

**YENİ DÜNYA DÜZENİ VE
TÜRKİYE**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ferdi ERBAY

Kütahya - 2006

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE

Danışman

YRD. DOÇ. DR. İbrahim KAYA

Hazırlayan

Ferdi ERBAY

0392050103

Kütahya – 2006

KABUL VE ONAY

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Ferdi ERBAY'ın hazırladığı “Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisans üstü tez yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

...02/...10/2006

Tez Jürisi

Yard. Doç. Dr. İbrahim KAYA (Danışman)

Yard. Doç. Dr. Hasan YILDIZ

Yard. Doç. Dr. Hülya YÜKSEL

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ferdi ERBAY

Özgeçmiş

06. 11. 1979 tarihinde Muş / Bulanık'ta doğan Ferdi Erbay, İlköğrenimin birinci kademesini Malazgirt Alparslan İlkokulunda; ilköğrenimin ikinci kademesini Alparslan Lisesinde tamamlamıştır. Lise öğrenimini İstanbul Turhan Feyzioğlu Lisesinde tamamlamıştır. Lisans öğrenimini, 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamlamıştır. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başlamıştır.

ÖZET

Günümüzde SSCB'nin çöküşü, Doğu Avrupa devletlerinin bağımsızlığı, iki Almanya'nın birleşmesi, Körfez Savaşı ve ABD-SSCB yakınlaşması, dünyaya yeni bir düzen getirmektedir. 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin teröre karşı savaş açtığını ilan etmesi ile birlikte Afganistan'a müdahalesi ve yakın bir tarihte çeşitli bahaneler ileri sürerek Irak'ı işgal etmesi dünyada düzenin kimlerin istekleri doğrultusunda oluşturulduğunu gözler önüne sermektedir. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra güçlerin sisteme uyumu ve YDD'de güvenlik konusunda yeni anlayışlar ve yeni arayışlar söz konusu olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte tek kutuplu dünyada tek güç konumuna gelen ABD, dünya arenasında her istediğini yaparak bu isteklerini uluslar arası kuruluşlar (NATO ve BM) sayesinde meşrulaştırmaya çalışmıştır. Günümüzde ABD'nin tek süper güç olduğu ve ABD'nin öncülüğünü yaptığı liberalizmin alternatifsiz olduğunu destekleyen teoriler üretilmektedir. Fukuyama'nın Tarihın Sonu mu?, ve Huntington'un Medeniyetler Çatışması, tezleri bu teorilere örnek olarak verilebilir.

ABD'nin tek güç olduğu tek kutuplu dünyada artık rüzgar tek yönlü esmiyordu. ABD'ye alternatif güçler düzen içerisinde yerini almaya başlamışlardı. AB aracılığıyla Avrupa, sistemde bir güç olarak belirmektedir. Asya'da ise Rusya, Çin ve Japonya işbirliği sistemde başka bir gücün varlığını hissettirmektedir.

Küreselleşme ve YDD olarak bugün savunulan düzen eski düzenin aynısından başka bir şey değildir. Evet o günlerden bu yana çok şey değişti. Dünya değişti, teknoloji değişti, silahlar değişti. Bu değişenlerin yanında değişmeyenler var. Değişinler kadar değişmeyenlerle de ilgilenilmeli. Çünkü esas sorun değişmeyen şeylerde.

SSCB'nin çökmesi ve iki kutuplu sistemin sona ermesi ile Türkiye'de Batı ittifaklarının sadık bir üyesi olma anlayışı değişmeye başlamıştır. Dünyanın en istikrarsız bölgeleri ile sınırdaş olan Türkiye için gelecekte etnik ve milliyetçi hareketlerin doğuracağı çatışma riskleri mevcuttur. Ancak, laik ve demokratik yapısı ve batılı anlayışı ile Türkiye kendi bölgesinde bir alt güç olma fırsatını da yakalamıştır.

ABSTRACT

Falling of USSR, independence of eastern european states, unification of east-west germany, gulf war and the approach of the usa and ussr are getting cause a new world order. Within the decleration of war against terrorism after september,11, The USA intervention of Afghanistan and due to the similar causes intervention of Iraqi shown us that the world system made by whose. After the end of cold war, accordance of powers and new consepts and searches that are about the security, was getting more significant role over international policy.

Within the end of cold war in the one polar world, the most powerful country USA makes whatever it wants in the world area and makes legal these desires by using NATO and UN. Nowadays, there are many theories about USA is the singular power and liberalism that is advocated by USA is matchless. Fukuyama's "End of The History" and Huntington's "Clash of civilizations" might be shown an example about these theories.

In the one polar world that USA got the power, there was no singular ideas hegemony. Some other power were getting place against the USA. By advocating of EU, Europe appeared a power in system. In Asia, RUssia, Chinia and Japan want to play together in the world order.

As Globalization and the new world order which are defended today, is actually same order in the past. There have many thing changed until this era. World, technology and weapons etc. There is unchangeables on beside of this changes. There should be interested with unchangeables as much as changes. Since the main significant problem is in the unchangeables.

After the falling of USSR, there would see some differences in Turkey's alliences about the West. Turkey's neighbors have unstable policies and due to the fact that there could be nationalism and racism problems in future. But, Turkey by supporting of secular and democratic being, is always stay at the top of its own area.

İÇİNDEKİLER:

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
TEZ HAKKINDA	X
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM: DÜNYA DÜZENİNDE GÜÇLERİN SİSTEME UYUMU VE DEĞİŞEN GÜVENLİK

ANLAYIŞI	4
1.1. YENİ DÜNYA DÜZENİ VE GÜÇLERİN SİSTEME UYUMU	5
1.1.1. <i>Ameriki Birleşik Devletleri</i>	5
1.1.1.1. <i>Amerika Hegemonyasının Meşrulaştırılması</i>	7
1.1.2. <i>Bağımsız Devletler Topluluğu</i>	11
1.1.3. <i>Japonya</i>	14
1.1.4. <i>Avrupa Birliği</i>	18
1.2. YENİ DÜNYA DÜZENİ VE GÜVENLİK ANLAYIŞI	23
1.2.1. <i>Birleşmiş Milletler</i>	23
1.2.2. <i>Kuzey Atlantik İttifakı</i>	29
1.2.3. <i>Batı Avrupa Birliği</i>	33
1.2.4. <i>Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı</i>	37

II. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME .....

2.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMININ KISA TARİHÇESİ VE KÜRESELLEŞME KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN TANIMLAR	44
2.1.1. <i>Küreselleşme Kavramının Kısa Tarihçesi:</i>	44
2.1.2. <i>Küreselleşme Üzerine Yapılan Tanımlar</i>	45
2.2. DÜNYAYI SARAN KAVRAM KÜRESELLEŞME	47
2.2.1. <i>Küreselleşme Kavramının Analizi</i>	47
2.2.2. <i>Küreselleşme ve Modernleşme İlişkisi</i>	50
2.3. KÜRESELLEŞME TEORİLERİ	52
2.3.1. <i>Giddens ve Modernliğin Sonucu Olarak Küreselleşme</i>	52
2.3.2. <i>Küreselleşme Mi Küre Yerelleşme Mi?</i>	54
2.3.3. <i>Waters ve Küresel Bir Toplum Olarak Dünya</i>	55
2.4. KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ EKONOMİK TESPİTLER	56
2.4.1. <i>Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme</i>	57
2.4.1.1. <i>Zengin Ülkeler</i>	57
2.4.1.2. <i>Yoksul Ülkeler</i>	58
2.4.1.3. <i>En Yoksul Ülkeler</i>	58
2.4.1.4. <i>Yeni Sanayileşen Ülkeler</i>	58
2.4.1.5. <i>Geçiş Sürecindeki Ülkeler</i>	58
2.4.5.6. <i>OPEC Ülkeleri</i>	59
2.4.2. <i>Küreselleşme ve Gelir Dağılımı</i>	59
2.5. İŞ GÜCÜ PİYASALARINDA KÜRESELLEŞMEYE YOL AÇAN FAKTÖRLER	61
2.5.1. <i>Ulusal Sınırların Geçirgenliği</i>	61
2.5.2. <i>Uluslararası İşbölümü</i>	62
2.6. KÜRESELLEŞMENİN TOPLUMSAL SONUÇLARI	62
2.6.1. <i>Toplumsal Adaletsizlik Ya Da Eşitsizlik</i>	63
2.6.2. <i>Belirsizlik ve Güvensizlik</i>	63
2.6.3. <i>Toplumsal Çözülme</i>	64
2.6.4. <i>Sosyal Sorumlu Küreselleşme</i>	64
2.7. KÜRESELLEŞMENİN SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATA ETKİSİ	65
2.7.1. <i>Kültürün Küreselleşmesi</i>	66
2.7.2. <i>Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Sorunlar</i>	67

III. BÖLÜM: YENİ DÜNYA DÜZENİ.....	68
3.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASI	69
3.2. YENİ DÜNYA DÜZENİ	74
3.3. YENİ DÜNYA DÜZENİNİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR.....	77
3.4. YENİ DÜNYA DÜZENİNİ BEKLEYEN SORUNLAR.....	79
3.5. YİNE DÜNYA DÜZENİNDE GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE GENEL BİR BAKIŞ	80
3.6. SÜPERGÜÇ ABD VE YENİ DÜNYA DÜZENİNİN GELECEĞİ.....	85
3.7. NEO-LİBERALİZM	86
3.8.DÜNYA DÜZENİ ÜZERİNE ÜRETİLEN TEORİLER	89
3.8.1.Medeniyetler Çatışması Mı?.....	89
3.8.2.Tarihin Sonu Mu?	91
3.8.3.Uygarlık Yargılanıyor.....	92
3.8.4.Küresel Zihniyet Değişimi	94
3.8.5.Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü.....	95
3.8.6.Jeopolitik ve Jeokültür	96
3.9. 11 EYLÜL OLAYININ YENİ DÜNYA DÜZENİNE YANSIMALARI	99
3.10.YENİ DÜNYA DÜZENİNDE DEZENFORMASYON VE ŞİDDET	102
3.10.1.Şiddet, Güç Kullanılması ve Terör.....	102
3.10.2.Şiddet, Savaş ve Dezenformasyon.....	104
3.10.3. Şiddet, Dezenformasyon ve Kitle İletişim Araçları.....	107
IV. BÖLÜM: YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE	111
4.1. 1980 SONRASI TÜRKİYE'NİN DÜNYAYA ENTEGRE OLMA SÜRECİ	112
4.1.1.Türkiye'de 1980 Sonrası Dönem ve Toplumsal Değişim	112
4.1.2.1980 Sonrası Dönem ve Sivil Toplum.....	117
4.2. 1990 SONRASI DEĞİŞEN DENGELER VE TÜRKİYE	119
4.3. TÜRKİYE VE YENİ DÜNYA DÜZENİNDEKİ JEOPOLİTİK KONUMU	122
4.3.1.Türkiye ve Balkanlar.....	125
4.3.2.Türk-Yunan İlişkileri.....	128
4.3.3.Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri.....	130
4.3.4.Karadeniz ve Ekonomik İşbirliği	133
4.3.5.Türkiye ve Ortadoğu	136
4.3.6.Türkiye ve AB İlişkileri	142
4.3.6.1.Türkiye AB İlişkilerinin Başlangıcı ve Gelişimi.....	143
4.3.7.Türkiye ve Nato İlişkileri	145
SONUÇ.....	148
KAYNAKÇA	153
DİZİN	163

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletler
AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
ANAP	Anavatan Partisi
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı
EECD	Avrupa Ekonomik İşbirliği
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EURATOM	Avrupa Atom Enerji Topluluğu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Sayfı Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi
MDAU	Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
WB	Dünya Bankası
YDD	Yeni Dünya Düzeni

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemi

YDD, neoliberalizm, küreselleşme dünya için çözüm müdür? YDD'nin ideolojisi olan neoliberalizmin hem evrensel, hem mutlak, hem de tarihsel olduğu iddiası gerçek midir? Neoliberalizmin yarattığı politik, sosyal ve kültürel mimarinin değiştirilmesi olası mıdır? YDD'de güçlerin sisteme uyumu ve güvenlik anlayışı değişmekte midir? YDD'de Türkiye'yi neler beklemektedir?

Araştırmanın Amacı

YDD'nin göklere çıkarttığı neoliberalizmin, hem evrensel, hem mutlak, hem de tarihsel olmadığını açıklayarak, neoliberalizmin yarattığı politik, sosyal ve kültürel mimarinin değiştirilmesinin mümkün olduğunu göstermek ve YDD, neoliberalizm, küreselleşmenin dünya için tek çözüm olmadığını ortaya koymak, YDD ile birlikte güçlerin sisteme uyumu ve güvenlik anlayışında değişiklik olduğunu göstermek ve son olarak YDD içerisinde Türkiye'yi nelerin beklediğini jeopolitik bir çerçeve içerisinde ortaya koymak.

Araştırmanın Önemi

YDD'nin, neoliberalizmin, küreselleşmenin dünya için çözüm olmadığını ortaya koyarak, neoliberalizmin yarattığı politik, sosyal ve kültürel mimariyi değiştirmenin mümkün olduğunu belirleyerek, YDD içerisinde Türkiye'yi nelerin beklediğini ortaya koyarak çözüm yollarının belirtilmesiyle, bunları teorik bir çerçeve oluşturularak sunulması ile bu konuda araştırma yapacak olanlara da kolaylık sağlayacağını ümit etmesidir.

Araştırmanın Hipotezleri

- YDD, neoliberalizm ve küreselleşmenin dünya için tek çözüm olmadığı tartışılabilir.
- YDD'nin göklere çıkarttığı neoliberalizmin hem evrensel, hem mutlak, hem de tarihsel olduğu iddiasının çelişkili olduğu tartışılması gerekir.
- Neoliberalizmin YDD çığıklarıyla bütün dünya toplumları için zaman ve mekan ayrımı yapmadan geçerli olduğu iddiası tartışmaya açıktır.
- Neoliberalizmin yarattığı politik, sosyal ve kültürel mimariyi değiştirmenin mümkün olduğu tartışılmalıdır.
- Küreselleşme yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmekten ziyade önceki dönemlerin bir devamı olarak okunabilir.
- Kuzey patentli küreselleşme ulus devletleri güçsüz kılma hedefindedir.
- Alternatifsiz olduğu ileri sürülen YDD'nin alternatifsiz olmadığı tartışılmalıdır.
- YDD ile birlikte güçlerin sisteme uyumu ve güvenlik anlayışı değişmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Yapılan çalışmada “Tarihsel karşılaştırmalı yöntem” kullanılmıştır. Sosyoloji için tarih son derece merkezi bir öneme sahiptir. Bizim bütün sosyolojik açıklamalarımız zorunlu olarak tarihseldir Sosyal dünyamız öz itibarı ile tarihseldir. Baktığımız ise eylem ile yapı arasındaki ilişkiyi çözmektir. Buradaki süreç, eylem ile yapıyı birleştiren bir süreçtir. Süreç dediğimizde tarihsellik söz konusudur. Hiçbir

zaman sıfırdan yeni bir dünya yaratamamaktayız. Her zaman eski yapılar üzerinde bir inşa söz konusudur. Yapılan çalışmada tarihsel karşılaştırmalı yöntem kullanılarak tarihsel süreç içerisinde farklı dönemler birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Dökümantasyon taraması yapılarak elde edilen veriler ışığında genellemelere varılmış ve bunlar teorik çerçevede sunulmuştur.

TEZ METNİ

GİRİŞ

II. Dünya Savaşından sonra, dünya kesin çizgiler ile ABD ve SSCB'nin çevresinde iki kutuplu bir nitelik kazanmıştır. Savaş sonlarından 1980'lere kadar uluslar arası sistemin temelini, iki karşıt ideolojiye bağlanmış olan bu iki devletin yeryüzünde etki kurmak için izledikleri politika oluşturmuştur. Soğuk Savaş olarak tanımlanan bu yeni durum, küçük ve orta büyüklükteki devletlerin hemen hemen hepsini iki ayrı karşıt blokta toplamıştır. Soğuk Savaş, iki blok arasındaki ilişkilerde blokların ve üyelerin davranışlarını denetlemeye yönelik, taraflarca benimsenmiş kuralların bulunmadığı ve ilişkilerde tamamıyla güce dayanan davranışların başat olduğu bir dönemdir. (Sander, 1991: 155-157)

21 yıl boyunca katı bir şekilde uluslar arası ilişkilere hakim olan bu sistem, iki kutbun dehşet verici birbirini yok etme olasılığının kendilerini edilgen hale getirmesinden, Avrupa'nın ekonomik bir birlik içinde hareket etme çalışmalarının kesin bir formasyona sahip olmasından ve üçüncü dünya ülkeleri arasında bağlantısızlık hareketinin şekillenmesinden sonra yavaş yavaş çok merkezli bir nitelik kazanmıştır. Bunu izleyen yumuşama sürecinde dünya, insan hakları, hukuk ve demokrasi konularında bir takım gelişmeler kaydettiyse de Orta Doğu, Asya, Arabistan ve Uzak Doğu'da çok büyük krizler yaşamıştır.

1980 ve takip eden yıllarda ise uluslar arası sistemde Japonya büyük bir ekonomik güç olarak varlığını hissettirmeye başlamış, Avrupa siyasi birliğini geliştirmede önemli adımlar kaydetmiş ve SSCB büyük bir değişim sürecine girmiştir. Bu dönem, küreselleşmenin dünya için daha açık ve anlaşılır hale geldiği bir dönemdir. Küreselleşme, tüm insanlığın tek bir küresel sistem içine alınması olarak tanımlanırsa, bugün yeryüzünün tam olarak küreselleşmesi ve uluslar arası sistemin tek bir eylem alanı olması için çalışılmaktadır. 1985 yılından itibaren de dünya, bu küreselleşme çerçevesinde, yeni bir düzen arayışına girmiştir. Gorbaçov'un iktidara geldiği bu

döneme kadar dünyada Soğuk Savaş olarak adlandırılan düzen hakim olmuştur. Her ne kadar yumuşama dönemiyle beraber, çok merkezlilik uluslararası politikada gündeme gelmişse de Avrupa'nın bir ekonomik birlik çevresinde toplanmasına rağmen, kesin bir ortak siyasi politika izleyememesi ve güvenlik endişesinin sürmesi dolayısıyla ABD askeri desteği ve NATO'nun varlığının devamını istemesi, Japonya'nın askeri yönden güçlenmesinin kendisine komşu devletler tarafından kesinlikle istenmemesi, SSCB de tükenmiş bir ekonomiye rağmen Birliği sürdürme çabalarını devam etmesi, dünyada iki kutuplu düzenin sürmesine neden olmuştur.

SSCB'de Gorbaçov'un iktidara gelmesi, açıklık ve yeniden yapılanma politikalarını uygulamaya başlamasıyla uluslar arası sisteme hakim olan düzen değişmeye başlamıştır. Bu değişimin ilk boyutu tam 40 yıl süreyle uluslar arası politikanın temel karakteristiğini oluşturan ideoloji faktörünün etkinliğini birdenbire yitirmesidir. (Armaoğlu, 1991: 3) İkinci boyut ise, Soğuk Savaş dönemine hakim olan silahlanma yarışının durdurulması ve iki süper devlet liderleri arasında silahsızlanma anlaşmalarının imzalanmasıdır. Böylece, 1945'ten beri süregelen dünyanın yapısı, komünizm ile liberal kapitalizm arasındaki mücadelenin sona ermesiyle değişmiş ve 20. y.y'ın uluslar arası politikası yeni bir yapıyla karşı karşıya kalmıştır.

1989'u izleyen yıllar dünyamızda çarpıcı değişmelere damgasını vurdu. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile soğuk savaş döneminin iki kutuplu dünyası, yerini yeni denge arayışlarına bırakmıştı. 90'lı yılların başlarında "Amerika kutuplu" bir yapılanmanın uygulaması yayılmaya başladı. Bu, ABD'nin egemenliği altındaki tek kutuplu bir dünyaydı.

Küreselleşme ve YDD olarak bugün savunulan düzenin Adam Smith'in dünkü savunduklarından başka bir şey olmadığı tartışılabilir. Evet o günlerden bu yana çok şey değişti. Dünya değişti, teknoloji değişti, silahlar değişti. Değişimler kadar değişmeyenlerle de ilgilenilmeli. Çünkü esas sorun değişmeyen şeylerde. (Manisalı, 2003: 45)

11 Eylül'den sonra ABD dünyayı ilginç bir gerilimin ve kutuplaşmanın içine soktu. Aslında Bush yönetimi gerilimin politikasının ilk sinyalinin, Bağdat'ı aniden

bombalayarak ve beklenmedik bir biçimde Füze Kalkanı projesini gündeme getirerek vermişti.

Çalışmamızın Birinci bölümünde YDD’de güçlerin sisteme uyumu ve değişen güvenlik anlayışı konuları ele alınacaktır. Daha sonra İkinci bölümde 90’lı yılların küreselleşen dünyasını ele alarak küreselleşmenin içinde yaşadığımız 2000’li yıllara yansımalarını irdeleyerek devam edeceğiz. Küreselleşme kavramının tanımının yanı sıra, tarihi gelişimi aktarılacaktır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde YDD kavramı üzerine üretilen teoriler değerlendirilerek gelişmekte olan ülkeler açısından aktarılacak ve bazı veriler ışığında analiz edilecektir. Yine bazı veriler doğrultusunda gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında karşılaştırma yapılacaktır. Daha sonra bu bölümde YDD’yi hazırlayan koşullar ve dünya düzeni üzerine üretilen jeopolitik teoriler ele alınacaktır.

Çalışmamızın Dördüncü bölümünde ise Türkiye’nin YDD içerisindeki konumu irdelenerek halihazırdaki ekonomik ve siyasi durumu değerlendirilecektir. Bu bölümde Türkiye’de 1980 sonrası dönem ve bu dönemdeki toplumsal değişimden söz edilerek 1980 sonrası Türkiye’nin dünyaya entegre olma süreci irdelenecektir. Toplumumuz açısından önemli olan ’80 sonrası’ dönem küreselleşme açısından da önem taşımaktadır.

Çalışmamızın sonuç bölümünde ise konuları özetleyecek ve öznel görüşlerimizi dile getireceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM
DÜNYA DÜZENİNDE GÜÇLERİN SİSTEME UYUMU
VE
DEĞİŞEN GÜVENLİK ANLAYIŞI

1.1. Yeni Dünya Düzeni ve Güçlerin Sisteme Uyumunu

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş döneminde uluslar arası politikaya kapitalist sistemin lideri ABD ile komünist sistemin öncüsü SSCB'nin belirleyici olduğu iki kutuplu bir sistem egemen olmuştur. Aralarında çekirdekli silahların yok edici etkisine dayalı bir dehşet dengesi kurmuş olan bu iki süper devlet askeri, ekonomik ve teknolojik hakimiyeti ellerinde tutarken Avrupa bu iki güç etrafında ikiye bölünmüştür. (Ülman, 1992: 31) 1985 yılında SSCB'de Mikhael Gorbaçov'un yönetime gelmesi, ardından Doğu Avrupa ülkelerinde demokratikleşme hareketlerinin başlaması ve son olarak 1990 yılında başlayan Körfez Krizi ve ardından yaşanan Körfez Savaşı sonunda uluslar arası politikada yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni düzende uluslar arası politikada gücün yeni dağılımının nasıl olacağı bu bölümün tartışma konusudur.

1.1.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

1776 yılında, Kuzey Amerika topraklarındaki İngilizler, ana ülkeleri İngiltere'ye karşı bir kolon milliyetçiliği geliştirdikten sonra "birleşik koloniler" haline gelerek Londra'dan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bundan sonraki y.y. içinde (1800-1870) altın ve toprak peşindeki yeni kitleler, Kızılderilileri kovalayarak ve katlederek "Vahşi Batı'yı" keşfettiler. Hızla gelişen ABD, sömürge olmaktan kurtulduktan sonra, 1889 yılında İspanya'yı yenerek, ilk kolonileri olan Filipinler, Puerto Rico ve Guam'a kavuştu ardından Hawai'yi ilhak etti ve Panama'yla kanal anlaşması yaptı. Böylece 19. y.y.'da sömürge olmaktan, sömürgeci olmaya hızla terfi etmeye başladı.

20. y.y.'ın ilk çeyreğinde, I. Dünya Savaşı'na katılan ABD, bu savaştan galip çıktı ve Ocak 1918'de 14 maddelik "Wilson Barış Planı"nı ilan etti. 1945 yılında Japonların baskılarıyla II. Dünya Savaşına giren ABD Almanya'yı yendi. Menheaten Projesi ile geliştirdiği Atom bombasını, Japonya'ya (Hiroşima ve Nagazaki kentlerine) atarak savaşın hem galibi oldu, hem de savaşa bir insanlık dramı ile son vermiş oldu. II. Dünya Savaşının ardından ABD ve SSCB arasında soğuk savaş başladı. Ve böylece

dünya iki kampa bölündü (Sosyalist-Kapitalist). 1969 yılında Ay'a çıkan ABD, 1975 yılında Vietnam'da hüsrana uğradı. Bu yenilgi ABD'yi bir süreliğine dünya jandarmalığından vazgeçer gibi yaptıysa da 1981 uzayda iletişim devrimi, Sovyetlerin yıkılmasıyla 1990'da Moskova'da açılan MC Donalds lokantası, ABD'nin tekrar dünya hamiliğine soyunduğunun işaretini veriyordu. 1991 Körfez Savaşı ile Dünya ABD'nin teknoloji şovunu izliyordu. Sovyetlerin yıkılması ile dünyanın ayakta kalan tek süper gücü olarak 11 Eylül 2001 saldırısını bahane ederek önce Afganistan ardından Irak'ı işgal eden ABD, böylece açıkça egemenliğini ilan etmiş oluyordu.

1996 yılında, açıklanan bir araştırmaya göre, ABD 11 milyon 800 bin araba üretirken; onu bu alanda zorlayan en yakın iki rakibi olan Japonya, 10 milyon 400 bin; Almanya 4 milyon 800 bin araba piyasaya sürüyordu. Gene aynı yıl ABD, 1 katrilyon 642 trilyon 600 milyar liralık silah ve mühimmat satarken/ ihraç ederken; Rusya 723 trilyon 800 milyar; Fransa 334 trilyon 100 milyar lira değerinde silah ve mühimmat ihraç etmiştir. (Özer, 2005: 163) Buradan anlaşılacağı gibi ABD'nin mücadele ettiği iki ülke olan Almanya ve Japonya var. Bu üç büyük güç, ekonomik alanda kendi iç pazarları dahil, aynı pazarlar içinde büyük bir rekabet içindedirler. Özellikle de sermaye dolaşımı ve yüksek teknolojiye sahip endüstri dalları için rekabet etmektedirler. ABD rekabet etmede zorlandığı ekonomik sorunlarını daha çok üstün olduğu askeri ve siyasi gücüyle dengelemeye ve gidermeye çalışmaktadır. Bu da başta Almanya ve Japonya gibi ülkeler olmak üzere ekonomik olarak güçlü olan birçok ülkede huzursuzluğa yol açmakta ve direnişe neden olabilecektir.

ABD'nin bu rekabet yoğunluğu Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Formu (APEC)'de ortaya çıkmaktadır. APEC liderliğine talip iki ülke vardır. Biri Japonya öbürü de ABD'dir. Japonya'nın Uluslar arası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın APEC'teki en yüksek görevlisi Hidehiro Konno, "Asya ülkelerinin özgüvenleri giderek artıyor, artık itilip kakılmak istemiyorlar. Asya ülkelerinin Batı'dan farklı, Japonya'ya benzer bir sanayileşme, politika benimsemelerini sağlamak gerek" diyor. (Göksel N. Demirer, ve diğerleri, 1999: 324)

ABD politik ve güvenlik alanında yayılcı ve istilacı davranırken bunu ekonomik alanda da sürdürmektedir. Birleşik Devletler ekonomisi ve toplumsal yapısı

bozulmaktadır. Sanayi ve imalat düşmekte bütçe ve ticari açıklar büyümektedir, dış borç yükselmekte sağlık ve eğitim sistemini yeni ciddi sorunlar sarmalamaktadır. Örneğin ABD’de Newyork’ta 575 kadına (1996 yılının ilk üç ayında) tecavüz edilmiştir. Cinayetler %15, oto hırsızlığı %10 düzeyinde artmıştır. ABD’de nüfusun %1’i, nüfusun %40’ının servetine sahip. Nüfusun 7 milyonu evsiz. Uyuşturucu madde kullananların sayısı 26 milyon. Newyork’ta kayıtlı 81.500 insan AIDS’li. ABD’nin toplumsal sistemi, kocaman bir eleğe benzer. Bütün insanlar tıkış tıkış bu eleğin üzerindedir. Eleğin delikleri, bir insanın ağa düşmesi için yeterli iriliktir. Elektteki insanlar, elenmemek için durmadan zıplayıp, elektteki insanların sırtına basarak yükselip, elekten düşmeme (yani sistem dışı kalmama) kavgası verirler. Bunun adı Amerikan Rüyasıdır. (Göksel N. Demirer, ve diğerleri, 1999: 330-333)

Özetle Soğuk Savaş bitmiş ve ABD bu savaştan galip çıkmıştır. ABD 1990’lı yıllara askeri güç bakımından dünyanın en güçlü devleti olarak girmiştir. Ekonomik bakımdan da dünyanın en güçlü devleti olarak girmiştir. Ekonomik liderliği ispatlaması halinde, tekrar dünya düzenini kendi idealleri doğrultusunda şekillendireceği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak ABD’nin yeniden uluslar arası toplumların lideri olabilmesi ilk önce kendi ekonomisindeki sorunları aşmasına bağlıdır. Dolayısıyla ABD için artık askeri girişimden çok, özellikle Japonya ve Almanya karşısında ekonomik rekabet gücünü arttırmak öncelikli hedef olacaktır. Ancak, ABD’nin ekonomik çekişmesinin askeri çekişmeden çok daha farklı sonuçlarının olabileceğini de göz ardı etmemesi gerekir. Çünkü askeri çekişmede bir taraf galip diğer taraf yenik çıkarken, sonuç tartışmasız olarak kesindir. Ancak ekonomik rekabette ise kaybeden her iki taraf da olabilir.

1.1.1.1. Amerikan Hegemonyasının Meşrulaştırılması

Soğuk savaşın bitimiyle birlikte dünyanın siyasi görünümü çok değişti artık denge doğu ve batı arasında değil, yeni bir jeopolitik çerçeveye, yeni stratejik yapılara ihtiyaç doğdu. Her ne kadar yeni durumu açıklayacak yeterlilikte bir uluslar arası

ilişkiler teorisi ortaya çıkmamışsa da, göze çarpan açıklamalar “liberalizmin bayraktarlığı” ve “Medeniyetler Çatışması” şeklinde oldu. (Laçiner, 2000: 47)

Tarihsel süreç içerisinde tarih her zaman bir yönlendirici güce ihtiyaç duymuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemin, bu olgular ve olaylar karmaşasının yönlendirici gücü ABD olarak gösteriliyordu.

Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle belirginleşen ABD, üstünlüğünü korumaya devam etmiştir. Bu tarih ABD'nin II. Dünya Savaşına girdiği ve girişiyle ağırlığını hissettirmeye başladığı tarihtir. O zamana dek Avrupa'dan ve Avrupa eksenli politiklardan uzak durmaya çalışan ABD en çok savaşın sonlarına kadar konjktürel yapısı gereğince savaşta yerini almıştır. ABD'nin savaşta yer almasının sebebi güç dengesi politikasının bozulmasıydı. Güç dengesi politikasının bozulmasından dolayı girdiği II.Dünya Savaşından sonra uluslar arası arenada oynadığı rol ile bu arenada meydana gelen her türlü siyasi, ekonomik gelişimin altına mutlaka imzasını attı. (Çeçen, 2000: 235)

Bağımsızlığını kazandığı ilk andan itibaren ABD politikalarının şekillenmesiyle ortaya çıkan ABD yaklaşımı uluslar arası ilişkilerde özgünlüğünü devam ettiriyordu. Soğuk savaştan sonra bu özgünlüğün içeriği herkes tarafından farklı bir şekilde doldurulmaya başlandı

1917 yılındaki Bolşevik Devrimi'nden beri Sosyalizmin Sovyetlerde, hakim güç olması ve Marksizm'in uluslar arası ilişkilerde yer edinmesi ile birlikte XX. Yy. Komünizm, Faşizm, ve Demokratik Kapitalizm arasında geçen bir tür yarışmaya tanık olmaktaydı. II. Dünya Savaşı'yla birlikte Faşizmin gücünü yitirmesiyle ortadan kalkmaya yüz tutması, ondan sonra da Komünist hareketin çökmesi yeni bir tartışmayı beraberinde getirdi. Tarihin Sonu mu? tartışması Komünizmin çökmesinden hemen sonra (SSCB) Francis Fukuyama tarafından; “Tarihin Sonu” tezi ortaya atılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyolojisince temellendirilen modernleşme teorilerinin yeni bir okumasını yapan Francis Fukuyama, üzerinde çokça durulmuş önermesinde endüstriyel gelişmenin evrensel bir yol izleyeceği noktasından

hareketle Kapitalizmin tarihi köken ve kültürel miras söz konusu olmaksızın tüm toplumları kesin olarak türdeşleştireceği varsayımına dayanmaktadır.

Fukuyama'ya göre; Batı'nın ya da Batı düşüncesinin zaferini herşeyden önce Batı liberalizmine alternatif olduğu varsayılan bütün sistemlerin büsbütün tükenmesi olayında kendisini göstermektedir. (Fukuyama, 1999: 14) Fukuyama Tarihin Sonu tezi ile adeta ABD'nin politikalarını meşrulaştırmak için teori üretmektedir. Zaten Tarihin sonu mu? önermesi ABD'nin politikaları doğrultusundadır. Unutulmamalıdır ki insanlık var olduğu sürece tarih son bulmaz çünkü tarihi yaratan insanlardır. Buradan hareketle Fukuyama'nın Tarihin Sonu önermesi gerçekleri yansıtmadığı gibi ABD hegemonyasını destekleyici bir tez niteliğinde olduğu görülmektedir.

ABD hegemonyasını destekleyici bir tez de Samuel P. Huntington'a ait. Samuel P. Huntington'a göre ise; dünya siyaseti yeni bir aşamaya giriyor ve entelektüeller daha başkalarıyla birlikte bu durum karşısında, tarihin sonu, ulus devletler arasında rekabetin geri dönüşü, globalizm ile kabile kültürünün çekişmesi yüzünden ulus devletlerin gerilemesi türünden görüşlerin her biri doğmakta olan realitenin çeşitli yönlerini yakalıyor. Bununla beraber onların tümü, muhtemelen gelecek yıllarda global politikanın alacağı durumun can alıcı ve gerçekten merkezi bir yönünü gözden kaçırıyorlar. Huntington'a göre; bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağının öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacağı, insan ırkı arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadelenin kaynağı kültürel olacak. Ulus devletler dünyadaki olayların yine en güçlü aktörleri olacak fakat, global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve uluslar arasında meydana gelecek. Medeniyetler Çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin çatışma hatlarını oluşturacaktır. Medeniyetler arasındaki mücadele modern dünyadaki mücadelenin evriminde son aşama olacaktır. Orta vadeli bir gelecekte, merkezi bir mücadele odağı Batı ve Konfüçüsyen-İslami devletler arasında gerçekleşecektir. (Huntington, 2000:30-34)

Huntington kültürler (ve dinler) savaşı başlayacak derken çok haklıydı ama hem sadece sonuçları söylüyor hem de işin bir tarafını ele alıyordu. Ancak vurgulanmalıdır ki, "Dünya'da paylaşım kavgasında Batı ve diğerleri, Hıristiyanlar ve

diğerleri arasında fark büyüdükçe çatışmalar artacak; bu paylaşım kavgası paralelinde, kültür (ve din) çatışmalarını da beraberinde getirecek". İşin doğrusu galiba bu. Ancak Huntington, Batı (ve Amerikan) cephesine çalışan biri olarak, paylaşım kavgasını perdelemek için mi kültür (ve dini) öne çıkarmış? Dünya uygarlıklar kavgasına, savaşına girecek demiş. Oysa yaşlı dünyamız hep paylaşım kavgası yaşadı ve yaşayacak. (Manisalı, 2003: 49) Huntington'un bu tezini, günümüzde meydana gelen 11 Eylül olayı ve ABD'nin Irak'ı işgal etmesi gibi olaylar doğruluyor gözükmektedir. Fakat bu olayların sadece kültürel temelli olmadığı ortada olup olayların ekonomik yönünün de olduğu apaçık görülmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde medeniyetler arasında sürekli çatışmalar meydana gelmiştir. Günümüzde de bu çatışmalar sürüyor olabilir ama bu demek değildir ki bundan sonra sadece ve sadece kültür temelli çatışmalar tek hakim çatışma şekli olacaktır. ABD'nin Irak'a saldırmasında ekonomik temelli isteklerde bulunduğu açıkça ortadadır. Bunu sadece medeniyetler arasındaki farklılığa bağlamak yanlıştır.

Huntington'un Medeniyetler Çatışması görüşü tek taraflı bir görüştür. Medeniyetler arasında çatışma vardır ama bu sadece tek kültürel etmenli değildir. Kültürel farklılıkların yanı sıra ekonomik ve politik nedenler de çatışmalarda önemli bir konuma sahiptirler. Tarihsel süreç içerisinde medeniyetler arasındaki ilişkilere baktığımızda sadece farklı medeniyetler arasında çatışma olmadığı aynı medeniyete mensup devletler arasında da çatışmaların olduğu görülmektedir. Bu da bize bu tezin eksik ve tek taraflı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak ABD şu an küreselleşen dünyada kurulmakta olan YDD içerisinde tek süper güç olarak varlığını sürdürmektedir. YDD'de ABD'ye alternatif ülkeler arasında Japonya ve Çin görülmektedir. Türkiye ise; Küreselleşen dünyada YDD içerisinde iyi bir konuma sahip olabilmek için Jeopolitik konumunu çok iyi değerlendirmeli ve toplumsal çıkarlar doğrultusunda politikalar yürütmelidir. Bu yapılabildiği takdirde küreselleşen dünyada YDD içinde Türkiye'yi iyi bir yer beklemektedir.

1.1.2. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT-Eski SSCB)

Eski adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, yeni adıyla Bağımsız Devletler Topluluğu YDD açısından incelenmesi gereken belki de en önemli konudur. Öncelikle SSCB'nin dağılmasına neden olan iç çözümleri incelememiz gerekmektedir. Çünkü bu çözümler SSCB'nin dağılması sonucu olarak dünya siyaset sahnesinden çıkmış, BDT'nin YDD'de ekonomik, sosyal ve politik davranışlarını şekillendiren önemli gelişmelerdir.

70 yılı aşkın bir süredir iki kutuplu dünya sisteminde bir güç odağı iken çözülerek dağılmış olan SSCB yerini birçok iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalan ve uluslar arası dikkatleri üzerine çeken BDT'ye bırakmıştır. SSCB'deki bu çözümler bir yandan dünyayı komünizm sonrasına getirirken diğer yandan da siyasal davranışlarının ne olacağı meçhul birçok devlet, ulus-devlet ve topluluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

SSCB'deki çözümlerin temeli, 1985 yılında Michael Gorbaçov'un yönetime gelmesiyle atılmıştır. (Sönmezoğlu, 1992: 10) Yıllar boyu komünist rejimin hüküm sürdüğü SSCB'de yönetime gelen Gorbaçov'un başlattığı açıklık ve yeniden yapılanma politikaları çözümlere ve beraberinde SSCB'nin ve onunla bütünleşmiş Sovyet modeli ile komünizmin dünya sahnesinden silinmesine neden olmuştur. Açıklık ve yeniden yapılanma politikaları doğrultusunda meydana gelen çözümleri ekonomik açıdan şöyle özetleyebiliriz.

Sovyetler Birliği'nin tüm tarihi boyunca, ekonomik olarak en kritik zayıflık alanı tarım olmuştur. Coğrafi konumu ve iklim şartları nedeniyle Sovyet tarımında verimlilik sağlanamamıştır. Özellikle 1979-1982 yılları arasında yaşanan kuraklık ve çok soğuk kış ayları Sovyet tarımının çökmesine neden olmuştur. Bununla beraber hiç bir dış gözlemci Sovyet tarım verimindeki çöküntüye sadece iklimin neden olduğuna inanmamaktadır. En büyük sorun doğrudan tarımdaki sosyalizasyondur. (Kennedy, 1999: 577-578) Bu konuyu Brezezinski şöyle ifade etmiştir. "... Gorbaçov'un reformları Sovyet ekonomisinin en köhne sektörüne, kolektif ziraata ulaşmamıştır. Halbuki tek

başına bu bile ülkenin ekonomik geleceğini kısıtlamaktaydı”. (Brezezinski, 1990: 58) Kennedy ise aynı paralelde şunları söylemektedir. “... Sovyetler Birliği tarım ve sanayi veriminin artırılması gereğini ilan etmiş ama böyle bir imkanı kolektifleştirme ve ağır bir merkezi planlamacılıkla kösteklemiştir. (Kennedy, 1999: 575) Sovyet ekonomisine yıllarca hakim olan merkezîyetçiliğin Gorbaçov dönemi ile çözülmeye başlaması sonucu ülkede zorunlu olarak uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisi bir karmaşaya yol açmıştır.

Sovyet sisteminin ideolojisini ve kurumsal bütünlüğünü yıkılma noktasına getiren faktörlerden biri ise, başta milliyetçilik akımları olmak üzere Sovyet dış politikasındaki değişiklikler ve dünyadaki komünizm hareketlerinin zayıflaması olarak açıklanabilir. Bunun sonucunda SSCB dahilindeki uluslarda baskı altında tutulan milli istekler açığa çıkmaya başlamıştır. İlk milliyetçilik hareketleri dil, din, kültür isteği ile şekillenerek, ilk defa Baltık Cumhuriyetlerinde baş göstermiş, bunu takiben Afganistan’la savaş neticesinde İslami duyguların uyanması sonucu da Orta Asya’da milli öz belirlemede temel olan din olgusu uyanmıştır. Bu durum hem SSCB’nin dünya üzerindeki askeri ve politik gücünün hem de Sovyet komünizminin değer kaybetmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra Sovyetlerin dünya üzerindeki gücünün zayıflamasıyla, Sovyetlerdeki yeniden yapılanma hızından çok daha hızlı bir şekilde bir takım değişiklikler isteyen Doğu Avrupalı devletler kendi mücadelelerine başlamak için gerekli cesareti bulmuşlardır.

Sovyet tipi sosyalizm modelinin çöküşü uluslar arası sistemde önemli gelişmelere neden olmuştur. Her şeyden önce Soğuk Savaş’ın ortaya getirdiği iki kutupluluk uzunca bir süreçte önce gevşek kutupluluğa dönüşmüş ve giderek askeri stratejik anlamda iki kutuplu sistemin yanında siyasi ve ekonomik düzeyde de çok kutuplu bir yapı oluşmuştur. (Sönmezoğlu, 1992: 11)

Yukarıda anlatılan temel nedenler doğrultusunda önce Doğu Avrupa ülkeleri birer birer SSCB’nin etki alanından çıkmışlar, ardından Baltık ülkelerinin kopmasıyla başlayan federasyonun dağılma süreci 1991 yılında Gorbaçov’un istifası ve SSCB’nin dağılması ile sonuçlanmıştır. Böylece 50 yıldır zaman zaman gevşeyen sıkılaştıran iki kutuplu sistem de klasik görünümü ile sona ermiştir. (Sönmezoğlu, 1992: 12)

Sovyetler Birliği'nin dünya politika sahnesinden çekilmesiyle beraber önce Doğu Blok'u yıkılmış, burada Sovyet modeli önderliğinde kurulan devletler ulusal kimlik arayışına girmişlerdir. Bu gelişme ise dini ve etnik temelleri olan saldırgan ulusçuluğun körüklenmesiyle bölgeye istikrarsızlık ve çatışmanın hakim olduğu bir ayrışma eğilimi getirmiştir. Sırp, Hırvat ve Bosna Hersek savaşı bunun en tipik örneğidir. Diğer yandan Kafkaslar'da da bir ayrışma eğilimi baş göstermiş, Azerbaycan-Ermenistan ve Gürcistan-Abhazya savaşları başlamıştır. Ayrıca SSCB'nin dağılması Doğu Avrupa ülkelerine bağımsızlıklarını da kazandırmıştır.

SSCB Gorbaçov'un 1991 yılında istifası ile sona ermiş ve daha sonra bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetler Aralık 1991'de Kazakistan'ın başkenti Almaata'da toplanarak BDT'yi oluşturmuşlardır. BDT'nin YDD ve uluslar arası ilişkiler açısından getirdiği yeni ve belki de en tehlikeli boyut, doğal kaynakları, insan gücü ve elinde bulundurduğu nükleer silahlarla bir tehdit potansiyeli oluşturmasıdır. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ya da kavuşma mücadelesi veren bu devletler bir kaos yaşamaktaydılar. Bu devletlerin birbirleri ile olan etnik sorunları içinde, istikrarsız bir yapıda çatışmalara yol açmaları ya da işbirliği yapıp varlıklarını güçlendirmeleri konusunda bir karara varamamışlardır. (Okman, 1992: 69) SSCB'nin dağılması ile bağımsızlıklarına kavuşan yeni cumhuriyetler yıllardır yaşadıkları güdümlü yapıdan birdenbire tam bağımsız bir yapıya kavuşmanın şokunu yaşadılar. Bağımsızlıklarından sonra ekonomik ve sosyal açıdan bir takım sorunlara maruz kalmışlardır. Böyle bir ortam Orta Asya Cumhuriyetleri açısından çeşitli gelişmelere gebe durumdadır. Orta Asya Cumhuriyetleri açısından en önemli gelişme, Türkiye önderliğinde BM, AGİK ve KEİB organizasyonları içinde temsil edilebilmeleridir. Ancak bu ülkelerdeki demokratikleşme sürecinin kesinlikle desteklenmesi, ekonomik yardımlarla güçlendirilmiş, insan haklarına saygılı, bütünleşme eğilimi taşıyan rejimlerin işbaşına gelmesi YDD'ye barış ve istikrarın hakim olması için zorunlu gözükmektedir. Aksi halde tutucu, saldırgan bir tutum izlemeleri gerek Türkiye gerekse dünya düzeni için bir tehlike oluşması anlamına gelecektir. Dolayısıyla demokratik rejimlerin oluşmasına ve insan haklarına saygılı yönetimlerin işbaşına gelmesine ihtiyaç duyulacaktır. Bunun gerçekleşmesi sonucunda hem bölgede istikrar sağlanabilecek hem de barışın sürekliliği sağlanacaktır.

1.2.3. Japonya

1890’larda Japonya Büyük Güç sisteminin bir üyesi değildi. Japonya yüzyıllar boyu, toprak beylerinin ve aristokrat bir savaşçı kastın oluşturduğu, merkezileşmemiş bir feodal oligarşi tarafından yönetilmişti. Doğal kaynakların bulunmaması ve ancak %20’si tarıma elverişli dağlık arazisi yüzünden engellenmiş olan Japonya, ekonomik gelişme için gerekli her zamanki önkoşulların hiçbirine sahip değildi. Japonya dünyanın geri kalan bölümünden soyutlanmış Japon halkı 19. yy’ın ortalarına kadar, içe dönük kaldı ve yabancı etkilere karşı direndi. Japonya tüm bu sebeplerle Dünya Gücü ölçülerine göre, Politik yönden olgunlaşmamış, ekonomik yönden geri ve askeri yönden kudretsiz kalmaya zorunlu görünüyordu. Ancak iki kuşak sonra, Uzak Doğu’daki uluslar arası politika oyununda önemli bir oyuncu haline geldi. (Wallerstain, 1998: 240-241)

II. Dünya Savaşı Japonya’nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atılan birer atom bombasıyla sona ermiştir. Japonya, atom bombasının atıldığı, nükleer silahın etkilerini birebir yaşayan tek ülkedir. Bu durum, ülkenin ulusal güvenlik politikasını biçimlendiren en önemli unsurdur. Anayasa’ya da damgasını vuran bu tarihi olgu doğrultusunda Japonya komşularına hiçbir zaman tehdit unsuru olamayacak, ancak etkin bir savunmayı da sağlayacak bir askeri güç oluşturma politikası güdelemiştir. Öte yandan, nükleer silaha sahip olmamak, bunları üretmemek ve bunların ülkeye girişine izin vermemek biçiminde özetlenen üç nükleer ilke, Japon ulusal güvenlik politikasının temel taşlarını oluşturur. Ülkenin mevcut güvenlik politikasının üç temel direği ise şunlardır: Japonya-ABD Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması’na dayalı yakın bir ittifakı sürdürmek, sürdürülebilir bir savunma yeteneğini amaçlayan Savunma Güçleri’nin modernizasyonu ve daha barışçı, istikrarlı bir uluslararası ortamının yaratılması için aktif bir diplomasi izlemek. (TJV, 2006: 1) Görüldü gibi II. Dünya Savaşı’nda Japonya’ya atılan atom bombası savaş sonrası Japonya’nın uluslar arası siyasetini etkilemiş ve Japonya uluslar arası arenada daha barışçıl bir siyaset yürütmeye başlamıştır.

Japonya, 1945'ten bu yana son derece başarılı bir biçimde büyümüş olmasından dolayı, küresel ekonomi ve güç politikası düzeni içinde benzersiz ve çok elverişli bir konuma sahip bulunmaktadır; ancak bu, aynı zamanda son derece nazik ve tehlikelere açık bir konumdur ve uluslar arası koşulların değişmesi halinde, olabilecek en iyi şey başta "Japon Mücizesi"ni doğuran etkenlerin devamı olacaktır. (Kennedy, 1999: 539)

Günümüzde ise durum ve uluslar arası politikadaki dengeler kökten değişmiştir. 1947-1989 dönemi arasında süren iki kutuplu sistem çökmüş, yerini bir belirsizliğe bırakmıştır. Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık ise güçlü ekonomisi olan devletleri her zaman olduğu gibi ön plana çıkarmaktadır. Japonya'nın da bu gelişmelere paralel olarak dünyada gücü ve önemi artmıştır. İki kutuplu sistemin çöküşünden sonra ortaya çıkan belirsizlik ve küreselleşmenin, ekonomisi güçlü olan devletleri ön plana çıkarması Japonya'yı uluslar arası arenada daha görünür kılmıştır. Japonya dünya sanayi uygarlığı içinde yer alır. Denetim altına alınmış bir nüfus, direncini kanıtlamış, esnek bir ekonomi, makineleşmenin en yüksek düzeyde kullanıldığı tarımsal altyapısı, fert başına ve toplam milli geliri açısından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Asya kıtasının hemen hemen bütün ülkelerinin az gelişmiş yada gelişmekte olan ülke olarak tanımlandığı düşünülürse Japonya'nın çevresine karşı yalnızlığı ve benzersizliği anlaşılabilir. Avrupa sömürgesi olmaktan kurtulmuş ender Uzakdoğu ülkelerinden biridir Japonya. Batı kültürünü tamamen kendi isteğiyle, kendi istediği şekilde ve daha da önemlisi kendi istediği zamanda geniş çapta kabul eden ilk ülkelerdendir. (TJV, 2006: 1-2)

Japonya sanayinin, 21. yüzyılın başları için ekonominin en umut verici sektörleri yönünde büyümesinin sürmesidir. Yani ileri teknoloji yönünde sürekli büyümesi Japonya'yı ekonomik açıdan güçlü kılmaktadır. (Kennedy, 1999: 543) Japonya dünyanın ikinci büyük sanayi gücüdür. Amerika ve Almanya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ihracatçı ülkesi olmasına rağmen sanayileşmiş ülkeler içerisinde dış ticarete - yaygın kanaatin aksine- bağımlılığı en düşük ülkedir. Dış ticareti sürekli olarak fazla veren Japonya dünyanın en büyük kreditor ülkesidir. Günümüzde Japonya'yı dünyanın en büyük kreditor ülkesi yapan temel faktör yüksek tasarruflardır. (TJV, 2006: 2) Günümüzde Japonya ekonomisinin sürekli bir büyüme içerisinde olması

Japonya'nın dünya siyasetinde de hatırı sayılır bir yerinin olmasını sağlamaktadır. Ayrıca Japonya ekonomisinin bükülüğü bakımından ABD'ye alternatif ender ülkelerden biridir.

Japonya ekonomisi 1950'lerden 1973 yılındaki petrol krizine kadar 1962 ve 1965 yıllarındaki kısa dönemli ekonomik durgunluk dışında yaklaşık olarak 25 yıl boyunca yıllık olarak % 11 oranında büyüdü. Sermaye ve modernizasyon yatırımlarının yüksekliği Japon firmalarının uluslar arası piyasalarda rekabet gücünü ve işgücü verimliliğini artırmış, yeni teknolojilerin ve ürünlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Japonya teknolojinin en önemli odaklarından biridir. Japonya bilgisayardan nükleer enerjiye, havacılıktan haberleşmeye kadar birçok alanda teknolojinin öncülüğünü yapmaktadır.(TJV, 2006: 4) Yukarıda verdiğimiz sayısal verilerden de anlaşılacağı gibi Japonya ekonomisi istikrarlı bir büyüme ile sürekli ilerlemektedir. Bunun yanında Japonya'nın teknoloji alanında da dünyanın en önemli ülkelerinden biri olması ve dünyada teknolojinin öncülüğünü yapması Japonya'yı dünyada güçlü ülkeler arasına sokmaktadır.

1968 yılına gelindiğinde piyasa ekonomileri içinde Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra Japonya ikinci büyük ekonomik güç haline geldi. Fakat aynı dönemde hızlı ekonomik büyümenin sonucu olarak çevre kirlenmesi, kırsal kesimden kentlere göç ve aşırı şekilde nüfus yoğunluğunun olduğu endüstri bölgeleri içinde ulaşım gibi çeşitli sorunlarda ortaya çıktı. 1974 yılındaki petrol krizi ekonomik büyümenin yerini kısa bir süre için durgunluğa ve Japonya'nın ekonomik büyümesinde petrolün yerini yeniden sorgulamasına yol açtı. Fiyat artış hızı % 20 'lere ulaştı. Petrol krizi atlatıldıktan sonra Japonya çift rakamlı olmasa bile tek rakamlı büyüme oranını yeniden yakalayarak kalkınmasını sürdürdü. (TJV, 2006: 2-3)

Uzun yıllar boyunca ihracatın daha genel olarak dış ticaretin teşvik edilmesi Japon hükümetlerini birinci derecede öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. İhracatı artırmak için geliştirilen politikanın birinci ayağını ithalatı ikame edebilecek dünya kalitesinde üretim yapan endüstrilerin ortaya çıkarılması, ikinci olarak ta uluslar arası piyasalarda rekabet edebilirliktir. 1964 yılına kadar hükümet yardımları, vergi indirimleri ve ihracat teşvikleriyle artırılmaya çalışılan dış ticaret 1964 yılında

Japonya'nın Uluslar arası Para Fonu'na (IMF) üyeliği ile ikinci bir döneme girdi ve Japonya ihracat teşviklerinin bir kısmından vazgeçmek zorunda kaldı. 1970'li yılların başında bütün ihracat vergi indirimleri kaldırıldı ve daha dolaylı yöntemler kullanılarak ihracat teşvik edilmeye başlandı. Artan dış ticaret fazlasının yol açtığı anlaşmazlıklar neticesinde 1980 yılından itibaren Japonya "gönüllü ihracat kısıtlamaları" uygulamaya başladı. Savaş sonrasında kronik hale gelen dış açıkların kapatılması için ithalata çeşitli kısıtlamalar getirildi ve ithalat MITI'nin belirlediği alanlarda yapılmaktaydı. 1960 yılı başlarında hükümet artan baskılar neticesinde dış ticarete kısmi bir liberalizasyona giderek ithalat kotalarının bir kısmını kaldırdı, tarife oranlarını düşürdü ve yabancı sermayenin ülkeye girişine getirilen kısıtlamaları kısmen de olsa kaldırıldı. Günümüzde Japonya sanayileşmiş ülkeler içinde gümrük vergileri en düşük ülkedir. Gümrük tarifeleri için ortalama oran Japonya'da % 2,5 iken aynı oran ABD için % 4,2 Avrupa Birliği için ise % 4,6 dır. (TJV, 2006: 3)

Japonya'ya başlıca rakipleri karşısında belirgin avantajlar sağlayan daha geniş bir yapısal etkenler kümesi yer almaktadır. Bunlardan ilki MITI 'nin yapılan araştırmaları düzenleyerek, büyümeye elverişli sanayi kollarına para sağlayıp, gerilemekte olanların ekonomik gelişmesine yön vermesidir. Japonya'ya güç veren ikinci nokta ise, firma ve sanayi kollarının yükselişi ve çöküşlerinin sebeplerini açıklayan en önemli yönlerden biri Japonya'daki Ar-Ge çalışmalarına büyük miktarlarda para ayrılmasıdır. Üçüncü avantaj, Japonya'daki ulusal tasarrufların çok yüksek bir düzeyde oluşudur. Japonya'nın dördüncü avantajı ise firmaların iç piyasayı hemen tümüyle garantilemeleridir. Son olarak Japonya'daki işgücünün çok üst düzeyde bir niteliğe sahip olmasıdır.(Kennedy, 1999: 544-546) bu saydığımız avantajlar sayesinde Japonya başlıca rakipleri karşısında özellikle ABD karşısında ekonomik açıdan daha güçlü bir hal almaktadır. Zaten ABD ile Japonya arasında "ekonomik savaş" hiç bitmedi. Sadece zaman zaman yavaşladı. Japonya ile ABD arasındaki rekabet APEC'de daha da sertleşeceğe benziyor. Çünkü APEC liderliğine talip iki ülke var: Biri Japonya, öbürü de ABD... Amerikalılar ve Almanlar için Japonya büyük bir ekonomik dev. Her iki ülke halkının %70'i, uluslar arası planda en güçlü rakiplerinin Japonya olduğuna inanıyor. Almanlar Japonya'yı dünyanın en büyük ekonomik gücü olarak

görürken, Amerikalılar için kendi ülkeleri bu payeyi Japonya'yla paylaşıyor. (Demirer, 1996: 178)

Tarihsel olarak daima iyi ilişkiler içerisinde olan Türkiye ve Japonya ünlü Ertuğrul Firkateyni'nin Japonya'yı ziyaretiyle önemli bir noktaya ulaşmıştır. Özellikle 1980 den sonra iki ülke arasındaki ilişkiler üst düzey karşılıklı ziyaretlerle, ekonomik ve kültürel anlaşmalarla güçlendirilmiş ve önemli bir ivme kazanmıştır. Turgut Özal'ın Japonya ile ilgili konulardaki birikiminin de etkisiyle 1983 yılında Japonya Dış İşleri Bakanı Şintaro Abe'nin Türkiye ziyareti mevcut ilişkilerin daha da güçlendirilmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. 1990 yılında Türkiye ve Japonya ilişkilerininin 100. yılını kutlamışlardır. Mart 1985'de İran-Irak savaşı sırasında her iki ülkede bulunan yabancıların ülkeyi aniden terk etmek zorunda kalmaları karşısında dünyada ki tüm hava yollarının kendi vatandaşlarını öncelikli olarak tahliye etmeleri ve Japon vatandaşların taşımayı reddetmeleri İran ve Irakta bulunan Japon vatandaşlarını zor durumda bırakmıştır. Japon yolcuların Türk Hava Yolları'nın özel bir uçağıyla İstanbul'a getirilip oradan da Japonya'ya gönderilmeleri Türkiye Japonya ilişkilerine önemli kilometre taşlarından biridir. Japonya ve Türkiye ilişkileri günümüzde yüzyılı aşan bir tarihe sahiptir. (TJV, 2006: 4) Türkiye Japonya ile özellikle 1980'li yıllarda iyi ilişkiler geliştirmiştir. Günümüzde Japonya, ekonomisi bakımından dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin uluslar arası arenada ekonomik bağlamada Japonya ile hem siyasi hem de ekonomi alanında iyi ilişkiler geliştirmesi Türkiye'nin ekonomisinin büyümesi açısından olumlu sinyaller doğurabilir.

1.1.4. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği gerçekte, bir ucu Orta Çağın ilk dönemlerine varan çok eski bir hikayedir. (Yamakoğlu, 1993: 12) Avrupa Birliği, tabii ki sadece bir ekonomik kuruluş değildir. Başlangıçta temel vurgu ekonomi üzerine yoğunlaşıyordu, bundan dolayı bu entegrasyona “Ortak Pazar” deniyordu. Bugün gelinen noktada ise doğrudan siyasal ve toplumsal bir birlikle karşı karşıya bulunuyoruz. Bu açıdan bakıldığında AET'nin (Avrupa Ekonomik Topluluğu) terk edilip AT'nin (Avrupa Topluluğu), ardından AB'nin (Avrupa Birliği) kullanılmaya başlanması anlamlıdır. AB başlangıçta

bazı sınırlı ekonomik birleşmeleri hedeflediği halde, bugün uluslar arası bir yapı oluşturmakta büyük bir entegrasyon şeklinde uluslar arası camiada yerini almaktadır. ABD'nin başını çektiği küreselleşmenin bu Birliği nasıl etkileyeceği, AB'nin küresel sürece hangi dinamiklerle cevap vereceği önemli bir tartışma konusudur. AB, kendini öyle konumlandırıyor ki, sonuçta çıkacak yapı birden fazla kültürel, toplumsal ve tarihsel unsuru ortak bir potada eritmeyi öngörüyor.

AB'nin temellerinin atılmasında, iki önemli faktör rol oynamıştır. Bunlardan biri II. Dünya Savaşı sonrasında çıkan yeni konseptte ABD'nin Avrupa'yı SSCB'nin manyetik alanından kurtarmak için yapmış olduğu siyasi ve ekonomik girişimlerdir. Nitekim ABD, özellikle SSCB'nin Doğu Avrupa üzerindeki hakimiyetinden korkmuş, bunun üzerine Batı Avrupa'ya Truman Planı çerçevesinde, Marshall Yardımı adı ile büyük ekonomik destekte bulunmuştur. İkinci önemli gelişme de, iki ezeli düşman olan Almanya ve Fransa'nın, Kömür ve Çelik Birliği etrafında bir araya getirilmesidir. (Özer, 2005: 157) Bugünkü Avrupa Birliği mimarları arasında yer alan Fransa Planlama Örgütü Başkanı Jean Monnet bu entegrasyon düşüncesini geliştirerek şunları söylüyordu. "Böyle bir entegrasyondan amaç, Avrupa'nın dünyadaki yerini korumak, etkinliğini ve saygınlığını tesis etmek ve halkının hayat düzeyinin sürekli bir biçimde yükseltilmesini sağlamak olacaktır."(Bulaç, 2001: 17)

Konu, Fransız Dışişleri Bakanı, Robert Schuman'ın 9 Mayıs 1950'de Avrupa ülkelerine yaptığı bir çağrıyla pratiğe dökülmüş oldu. Schuman'a göre, savaş sanayinin ana hammaddeleri arasında yer alan Kömür ve Çeliğin üretimi ve kullanımı uluslar arası bir örgütün sorumluluğuna verilmeliydi. (Bulaç, 2001: 17) Bu çağrıya olumlu yaklaşılarak, Sınırlı katılımı, küçükten başlayarak herkesi memnun edebilecek ilk adımlar atıldı. Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Benilüks ülkeleri¹ arasında yapılan ilk görüşmelerden sonra, 1952'de "Avrupa Kömür ve Çelik Birliği" kuruldu. Amaç, zamanın ağır sanayisinde üye ülkeler arasında daha planlı bir üretim ve ticarete doğru gitmekti. (Erkiner, 1999: 12) Bu sıralarda İngiltere böyle bir birleşmeye pek eğilimli görünmüyordu. Ancak 1951'de imzalanan Paris Antlaşması diğer ülkeleri de cesaretlendirdi. 1952'de altı ülkenin silahlı kuvvetlerini bir Avrupa Savunma Topluluğu

¹ Benilüks Ülkeleri: Belçika, Hollanda, Lüksemburg

adı altında toplama fikrini güçlendirdi, hatta siyasal entegrasyon düşüncesini geniş ölçüde gündeme getirmiş oldu.

Böylece 1940’lardan Schuman Bildirisi ile temeli atılan AB, Çelik ve kömür Topluluğu ile önce Almanya ve Fransa’nın oluşturduğu çekirdek ile başlamış, sonra Belçika’nın da katılmasıyla, bu çekirdek büyümüş, nihayet, 15 ülkenin katıldığı, 13 ülkenin de katılmayı beklediği dev bir birlik halini almıştır.

1949’da Avrupa Ekonomik İşbirliği (EECD); 1951’de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu; 1952’de İskandinav Konseyi; 1954’te Batı Avrupa Birliği (BAB); 1957’de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET); 1965’te Avrupa Topluluğu (AT); 1992’de (7 Şubat, Maastricht) ise bütün toplulukların tek bir çatı altında toplanmasıyla Avrupa Birliği (AB) kurulmuştur.

19 Nisan 1951 yılında, altı kurucu devlet (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya) tarafından kurulan Avrupa Çelik ve Kömür Topluluğu, Avrupa Birliğinin ilk çekirdeğini oluşturuyor. Sonra, topluluk üç defa üçer ülkeyi içine alarak 15 üyeye ulaştı. Topluluk, önce 1 Ocak 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda’yı içine alarak kuzeye doğru; daha sonra 1981’de Yunanistan’ı 1986’da da İspanya ve Portekiz’i içine alarak güneye doğru genişledi; böylece sayı 12’ye çıktı. Ocak 1995’te İsveç, Fillandiya ve Avusturya’nın üyeliği ile genişleyerek 15 üyeye ulaştı. (Özer, 2005: 157-158)

Avrupa Birliği 1993 yılında Kopenhag Zirve Toplantısı’nda aldığı kararlar uyarınca eski Varşova Paktı üyeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme süreci başlatmıştır. AB komisyonunun genişlemeye ilişkin stratejisini esas teşkil etmek üzere hazırladığı öneriler 16 Temmuz 1997 tarihinde “Gündem 2000” başlıklı raporda açıklanmıştır. Genişleme sürecinde (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya ve Estonya, Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Bulgaristan, Romanya) ve Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Kopenhag Kriterleri denilen, kriterlere uygun olduğu için Birliğe dahil edilme kararı alınmıştır. Türkiye ise siyasi konularda ve Güney Doğu’daki sorundan dolayı genişleme kapsamına alınmamıştır.

Avrupa Birliğinin temel taşı 9 Mayıs tarihinde zamanın Fransız Dışışleri Bakanı Roberte Schuman ile Jean Monnet tarafından hazırlanan bir bildiri ile atılmıştır. Bu bildiride tüm Fransız-Alman kömür ve çelik üretim ve dağıtımının kurulacak bir birlik, daha doğrusu bir kartel denetimine verilmesi öngörülüyordu. Diğer Batı Avrupa ülkeleri de dilerlerse kömür ve çelikle ilgili bu kartelev katılabileceklerdi. Buna Schuman Planı da denmektedir. (Seyidoğlu, 2005: 199)

Kömür ve çelik, savaşın iki temel ham maddesidir. Bu alanda bir birlik kurulmasında ikili bir amaç gözetiliyordu. Bir yandan Almanya'ya tek yanlı kısıtlamalar uygulamanın yetersiz olacağı düşünölmekte, diğer yandan da bu ülkeyi dışarıda tek başına bırakmanın dünya barışı üzerinde doğurabileceği tehlikelerden endişe duyulmaktaydı.

18 Nisan 1951 tarihinde altı Avrupa ülkesi, yani Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran anlaşmayı imzalamaları ile Schuman Planı gerçekleştirilmiş oluyordu. Altıların hükümetleri, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması ile başlatılan bu girişimi daha ileriye götürmeyi ekonomik ve siyasal çıkarları açısından gerekli görüyorlardı. Altı üye ülke Dışışleri Bakanlarının 1955 yılında İtalya'nın Messina kentinde yaptıkları toplantı sırasında daha ileri bir birlik konusunda çalışmalar yapmak üzere, zamanın Belçika Dışışleri Bakanı Paul-Henri Spaak başkanlığında görevlendirilen bir komite kurulmuştur. Spaak Komitesinin hazırladığı rapor 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanarak 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girdi. (Seyidoğlu, 2005: 199) Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) kuruldu. Her üç kuruluş da aynı altı kurucu üye arasında oluşturulmuştur. Bu üç kuruluş birlikte, bugünkü AB'nin öncüsü durumunda olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturur.

Daha sonra adı geçen altı kurucu devlete; İngiltere, İrlanda, İzlanda, İspanya, Portekiz ve Yunanistan da katılmış ve bu on iki devletin 1 Temmuz 1987'de imzaladıkları tek Avrupa senedi ile Avrupa'da ekonomik birliği aynı zamanda siyasal birliğe taşıma kararı alınmış ve bu devletler arasında bir ortak pazara geçiş süreci başlatılarak Avrupa Ekonomik Topluluğu adını Avrupa Topluluğuna çevirmiştir. Daha

sonra ise bu devletler arasında yapılan maastricht zirvesi ile ekonomik ve siyasi birliğin yanı sıra ortak para birliğine gidilmesi ve bir Avrupa Merkez Bankası kurulması yolunda ilk adımlar atılmış ve bu paralelde Avrupa Topluluğu adı Avrupa Birliği'ne dönüştürülmüştür. (Armaoğlu, 1991: 318)

1987 Tek Avrupa Senedi'ndeki hedefleri gerçekleştirme sürecinin ilk yarısında politikalarını temelden sarsan ve geleceğinde mutlak belirleyici rol oynayabilecek önemli gelişmelere sahne olmuştur. SSCB'de 1985 yılında yönetime geçen Gorbaçov'un başlattığı açıklık ve yeniden yapılanma politikaları bir yandan SSCB'nin çözülmesine ve dağılarak dünya politika sahnesinden çekilmesine neden olurken, diğer yandan da Sovyet modelinin ve en önemlisi komünizmin ortadan kalkmasına neden olmuştur. SSCB'deki bu gelişmelerin Avrupa'ya yansımaları ve AB'yi etkilemesi ise şöyle özetlenebilir.

Gorbaçov'un söz konusu politikaları Doğu Avrupa ülkelerine çok kısa sürede sıçramış ve bu ülkelerde süratle demokratikleşme hareketleri başlamıştır. Bunun sonucu olarak da Doğu Avrupa ülkeleri SSCB'den kopmaya başlamış, böylece Avrupa'daki askeri, ekonomik, siyasal ve ideolojik bölünme sona ererek komünizm eritilmiştir. (Ülman, 1992: 34)

– Özgürlüklerine kavuşan Doğu Avrupa ülkelerinde bir an önce Batı'da yer alma çabaları başlamış, dolayısıyla AB'nin genişlemeye başlaması şeklinde bir tartışma gündeme gelmiştir.

– SSCB'nin dağılmasına paralel olarak, Avrupa'da Sovyet gücünün askeri, politik ve ideolojik çerçevede azalması beraberinde Amerikan etkinliğinin de azalması sonucunu doğurmuştur.

Doğu Avrupa'da başlayan demokratikleşme hareketlerinin en önemli sonucu, 1989 yılında iki Almanya'nın birleşmesi olmuştur. Amerikan etkinliğinin azalmasına paralel olarak, birleşen Almanya'nın Avrupa'nın en büyük gücü olarak ortaya çıkması ise belki de AB'nin geleceği için en önemli gelişmelerden birisidir.

SSCB'nin dağılması ile Avrupa'da baş gösteren bu olayların yanında 1990 yılında başlayan Körfez krizi ve hemen ardından yaşanan Körfez Savaşı AB'yi siyasal kimlik bunalımına sokmuş, beraberinde yeni bir güvenlik anlayışını ve arayışını da getirmiştir. 1991 yılında yapılan Maastricht Zirvesi ise AB'yi oluşturma çabalarını başlatmış ve Avrupa devletlerini geleceğe dönük stratejik hesaplarını bir kez daha gözden geçirmeye itmiştir. Burada düşünülmesi gereken nokta, NATO, AGİK ve Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) Avrupa devletleri için gelecekte nasıl bir önem taşıyacağıdır. Bu konulara Yeni Dünya Düzeni ve Değişen Güvenlik Anlayışı başlığı altında değinileceğinden burada detaya girmiyoruz.

1.2. Yeni Dünya Düzeni ve Değişen Güvenlik Anlayışı

1.2.1. Birleşmiş Milletler (BM)

Yüzyılımızın başlarında yaşanan I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) insanlık üzerinde açtığı derin acılar, devletleri savaşa karşı önlem almaya yöneltmiş uluslar arası güvenliği sağlamak, evrensel ve kalıcı bir barışı egemen kılmak amacıyla 1920 yılında "Milletler Cemiyeti" kurulmuştur. Ancak bu kuruluş dünyanın yeniden büyük bir savaşa sürüklenmesine engel olamamış ve savaşın hemen ardından yapılan Cenevre Konferansı ile feshedilmiştir. II. Dünya Savaşından sonra ise, dünyada barışı ve güvenliği korumak için yeniden ve daha etkin önlemler almak ihtiyacı hissedilmiş; bu amaçla, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini sağlamak görevini üstlenecek, uluslar arası ekonomik, sosyal ve insancıl sorunların çözümünü kolaylaştıracak bir örgütün kurulması öngörülmüştür. (Şişman ve diğerleri, 2005: 87)

II. Dünya Savaşından sonra kurulan en büyük uluslar arası siyasi örgütlerden biri BM örgütüdür. İdeolojik olarak kökleri, I. Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyeti'ne dek uzanan BM, Mihver devletleriyle² savaşan büyük devletlerin³, özellikle ABD'nin öncülüğünde kurulmuştur. BM'in oluşumuna esin kaynağı olan Milletler Cemiyeti barış antlaşmalarına galip devlet olarak imza koyan 32

² Mihver devletler: Almanya, İtalya, Japonya

³ Büyük devletler: İngiltere, ABD, SSCB, Fransa

ülkenin 1920 yılında bir araya gelmeleri ile kurulmuştur. Daha sonra savaşta tarafsız kalan ya da yenilen ülkeler de örgüte alınmışlardır. Milletler Cemiyeti'nin kuruluş amaçları, birliğe, barışa, dostluğa yönelik söylemler içeriyordu. (Aydoğan, 2004: 506) BM örgütü uluslar arası toplumun unsurlarını birleştirerek organize etmeye çalışan bir örgüt olarak kurucu antlaşmasının birçok yerinde üyelerinin uluslar arası nitelikteki uyumsuzluklarını barışçı yollardan çözmek yükümü altında olduğunu hükme bağlamıştır. Antlaşmanın I. bölümünde BM örgütünün amaçları açıkça ifade edilmiştir⁴.

- Uluslar arası barış ve güvenliği korumak
- Uluslar arası dostça ilişkileri geliştirmek
- Ekonomik ve insani konularda uluslar arası işbirliğini gerçekleştirmek; insan hak ve özgürlüklerine karşı saygıyı geliştirmek.
- Bu amaçların gerçekleştirilmesinde harcanan çabaların uyumlaştığı bir odak olmaktır.

“1920-1939 yılları arasındaki uluslar arası siyasi gelişmeler, yazılanların tam tersiydi. Milletler Cemiyeti'nde söz sahibi olanlar büyük devletlerdi ve kararlar hep onların istekleri yönünde çıkıyordu.” (Aydoğan, 2004: 507)

Dört yüz yıllık Osmanlı vilayeti olmasına ve yaşayanların çoğunluğunu Türklerin oluşturmasına karşın Musul İngiliz egemenliğine verildi. Bir üye ülke (İtalya) diğer bir üye ülkeyi (Ethopya) kimseye sormadan keyfi olarak işgal etti. Almanya ise Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya'ya saldırdı. Japonya Çin'e girdi. Sovyetler Birliği Finlandiya'yı işgal etti. Sonucunda Milletler Cemiyeti dünyayı kanlı bir pazara çevirdi.

Görüldüğü gibi bu noktada güçlülerin belirleyici olduğu, büyük balık küçük balığı yutar gibi yani teorik amacıyla pratiğinin ters düştüğü Milletler Cemiyeti görevlerini 1946 yılında Birleşmiş Milletlere (BM) devretti, 31 Temmuz 1947'de de yasal varlığına son verdi. 25 Nisan-25 Haziran 1945'te aralarında Türkiye'nin de

⁴ Bkz: BM Antlaşması I. Bölüm: Amaçlar

bulunduğu 50 ülkenin temsilcileri ise San Fransisco’da toplanarak BM Korucu Antlaşmasına son şeklini vermişlerdir. BM Ana Sözleşmesi olarak kabul edilen bu antlaşma 111 maddeden oluşmaktadır.(Şişman ve diğerleri, 2005: 87)

BM’nin amaçları arasında ön sırada gelen 1/1 maddede uluslar arası barışı ve güvenliği korumak amacıdır. Bu amaçlarla neler yapması gerekliliği de gene bu fıkra ile hükme bağlanmıştır. Barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve her türlü saldırma fiiline veya barışın başka yollarla bozulması durumunu kaldırmak üzere gereken etkin ortak tedbirleri almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslar arası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla adalet ve uluslar arası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmektir.⁵ (BM Antlaşması, 2006) Maddede ifade edilen amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan ilkeler antlaşmanın 2. maddesinde 7. paragraf altında ifade edilmiştir. Bunlar;

- BM, bütün üyelerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.
- Üyeler kendilerine düşen görevleri iyi niyetle yerine getirmeyi taahhüt etmişlerdir
- Üyeler, uluslar arası uyuşmazlıklarını, uluslar arası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye atmayacak şekilde barış yolları ile çözeceklerdir.
- Üyeler, ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı gerekse BM’nin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanma yoluna başvurmadan kaçınacaklardır.
- Üyeler, örgütün başvurduğu zorlama girişimlerinde BM’ye yardım edecekler ve aleyhinde önleyici ve zorlayıcı tedbirler kabul edilen devlete karşı yardımdan kaçınacaklardır.

---

⁵ Bkz: BM Antlaşması Madde 1

– BM örgütüne üye olmayan devletlere uluslar arası barış ve güvenliğin korunması için gereken ölçüde ve bu sayılan esaslara göre uygun hareket etmesini sağlama görevi de verilmiştir. Özü itibariyle bir devletin ulusal yetki alanında bulunan işlere BM karışamaz. Ancak ulusal yetki defisinin istisnası ise Madde 2/7’de belirtilmiştir. Buna göre,

– BM antlaşmasının barışın tehdidi, bozulması ve saldırı fiili halinde yapılacak hareketler başlığını taşıyan VII. Bölümün çerçevesine giren hareketlerde, ulusal yetkiye giren bir konu da BM örgütü müdahalede bulunabilecektir. ⁶(BM Antlaşması, 2006)

Görüldüğü üzere BM antlaşması, uluslar arası ilişkilerde savaşa başvurmayı, kuvvet kullanmayı ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yukarıda anlatıldığı gibi amaç ve ilkelere ilişkin hükümlerinde yasaklamıştır. Ancak, bunu yaparken bazı durumlarda kuvvet kullanmaya olanak tanımıştır. Bunlar;

– Antlaşmanın barışın tehdidi, bozulması ve saldırı fiilinde yapılacak hareket başlığını taşıyan VII. Bölüm hükümlerince zorlama tedbirlerinin uygulanması durumu,

– VII. Bölüm, Madde 51’de ifade edilen tekil ya da toplu meşru savunma hakkının kullanılması durumu,

– Bölge Antlaşmaları başlığını taşıyan VII. Bölümdeki 53. Madde ve güvenliğe ilişkin geçici hükümler başlığını taşıyan XVII. Bölümde 107. Madde uyarınca II. Dünya Savaşı’nda düşman bulunmuş birçok devlete karşı girişilecek eylemler durumudur.

Dolayısıyla BM antlaşması, uyuşmazlıkların taraflar arasında ya da BM örgütü tarafından barışçı yollardan çözülmemesi halinde, BM antlaşması hükümlerine göre, meşru savunma hali hariç uyuşmazlık taraflarının savaşa başvurma haklarını tanımamaktadır. BM antlaşması bunu yaparken de barışın tehdidi ve bozulmasını

---

⁶ Bkz: BM Antlaşması, Madde 2/7

önleme görevini en başta temel organlarından biri olan güvenlik Konseyi'ne vermiş ve Konsey'in kendi adlarına hareket ettiğini kabul ettiklerini hükme bağlamıştır.⁷ (BM Antlaşması, 2006) Bu nedenle de Güvenlik Konseyi kararlarını kabul etmek ve uygulamak konusunda bütün BM üyeleri görüş birliğinde ve mutabıktırlar. (BM Antlaşması, 2006)⁸

BM Antlaşmasının organlar başlığını taşıyan III. Bölümünde Madde 7/1 örgütün temel organlarını sıralamış ve Madde 7/2'de gereği halinde BM Antlaşmasına uygun olarak yan organlar kurulabileceğini belirtmiştir.⁹ (BM Antlaşması, 2006) BM Antlaşmasının Güvenlik Konseyi başlığını taşıyan V. Bölüm bu organın yapısını görev ve yetkileri ile oy mekanizmasının nasıl işleyeceğini gösteren bölümdür. Uluslar arası barış ve güvenliğin korunmasında kendisine önemli görev ve sorumluluklar tanınan Güvenlik Konseyi 5 daimi ve 10 daimi olmayan üyeden oluşur.¹⁰ Güvenlik konseyi uluslar arası barış ve güvenliğin korunması görevini yerine getirirken BM Antlaşmasının amaç ve ilkelerine uygun olarak hareket edecektir. Ve üyeler güvenlik konseyi kararlarını kabul etmek ve uygulamak için taahhütte bulunmuşlardır. (BM Antlaşması, 2006)¹¹ Oysa bu sözleri maddelere yerleştiren gelişmiş ülkeler, değil uluslar arası birliği sağlamak, sürekli bir biçimde her ulusun ulusal birliğini bozan bir çaba içinde oldular. Almanya, Kore, Vietnam, Yemen ikiye bölündü. Fransa; Cezayir ve Tunus'a, İngiltere; Mısır'a, ABD; Vietnam, Lübnan'a, Irak'a, NATO; Sırbistan'a, Sovyetler Birliği; Macaristan'a, Çekoslovakya'ya, Afganistan'a, Çin; Vietnam'a asker gönderirken hiçbir kimseye bir şey sormadılar. BM'ye haber bile vermediler. Bunlar üstelik BM Güvenlik Konseyi üyesiydiler. (Aydoğan, 2004: 508)

Bu noktada Güvenlik Konseyi nedir? Ve ne gibi görevleri vardır? Bunlara bakalım: BM Antlaşmasının organlar başlığını taşıyan III. Bölümünde Madde 7/1 örgütün temel organlarını sıralamış ve Madde 7/2'de gereği halinde BM antlaşmasına uygun olarak yan organlar kurulabileceğini belirtmiştir. (BM Antlaşması, 2006)¹² BM

⁷ Bkz: BM Antlaşması, Madde 24

⁸ Bkz: BM Antlaşması Madde 25

⁹ Bkz: BM Antlaşması Madde 7

¹⁰ BM Antlaşması, Madde 23/1 Daimi Üyeler, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, Büyük Britanya, Kuzey İrlanda Krallığı, ABD ve (eski SSCB) yeni Rusya Federasyonu

¹¹ Bkz: BM Antlaşması, Madde 24/25

¹² Bkz: BM Antlaşması Madde 7

Antlaşmasının Güvenlik Konseyi başlığını taşıyan V. Bölüm bu organın yapısını görev ve yetkileri ile oy mekanizmasının nasıl işleyeceğini gösteren bölümdür. BM Antlaşması gereğince, barış ve güvenliği korumak esas olarak Güvenlik Konseyi'nin görevidir. Bu nedenle Güvenlik Konseyi, çözüm yolu önermekten, silahlı güç kullanılmasına kadar varan çeşitli girişimlerde bulunma ve önlemler alma yetkilerine sahiptir. (Şişman ve diğerleri, 2005: 87) Güvenlik konseyi 5 daimi¹³ toplam 15 üyeden oluşur. Daimi üyelerin bir tanesi bile olumsuz karar verdiğinde karar alınmaz.

ABD'nin BM üzerindeki etkinliği bugün Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin tümünün etkisinden daha çoktur. ABD, genel kurulda her önerisine oy verecek çok sayıda ülke desteğine sahiptir. Devletlerarası ikili ilişkiler kredi notları, silah satışları, kotalar, ticari ayrıcalıklar v.b. BM genel kurulunda verilecek oylar için birer kez olarak kullanılabilir. Önemli konularda genel kurula verilen oylar, ABD dostluğu kazanmanın göstergesi olarak ele alınır. ABD önerisine karşı oy verenler, bir kenara yazılır. Bu tutumu herkes bilir ama kimse söz etmez. ABD, BM'de alınan kararlardan rahatsız olduğunda, örgütün çalışmaları önüne engeller çıkarmakta, örgüt içi işleyişten gelen tıkanıklıkları da kullanarak birçok organı çalışamaz hale getirmektedir. Örgütün çalışmalarını sürdürebilmesi için gerekli olan mali kaynaklar içinde önemli bir paya sahip ABD, ödeme yapmayı zaman zaman koz olarak kullanır. (Aydoğan, 2004: 510-511)

Görüldüğü gibi, bir BM genel sekreteri tarafından önerilen ve hayata geçirilmesi istenen bu görüşler uluslar arası barış ve güvenliğin sürekliliğinin sağlanması için gereklidir. Ancak BM'nin temelde işlevsel olabilmesi için BM'yi oluşturan devletlerin tam bir uzlaşma içinde hareket etmeleri gerekmektedir. Ama daha önce de bahsettiğimiz gibi ABD dünya arenasında saldırgan tutumunu BM ile meşrulaştırmaya çalışmaktadır. BM çalışmaları, sadece uluslar arası platformda büyük güç olarak beliren devletlerin yönlendirdikleri şekilde değil, tüm bağımsız devletlerin ortak iradesini içine alarak gerçekleşmesi halinde kolektif barış ve güvenlik gerçekten sağlanmış olacaktır.

---

¹³ Daimi üyeler: ABD, İngiltere, Rusya, Fransa, Çin

1.2.2. Kuzey Atlantik İttifakı (NATO)

Batı ve Güney Avrupa ülkelerini içine alan ve kurulmasındaki amaç Kuzey Atlantik Bölgesinde barış ve güvenliği koruma, istikrarı sağlama ve huzuru geliştirme olarak açıklanan NATO 1949 yılında kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin etkinlik alanlarını genişletip güçlenmesinden duyulan rahatsızlık, NATO'nun dile getirilmeyen gerçek kuruluş nedenlerinden biriydi. Bu söylemlere SSCB'nin siyasal yanlışlıkları da eklenince birçok ülke istek ve kararlılıkla ABD etrafında toplanmıştı. Artık dünyayı komünizm tehlikesinden ve Rus saldırganlığından kurtarmak günün modasıydı. Her şey bu amaç etrafında toplanmıştı. NATO, 4 Nisan 1949 günü Washington'da imzalanan antlaşma ile kuruldu.¹⁴. (Aydoğan, 2004: 494-495)

Aynı BM'de olduğu gibi söylemlerle pratik farklıydı. Yani söylemler kağıt üzerinde kalmıştı. Örgütün karar ve işleyişini BM'de olduğu gibi NATO'da da her zaman ABD belirledi. 1957 yılında SSCB, kıtalararası nükleer başlıklı füzeler üretince ABD ortaklarının görüşlerini almadan tek başına "Barış içinde birlikte yaşama" politikasını kabul etmiş ve Soğuk Savaş'ın bittiğini ilan etmiştir.

ABD'nin saldırgan tutumunu bir örnekle ifade edebiliriz. NATO, Avrupa'nın en küçük ülkelerinden birine Sırbistan'a yönelik bir seri hava saldırısı başlatmıştı. ABD'de Clinton yönetimi savaşın başını çekerken, New York Times, Washington Post, Herald Tribune ve Tv kanalı savaşı destekliyordu. Aslında Balkan Savaşları kendiliğinden değil, büyük güçlerin bölgedeki iç çatışmalara taraf olmasından çıkmıştı. Bil Clinton, Kosova Savaşı'nın nedenlerini 23 Mart günü Amerikan halkına açıklarken ilk NATO saldırısı için üç ana gerekçe ortaya koyuyordu.

1) Balkanlarda meydana gelen şiddet uygulamalarına son vermek için kararlı olduklarını göstermek.

2) Miloseviç'in Kosova'da yaptıkları için bir bedel ödemesini sağlamak.

¹⁴ Anlaşmayı imzalayan devletler: ABD, Belçika, İngiltere, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz, 1952'de Türkiye (18 Şubat) ve Yunanistan, 1955'te Almanya, 1982'de de, İspanya örgüte katıldılar

3) Gerekirse Sırpların askeri kapasitelerini belli bir düzeye kadar azaltmak. Clinton aynı gün yapmış olduğu açıklamada Kosova müdahalesinin yapılan soykırımı durdurmak için ahlaki bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Clinton'un diğer gerekçeleri de birçok yazar tarafından zayıf olarak bulunmuştur. Bir ülkenin toprakları içinde esas olarak bir iç savaş konusu olan bir duruma NATO'nun müdahalesi samimi bulunmadı. Bu gerekçenin gerçekten bir geçerliliği olsaydı, NATO'nun Doğu Timor'a , Sri Lanka'ya, Doğu Afrika'ya, Keşmir'e hatta Türkiye'ye müdahale etme gerçeği ileri sürüldü. (Göksel N. Demirer ve diğerleri, 1999: 406-407)

Bu tartışmalar içinde, dünya solu içinde saygınlığı olan iki yazarın analizleri ilgi çekiciydi. Chomsky, NATO müdahalesinin, BM onayını almadığı için yasalara uygun olmadığını, insan hakları açısından müdahalelerde temel kriterin, müdahale edenin iyi niyeti olduğunu hatırlattı. ABD söz konusu olduğunda, geçmiş uygulamalarına bakarak bunun yeterli, tatmin edici bir zemin sağlayamayacağını ileri sürdü. Wallerstein'e göre ise ABD ve Avrupa, Yugoslavya'nın bölünmesini ve yerel milliyetçiliğin yükselmesini sessizce izlemişler hatta Almanya, Yugoslavya'nın parçalanmasını, bizzat Hırvatistan'ın tanınmasıyla hızlandırmıştır. Diğer taraftan dünyada bu kadar iç savaş varken ABD/NATO müdahale etmek için neden Kosova'yı seçmişti? Kosova'nın petrolü de yoktu. Wallerstein'e göre bu durum için iki seçenek söz konusudur. Bunların ilki ABD'nin hızla artan askeri harcamalarının meşrulaştırılması, diğeri de, Avrupa'nın ABD'nin yörüngesinden çok fazla uzaklaşmasının önlenmesidir. (Göksel N. Demirer ve diğerleri, 1999: 408-409)

YDD'de NATO'nun gerekliliği, 1989 yılından itibaren Sovyet rejiminin girdiği değişim süreci sonunda komünizmin çökmesi dünya üzerindeki Sovyet tehdidini ortadan kaldırmıştır. Buna paralel olarak doğu batı ilişkileri bir esneklik kazanmış ve Soğuk Savaş'ın koşulları da kökten değişmiştir. Doğu Blok'unda ve Sovyetlerde bu çözümler meydana gelirken Batı Avrupa hızla ilerlemiş ve birleşmeyi ekonomik ve siyasi boyuta taşımıştır. Avrupa'da meydana gelen bu gelişmeler Batı Avrupa Birliği'nin bünyesinde ortak bir Avrupa ordusu oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Ve bu ordunun NATO'nun yerini alıp almayacağı tartışmasını başlatmış dolayısıyla YDD'de NATO'nun varlığının gerekli olup olmadığı sorusunu da beraberinde gündeme getirmiştir. Az önce de bahsettiğimiz Balkan Savaşlarında, YDD oluşmaya başladığı ve

halen devam ettiği süreç içinde konuya yaklaştığımızda, NATO'nun varlığının gerekli olup olmadığı (ya da çok mu gerekli olduğu) ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki 20. y.y.'ın son 10 yılında varlık nedenini açıklamakta zorlanan NATO, gerçek niteliğini Mart 1999'da Sırbistan'a yaptığı askeri müdahale ile eylemli olarak ortaya koymuş oldu. (Aydoğan, 2004: 498)

Diğer taraftan NATO'ya alternatif iki organizasyon mevcuttur. Bunlar Batı Avrupa Birliği (BAB) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) ile bunların ortaya çıkardığı yeni güvenlik anlayışıdır. Geleceğin muhtemel sorunları çerçevesinde BAB ve AGİK'i NATO'ya bir alternatif olarak değerlendirmeye tabi tutarsak, referans kaynağının yine NATO olduğunu görürüz. Bunun sebebi NATO'nun en köklü ve en güçlü askeri ittifak olmasıdır.

BAB görülebilir bir gelecekte gerçekleştirilebilecek bir organizasyon dahi bile olsa Avrupalı müttefiklerinin NATO içinde yararlanmakta oldukları askeri korumayı sağlayabilecek bir yapıya sahip değildir. Bu fikri Avrupalı devletler de sonunda benimsemişlerdir. Gerçekten de Fransa ve Almanya'nın başını çektiği grup BAB'ın Avrupa askeri örgütü durumuna getirilmesini ve AB'nin askeri savunma kanadı olmasını önermiştir. Ancak, ABD başkanı Bush'un bu önerinin yapıldığı Kasım 1991 Roma Zirvesinde Avrupalılara ultimatoma vermesi üzerine, Fransa Avrupa ordusu konusunda gerilemiş, BAB'ın da NATO'nun tamamlayıcı ve ittifakın Avrupa kanadını güçlendirici bir kuruluş olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu açıkça NATO'ya alternatif aramanın ABD'nin tutumlarını da etkileyeceğini ve bu nedenle özellikle nükleer ve konvansiyonel silahlar açısından Avrupa'da bir boşluk oluşabileceğinin Avrupalı devletler tarafından anlaşıldığını ve BAB'ın da bu boşluğu dolduramayacağını ortaya çıkmasıyla geri adım atmalarını göstermektedir. İşte bu yüzden BAB'ın NATO'ya alternatif olmayacağı, onu tamamlayıcı bir unsur olabileceği kabul edilmiştir. BAB ile ilgili detayları ayrı bir başlık altında vereceğimizden konuyu burada bitiriyoruz.

NATO'nun bir diğer alternatifi de, Sovyet sisteminden türeyen devletleri ve Orta ve Doğu Avrupa'nın diğer devletlerini de kapsamına alan AGİK'tir. 19-21 Kasım 1990 tarihleri arasında Paris'te toplanan AGİK zirvesinde bir çatışmayı önleme

merkezinin oluşturulması önerilmiştir. Ancak AGİK'in güvenliği artırma yeteneği imzacı devletlerin ortak davranış standartlarının uygulanması ile ilgili uzlaştırma çabaları ve girişimlerinin başarılı olmasına bağlıdır. Aksi takdirde, güvenliği garantileyebilecek bir mekanizma AGİK'te mevcut değildir. Paris Şartı'yla kurumsallaştırılmış ve yenilenmiş olmasına rağmen AGİK, dünyadaki siyasi evrimin bugünkü aşamasında, üyelerinin güvenliğinin ve Avrupa'daki istikrarın en güvenilir garantisi olmaya devam eden NATO'nun yerine geçme niteliğini hiçbir şekilde taşımamaktadır. (Gheballi, 1991: 15)

Genel bir güvenlik kavramı çerçevesinde konuya bakıldığında, güvenlik örgütlerinin bir bütün içinde değerlendirilmesi mantığı gündeme gelmektedir. Böylelikle bu örgütlerin birbirlerine katkıları ve işlevsel yönden sağladıkları olanaklar açıkça görünür hale gelecektir. Bu çerçevede NATO, geleneksel olarak algılandığı üzere, Sovyet tehdidine karşı kurulmuş bir politik-askeri örgüt olmaktan öteye bir görünüm kazanmaktadır. Buradan hareketle NATO'nun AGİK ya da BAB gibi diğer kurumlarla beraber, geleneksel ideolojik temellerden ve klasik psikolojik baskılardan arındırılmış bir tutum izleyeceği söylenebilir. Dolayısıyla Avrupa'nın belki de geçmişten daha çok NATO'ya ihtiyacı vardır. Çünkü tehdit artık tek bir yönden gelmemekte ve nereden geleceği de bili olmamaktadır. Bu durumda daha önce de belirttiğimiz gibi NATO, organize yapısı ve etkin silahlarıyla halen en güçlü ittifak olma şansını elinde tutmaktadır.

Diğer taraftan ABD, Avrupa'nın alternatif olarak öne sürdüğü AGİK ve BAB kuruluşlarına Sırbistan müdahalesi ile son vermiştir. Nitekim müdahaleden sonra askeri operasyon sürerken, kuruluşunun 50. yıl dönümünde Washington'da bir zirve düzenleyen NATO bundan böyle BM'ye danışmadan üye devletlerin topraklarının dışındaki sorunlara da müdahale edeceğini ve dünyanın her yerinde "Barış" operasyonları düzenleyeceğini açıklıyordu. Kendi içinde çelişkiler taşımasına karşın NATO, bu kararla bütün dünya uluslarına "güç bende, bana sormadan hiçbir şey yapamazsınız" diyordu. (Aydoğan, 2004: 498)

1.2.3. Batı Avrupa Birliği (BAB)

BAB'ın Kuruluş ve Amaçları

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet yayılcılığı ve tehditlerine karşı Truman Doktrini çerçevesinde ABD'nin yardım eli Avrupa'ya uzanmıştır. Avrupalı devletler ise muhtemel savaş tehlikelerine karşı aralarında ekonomik ve siyasi işbirliği yoluna gitmişlerdir.

Avrupa Topluluğu, bağımsız ekonomik büyümenin doğal sonucu olarak, bağımsız bir askeri güce sahip olmasının gereksinimini duymaya başladı. Bu gereksinim Fransa'nın belli dönemdeki olumsuz tutumlarına karşın NATO ile giderilmiştir. Ancak siyasi birliğe doğru giden Avrupa'nın NATO ile yetinmesi mümkün değildi. (Aydoğan, 2004: 557) Topluluk içinde bu bağlamda İngiltere ve Fransa 4 Mart 1947'de Almanya'nın muhtemel savaş niyetlerine karşın 50 yıl içinde geçerli olacak Dunkerque İttifak ve Karşılıklı Yardım Anlaşması imzalamışlardır. Anlaşmaya göre, taraflardan birisi Alman saldırısına uğrarsa, diğer taraf saldırıya uğrayan devlete doğrudan yardım edecek ve yine Almanya, Fransa ve İngiltere karşısındaki siyasi ve ekonomik yükümlülüklerini yerine getiremezse taraflar müşterek tedbir alabileceklerdir. Böylece Dunkerque Anlaşması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupalı devletlerin yaptıkları ilk siyasi güvenlik antlaşması olmuştur. (Kılınç, 1994: 85) Daha sonra Avrupa'nın siyasi birliğine yönelik ilk girişim, İngiltere'nin 1948'de Dunkerque Anlaşması'na örnek olarak Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya ile de benzeri anlaşmalar yapılması gerektiği önerisi ile bahsetmişlerdir. (Kılınç, 1994: 86)

Bu tartışmalar sürerken Sovyetler Birliği'nin desteği ile 22 Şubat 1948'de Çekoslovakya'da yapılan komünist hükümet darbesi ve komünistlerin Çekoslovakya'da iktidarı ele geçirmeleri Sovyet Rusya'nın niyeti bakımından Batılılar için bir alarm olmuştur. Çünkü bu darbe ile Sovyetlerin Doğu ve Orta Avrupa ile Balkanlar'daki hakimiyeti ve egemenliği tamamlanmış oluyordu. (Armaoğlu, 1991: 445)

Bunun üzerine 17 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere aralarında sosyal, kültürel ve askeri alanda işbirliği kurmalarını hedefleyen Brüksel Anlaşması imzalamışlardır. Batı Birliği Batı Brüksel Anlaşması Teşkilatı, Brüksel Paktı ya da 5'ler Teşkilatı olarak adlandırılan bu anlaşma ile bir savunma sistemi teşkilatı kuruluyor ve böylece Avrupa'daki Sovyet tehdit ve yayılmacılığa karşı ilk askeri önlem alınmış oluyordu. (Kılınç, 1994: 87)

Brüksel Anlaşması'nın 4. maddesine göre 5 devlet aralarındaki her türlü işbirliğinden başka, taraflardan biri Avrupa'da bir saldırıya uğradığı takdirde, diğerleri her türlü araçlarla saldırıya uğrayan devletin yardımına gidecektir. (Armaoğlu, 1991: 446) Nitekim Eylül 1948'de yeniden toplanan bu 5 devletin temsilcileri Batı Birliği Savunma Teşkilatı isimli askeri bir teşkilatı da oluşturmuşlardır. Batı Birliği gerek askeri alanda gerekse sivil alanda önemli hazırlık çalışmaları yapmıştır. Ve bu çalışmalar NATO'nun kuruluşu için büyük önem taşımıştır. Şöyle ki İngiltere, Fransa, Hollanda ve Belçika dünyanın değişik yerlerindeki askeri üslerini gönüllü olarak Amerikalılara devrettiler ve bu ülkeye çok yönlü stratejik kolaylıklar sağladılar. (Aydoğan, 2004: 492)

Batı Birliği'ne ABD'nin sadece destek vermesi fakat Monroe Doktrini çerçevesinde katılmaması, Batı Birliği'ni Sovyetler Birliği karşısında bir denge unsuru olmaktan alıkoymuştur. Bu yüzden dönemin siyasi gelişmeleri ABD ve Batılıları daha geniş bir ittifak sistemi kurmaya itmiş ve NATO kurulmuştur. ABD'yi de kapsadığı için güçlü bir teşkilat olan NATO, kısa sürede Batı Birliği'ni gölgede bırakmış ve 1950'li yıllarda Avrupa'da NATO askeri teşkilatı dışında başka bir askeri teşkilat kalmamıştır. Daha sonra Avrupa'da Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu çerçevesinde görüşmeler devam ederken, Batı Almanya'nın da içine alındığı uluslar üstü bir yapı içinde birleştirilebilecek ve ortak bir Avrupa ordusu oluşturacak bir Avrupa Savunma Topluluğu kurulması fikri ortaya atılmış ancak bu proje savaş sonrası silahsızlandırılmış olan Batı Almanya'nın yeniden silahlandırılması anlamına geldiğinden Fransa'nın şiddetli karşı propagandası ile karşılaşmış ve proje ölü olarak doğmuştur. Ancak gerek Kore Savaşı gerekse Doğu-Batı arasındaki gerginliğin artması Batı Avrupa ülkelerine, içine Batı Almanya'yı da alan daha geniş bir savunma sistemi kurma gereğini göstermiştir. Bu çerçevede Avrupa devletleri, aralarında ekonomi yönünde başlattıkları

girişimleri sonuçlandırıp AET ve EURATOM'u kurarken, savunma ve güvenlik konuları da Batı Birliği platformunda ele almışlardır. Çünkü Batı Birliği sayesinde, Batı Almanya, NATO çerçevesinde ve Avrupa kontrolünde silahlandırılabilirdi. Ancak bunun için 1947 tarihli Brüksel Anlaşması'nın değiştirilmesi ve Batı Birliği'nin yeni bir örgütlenmeye gitmesi gerekiyordu. Nitekim 23 Ekim 1954 tarihli Batı Birliği'ni şekillendirerek Batı Avrupa Birliğine dönüştüren Almanya ve İtalya'yı da içine alan Paris Anlaşmaları imzalanmıştır. Böylelikle NATO'dan sonra Avrupa'da barış ve güvenliği sağlamaya yönelik bir adım daha atılmıştır.

Batı Avrupa Birliği (BAB) temel amacı, barış ve güvenliği güçlendirmek Avrupa entegrasyonu ve diğer Avrupa ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek, üye ülkeler arasında savunma ve dış politika alanında işbirliği sağlamak, üyelerini her türlü saldırgan tutuma karşı korumak şeklinde özetlenebilir. Oysaki askeri operasyonların birçoğu yürürlükteki uluslararası anlaşmalar, ülkelerin hükümler ve evrensel etik değerler çığnenerek gerçekleştirilmiştir. Örneğin; Kore Savaşı, Sovyetler Birliği'nin BM Güvenlik Konseyi'ne katılmadığı bir oturumda ABD, İngiltere ve Fransa'nın oylarıyla başlatılmıştır. (Aydoğan, 2004: 503)

BAB'ın uluslararası platformda yaptığı en önemli iş kısa dönemli hedefi olan Batı Almanya'nın silahlandırılmasıyla sınırlı kalmıştır. Çünkü BAB, uzun vadeli hedefleri bakımından Avrupa'da diğer kurumların elde ettiği başarıları elde edememiştir. Ayrıca Avrupalı devletler siyasi birliğe gitme çabalarını dahi savunma ve güvenlik konularında NATO'nun sorumluluk alanına bırakmışlardır. (Jannuzzi, 1991: 2) Dolayısıyla BAB, Avrupalı devletlerin kendi güvenliklerini ABD'ye endeksleyerek NATO'yu kullanmaları üzerine gölgede kalmış ve Avrupa'nın güvenliğinde Batı'nın oynadığı rolü güçlendirerek NATO'nun çalışmalarını tamamlayıcı bir unsur olmuştur. (Van Ekelen, 1990: 22-23)

BAB'ın Yeni Dünya Düzeni'ndeki İşlevi

1970'lerin sonunda Avrupa'nın yumuşama politikaları ile global uyuşmazlıklar arasındaki denge konusunda Atlantik'in iki yakasının karşı karşıya

gelmesi, Atlantik ve Avrupa güvenlik işbirliği arasındaki denge sorununu yeniden gündeme getirmiş ve Salt-I ile Salt-II anlaşmaları ile Batı Avrupalı ülkelerde yeniden bir güvenlik endişesi doğmuştur. (Kılınç, 1994: 92) BAB tarafından 27 Ekim 1987 tarihinde bir Avrupa Güvenlik Çıkarları Platform Belgesi kabul edilmiştir. Buna göre Avrupa'nın birleşeceği platform Avrupa'nın siyasi birliği olacak ve bu birlikte BAB'ın rolü ise birliğin savunma boyutunu oluşturacaktı. Ancak bununla beraber, Avrupa'nın savunması ve güvenliğinde ABD güçlerinin varlığına duyulan büyük ihtiyaç NATO'yu temel unsur olarak ortaya çıkartmış ve BAB da kendisini NATO ile sıkı bir işbirliğine girmeye mecbur görmüştür. (Kılınç, 1994: 96)

1989 yılında dünyada meydana gelmeye başlayan olaylarla beraber BAB'ın da önemi artmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşe doğru gitmeye başlaması Batı Avrupa için yeni bir tehdit değerlendirmesi yapılması gereğini ortaya koymuştur. 1989'la beraber NATO'nun yeni bir strateji arayışı hız kazanmıştır. NATO'nun bu arayışında sonuç ise, Avrupa ayağının güçlendirilmesi bakımından, savunma ve güvenlik konusunda ortaya çıkmakta olan Avrupa boyutunun yani BAB ve AB'nin desteklenmesi şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre, Avrupa ve kuzey Amerika ülkelerini bir araya getiren iç içe geçmiş kurumlar çerçevesinde aşılabilecektir, dolayısıyla NATO, AGİK, AT, BAB ve Avrupa Konseyi'nin birbirlerini tamamladıkları bir Avrupa Güvenlik mimarisine ihtiyaç vardır. Böylelikle NATO üyesi ülkelerin coğrafi sınırları dışında da (alan dışı) hareket planları geliştirilebilecektir. Bu arada Avrupa devletleri arasında da BAB'ın rolünün ne olacağı hakkında tartışmalar meydana gelmiştir. Fransa ve Almanya BAB'ın AB'nin savunma boyutunu oluşturmasını savunurken, İngiltere ve İtalya BAB'ın NATO'nun Avrupa ayağını oluşturmasını savunmuşlardır. Bu karşıt görüşler ise Maastricht Zirvesi sonucunda yapılan ve Maastricht Anlaşmasına eklenen bir deklarasyonda çözüme kavuşturulmuştur. Burada BAB'ın sadece Avrupa Birliği'nin savunma boyutunu değil, aynı zamanda NATO'nun da Avrupa ayağını oluşturduğu ifade edilmiştir. Bu tanımlama ile hem karşıt görüşler uzlaştırılmış hem de Avrupa'nın NATO dışında kendi savunma organlarını kurma yoluna tepki gösteren ABD de hoşnut edilmiştir. (Kılınç, 1994: 109)

Burada değinilmesi gereken bir konu da, BAB'ın Körfez Krizi sırasında üstlendiği roldür. Körfez Krizi Avrupa'nın savunma ve güvenlik konusundaki

meselelerini ve BAB'ın geleceğine ilişkin tartışmaları derinden etkilemiştir. Çünkü Batı'nın çıkarını çok yakından ilgilendiren bir konuda SSCB ilk defa ABD önderliğindeki Batılı ülkeleri desteklemiştir. Tartışmasız Körfez Krizi'nde en önemli unsur ABD'nin yüksek teknolojiye dayalı savaş gücüdür ve savaş, bu sayede kazanılmıştır. BAB ta gereken desteği bu savaşta vermiştir. Körfez Krizi'nin BAB için önemli sonuçlarından birisi, Batı Avrupa ülkelerinin ilk önlemlere BAB çerçevesinde katılmalarıdır. BAB'ın alan dışı olaylara müdahale edebilme imkanı BAB'ı kuvvetlendirmiştir. Ancak ambargo uygulaması sırasında başarılı olan BAB, savaş çıktığında yalnız bırakılmış ve BAB'a üye ülkeler savaşa, BAB çerçevesinde değil ABD ile birlikte kendi özel kuvvetleri ile katılmışlardır. Bu da BAB'ın herhangi bir krize doğrudan ve tek başına müdahale edebilme kapasitesinin tartışılabilirliğini gündeme getirmiştir. Yeni rolünde askeri boyutu da artan BAB, buna rağmen hemen yanı başındaki Yugoslavya krizinde etkisiz kalmakta ve herhangi bir krize tek başına müdahale edebilme yeteneğinin gelişmemiş olduğunu kanıtlamaktadır.

BAB'ın YDD'de, Avrupa güvenlik sistemindeki yerinin ne olacağı ise stratejisini hangi tehdit ve risk algılamaları üzerine kuracağına dayanmaktadır. Çünkü artık Avrupa devletleri ekonomik ve siyasi olarak birleşmekte, AB dışında kalan diğer Avrupa devletleri de bu birliğe katılma isteklerini açıkça belirtmektedirler. Sovyet Rusya'nın çökmesi ile de ideolojik yayılma Avrupa için en azından kısa bir süre tehdit olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla BAB, bunları tehdit olarak algılamayacaktır. Eğer BAB, tehdit yerine risk kavramını esas alarak alan içi ya da alan dışı bir işleve sahip olmak isterse de, bugün Avrupa ülkelerini hatta Kafkas ve Orta Asya ülkelerini bünyesinde toplayan AGİK'in bu görevi yerine getirmesi kanaatimizce daha doğru olacaktır. Dolayısıyla BAB'ın Avrupa'nın savunması ve güvenliği bakımından etkili bir kuruluş olmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)

AGİK düşüncesinin doğuşu 1960'lı yıllarda olmuştur. AGİK'in oluşmasına zemin olan ilk somut öneriyi 1954'te Sovyetler Birliği yapmıştır. Batıya yapılan bu öneri, tüm Avrupa ülkelerinin içinde yer alacağı ve daimi örgütler tarafından

desteklenen bir oluşumu öngörüyordu. Moskova, Doğu Almanya'nın bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesi halinde bunun karşılığında Batı Almanya'nın NATO üyeliğine itiraz etmeyeceğini ve Avrupa ile ABD'nin güvenlik çıkarlarının birbirinden ayırt edilmesini istiyordu. Ancak batılı güçler Moskova'nın bu isteğini kabul etmedi mesele gündemden düştü ve Macaristan'ın işgal edilmesi, Polonya'daki ayaklanmanın bastırılması ile Berlin duvarının örülmesiyle tamamen rafa kaldırıldı. Sovyetler Birliği 1960'lı yılların otalarında konuyu tekrar raftan alıp Batı'nın önüne serdi ve o dönemlerde Doğu-Batı arasında artan ilişkilerden yararlandı. Örneğin; uluslar arası ortamda bu yumuşamayı pekiştiren bazı gelişmeler de olmuştur. De Gaulle Fransa'sı 1966'da NATO'nun askeri kanadından çıkmış ve Moskova ile ilişkilerini iyileştirmiştir. Arkasından Federal Almanya, SSCB ve Polonya ile kuvvete başvurmama anlaşmaları imzalamış. Berlin ile dördümlü anlaşma ve Sovyetlerin Orta Avrupa'da kuvvet indirimi görüşmelerine yanaşmaları Doğu ile Batı arasındaki siyasal havayı yumuşatmıştır. Bununla birlikte başta ABD olmak üzere, NATO devletleri bu Sovyet girişimini kuşkuyla karşılamışlardır. Zaten Sovyet ordusunun 1968'de Çekoslovakya'yı işgal etmesi Doğu-Batı ilişkilerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu durumda, Varşova ve NATO paktlarının konsey toplantılarında, 5-6 yıl süren bir bildirgeler diplomasisi hakim olmuştur. Batı'nın bu Sovyet yaklaşımına tereddütle bakmasının ardında yatan neden genişlemiş bir SSCB'nin Batı Almanya'yı yutabileceği endişesidir. (Şen, 1992: 291)

Sonuçta her iki taraf görüşmelerin başlamasını kabul etmiş ve bir Avrupa Güvenlik Konseyi ve İşbirliği için ön çalışmalar 22 Kasım 1972 yılında Helsinki'de başlamıştır. Yani resmi nitelikte olan bu ön hazırlık çalışmaları üç yıl sürmüş ve nihayet sonuç 1 Ağustos 1975'de Helsinki'de Arnavutluk dışındaki 33 Avrupalı ülke ve ABD ile Kanada'nın katılması ile imza edilmiştir.

Avrupa'da güvenlik ve işbirliği konferansına ait sonuç bağıtı¹⁵, hükümetler arasında, moral nitelikte bir yükümlülük ortaya koyan politik bir belgedir. Dolayısıyla imzacı devletlerin onayına sunulmamış, imzalandığı gün yürürlüğe girmiştir. Helsinki Sonuç Bağıtı'ı, imzacı hükümetlerin uymaları beklenen bir davranış şekli niteliğindedir.

---

¹⁵ Bağıt: Antlaşma

Dolayısıyla gerek bağıt hükümlerinde gerekse daha sonra yapılan izleme toplantılarında, itiraz olmayınca kabul yöntemiyle karar alınmaktadır. Bağıt kurallarına uyulmaması halinde ise, herhangi bir yaptırım yoktur. Sadece dünya kamuoyunun tepkisini alma riski söz konusudur. (Soysal, 1991: 760)

Ayrıca sonuç bağıt'ında, konferans sonuçlarının izlenmesi bölümünde imzacı devletlerin bağıt'ı tek taraflı kararlarıyla ya da ikili veya çok taraflı görüşmelerle olsun uygulama alanına geçirmesi ve daha da ileriye götürmesi gereği vurgulanmıştır. Bu sürecin gerçekleşmesi amacıyla da imzacı devletlerin dışişleri bakanlarının daha önceden belirli bir takvime bağlanmadan, bir sonraki aşamanın ve diğer çalışmaların iyi gitmesine bağlı olarak yapılacak, süreli izleme toplantılarına katılmaları öngörülmüştür. (Decaux, 1993: 20)

Türkiye ise, sonuç bağıt'ını imzalamakla beraber bir çekince koyarak bu bağıt'taki hükümlerin Kıbrıs Devleti ile ilgili ilişkilerde geçerli olmayacağını belirtmiştir. Bu çekince Kıbrıs'ın tek başına Makarios III. Tarafından temsilinin herhangi bir hukuki dayanağının olmadığını, Kıbrıs'ta fiili yönetimlerini sürdürmekte olan iki topluluğun varlığının 1974 Cenevre Deklarasyonunda tanınmış olduğu ve dolayısıyla bir toplumun rızası olmadan bütün devleti diğer toplumlardan birinin temsil etmesinin meşru olmayacağını belirten Türkiye, Kıbrıs'ta iki ulusal toplumu meşru biçimde temsil edecek bir hükümet kuruluncaya kadar, sonuç bağıt'ındaki hükümlerin Kıbrıs için bir etkisi bulunmayacağını açıklamıştır. (Soysal, 1991: 831)

Belgrat izleme toplantısı, 1975 Helsinki Sonuç Bağıt'ının imzalanmasından sonra, sonuç bağıt'ında öngörüldüğü şekilde 4 Ekim 1977'de ilk izleme toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda Batılılar, başta insan hakları ve özgürlükler olmak üzere genellikle yumuşamanın insani boyutu üzerinde durmuşlar Doğu Blok'u ise, yumuşamayla askeri boyut içinde ele almıştır. Ancak bu konferansta somut sonuçlar elde edilememiştir.

Bunu izleyen Madrid İzleme Toplantısı'nda Avrupa devletleri arasında, güven ve güvenlik artırıcı önlemler ve silahsızlanma alanında bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu izleme toplantısının yapıldığı dönemde SSCB'nin

Afganistan'ı işgali, Polonya'daki demokratik oluşumların asgari yolla bastırılması gibi olaylar konferans üzerinde çok olumlu etki yapmış ve somut sonuçlara ulaşılmasını engellemiştir. (Decaux, 1993: 22)

Viyana İzleme Toplantısı'nda güven arttırıcı önlemler ve silahsızlanma konuları gene ön planda yer almakla beraber, insancıl konularda incelenmiştir. Viyana Belgesi'ni önemli kılan bir gelişme, Viyana Sonuç Bağıt'ının imzasından birkaç gün önce NATO ve Varşova Paktı üyeleri arasında AGİK çerçevesinde, 1989 yılı içinde Avrupa'da Atlantik'ten Ural'lara kadar uzanan alanda konvansiyonel silahların azaltılması konusunda bir dizi görüşme yapılmasının kararlaştırılmasıdır. Viyana Konferansı sırasında Türkiye için iki konu gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki Bulgar hükümetinin 1980'li yılların ortasında ülkesinde yaşayan Türkleri Bulgarlaştırmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye Bulgaristan'ın izlediği bu asimilasyon politikasını konferansta sürekli işlemiş ve Bulgaristan'ı şikayet etmiştir. Diğer bir konu ise Viyana'da 1989 başında güven arttırıcı önlemler çerçevesinde yapılan konvansiyonel istikrar görüşmelerinde NATO ile Varşova Paktı ülkelerinin üzerinde anlaştıkları karşılıklı silah indirimi planı çerçevesi içinde yer alan Doğu Anadolu ile Kafkasya'nın indirim sınırları saptanırken ortaya çıkmıştır.

1989 yılına kadar AGİK, ilişkileri aşırı gerilim ve belirsiz yumuşama sergileyen ülkeler arasında bir iletişim aracı hizmeti görmüştür. Gerek bu tarihte dünya düzeninin girdiği değişim süreci gerekse Avrupa devletlerinin AGİK'e verdikleri önemin artmasından dolayı Avrupa'daki uluslar arası ilişkilere yavaş yavaş yeni bir boyut eklenmiştir.

AGİK sürecinin kurumsallaştırılmasında amaçları şöyle izah edilebilir.

- AGİK zirve toplantısı AGİK'e katılan devlet ve hükümet başkanları arasındaki konferanstır. Bu toplantılar iki yılda bir alınan kararların uygulanmasını izleme amacıyla toplanacaklardır.

- Siyasi danışmanların merkez alanı olan Dışişleri Bakanlar toplantısı konsey adı altında resmi bir yapıya kavuşturulmuştur.

– Zirvenin ve konseyin çalışmalarını yönlendirmek için bir yüksek bürokratlar komitesi oluşturulmuştur.

– AGİK parlamenterler meclisi kurulması kararlaştırılmıştır.

Bunun yanı sıra Paris Şartı'nda devletler yalnızca siyasi yollarla ortaya çıkma tehlikesi taşıyan çatışmaları öngörmek için etkili önlemler alacak aynı zamanda uluslar arası hukuka uygun olarak doğma ihtimali olan bütün uyuşmazlıkları barışçı bir şekilde çözmek için uygun mekanizmalar saptayacaktır. Bu bağlamda, konuyla ilgili yeni işbirliği şekilleri devletler tarafından geliştirilecek ve üçüncü tarafın zorunlu müdahalesi dahil, uyuşmazlıkların barışçı çözümüne ilişkin bir metotlar dizisi saptayacaktır.

1990 Paris Şartı'nda belirtilen bu fikirler demetinin uygulanmaya konulması için, 1991 yılı başında La Voilette'de bir uyuşmazlıkların çözümü toplantısı yapılmış ve bu konuyla ilgili ilkeler tespit edilmiş ve bir prosedür geliştirilmiştir. Bu prosedüre göre, bütün katılan devletler bir sorunu AGİK süreci çerçevesinde ileri sürme hakkını saklı tutarak gene katılan devletler arasında barış, güvenlik ve istikrar açısından önemli sonuçlar olabilecek bir uyuşmazlık doğduğunda, bu Yüksek Bürokratlar Komitesi'ne götürülebilecektir. Yüksek Bürokratlar Komitesi'nde bir karar alınabilmesi için ise, gene konsensusa varılması gerekmektedir. Bu ise, komiteyi konsensus kuralı ile bağımlı kılmakta ve dolayısıyla da komite etkili şekilde bir karar alamamaktadır.

Bu şekilde tanımlanan bir kriz durumunun doğmakta olduğu sonucuna varan devlet 48 saat içinde krizin gerçekleştiği devletten aydınlatıcı bilgi isteyebilecektir. Aynı devlet eğer durum halen çözüme bağlanmamışsa Yüksek Bürokratlar Komitesi'nin dönem başkanından bir acil durum toplantısının yapılmasını isteyebilecektir. Görüldüğü üzere, kriz durumunda Yüksek Bürokratlar Komitesi olağan dışı toplantılara çağrılabilmekte ve acil durumlarla ilgili bir danışma ve işbirliği mekanizması oluşturulmaktadır. Ancak uygulamada Yugoslavya krizi karşısında AGİK'in güçsüzlüğü ortaya çıkmıştır. Çünkü AGİK'in faaliyetleri sadece girişim seviyesinde kalmış etkili bir sonuca ulaştırılmamıştır. Gerçekte AGİK'in Yeni Avrupa Güvenlik Yapısı çabaları çerçevesinde etkili bir kriz yönetimi olması gerekirdi düşüncesi ağırlık

kazanmakla beraber şimdiye kadar etkili olmaktan uzak bir görünüm vermektedir. Eski Yugoslavya topraklarında devam eden çatışmalara taraf tüm ülkeler AGİK'in üyesidir. Fakat AGİK üye ülke sayısının çokluğu, üye ülkelerin çıkarlarının büyük farklılık içermesi, bir kriz yönetimi, için gerekli sorumluluk ve mekanizmaların yetersiz ve zayıf oluşları ve de Sırbistan'ın AGİK üyeliğinin dondurulması sonucu, bu örgütün Balkanlar'daki anlaşmazlığa, kendi sistemi içerisindeki olanaklar çerçevesinde bir çözüm bulması ihtimali ortadan kalkmıştır. (Bağcı, 1994: 119)

Diğer taraftan Balkan savaşlarına ABD güdümünde NATO müdahalesi söz konusuydu. Kaldı ki ABD'yi her şeyden önce rahatsız eden konu Avrupa'nın Avrupa Güvenlik ve savunma kimliğiyle bağımsız savunma anlayışı olmuştur. Buna bir örnek olarak "Irak'a müdahale tartışmaları AB bünyesinde de sarsıntılar yarattı. ABD'nin her koşul altında Irak'ı işgal etme stratejisi Almanya ve Fransa merkezli direnişle karşılaştı. Bu direnişin insanlık ya da uluslar arası hukuk adına yapıldığı iddia edilse de özünde, hegemonya mücadelesinin dışında da kalmama uğraşısı içeriyordu. (Yaraşır, 2005: 192)

Bugün AB'nin askeri harcamaları 190 milyar civarında bu rakam ABD'nin 400 milyarlık savunma bütçesine göre yarıya yakın bir rakam olsa da, ABD'nin dünyanın ikinci büyük askeri gücü olmasının önünü açıyor. Yaşanan konjonktürde AB ülkelerinin ulusal ordularının (toplam sayıları 1,5 milyonu buluyor) ortak bir güç gibi hareket etmesinin önünde bir dizi engel olmasına rağmen farklı konjonktürlerde bu engelin kalkması olasıdır. (Yaraşır, 2005: 193)

İKİNCİ BÖLÜM
KÜRESELLEŞME

2.1. Küreselleşme Kavramının Kısa Tarihçesi ve Küreselleşme kavramı Üzerine Yapılan Tanımlar

2.1.1. Küreselleşme Kavramının Kısa Tarihçesi

Küreselleşmenin 400 yılı aşan bir tarihi vardır. Fakat 1960'lı yılların başına kadar küresel, küreselleşme, küreselleşen gibi kavramların kullanımı pek yaygın değildir. Küreselleşme 1950 ve 1960'lı yıllarda uluslar arası ticaret alanında etkisini göstermeye başlamıştır. Ülkeleri, insanları ekonomik, siyasal ve kültürel yönlerden etkileyen küreselleşme kavramı olarak 1980'lerde kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşme II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan güçlü bir kurumsal akımın hayata geçmesiyle ve 80'li yıllara gelindiğinde Soğuk Savaş'ı bitirecek kadar dünya devletleri üzerinde etkisi olan yeni çağın en büyük kavramlarından birisidir.

II. Dünya savaşı sonrasında IMF, WB ve GATT kurulmuştur. Bu kuruluşların amacı uluslar arası iktisadi düzenin alt yapısını oluşturabilmek dünyada makro ekonomik denge elde edebilmek ve dış ticarete kazanç sağlamaktır. Diğer bir deyişle iktisadi küreselleşmeyi hızlandırmaktır. (Erdinç, 1999: 9) Bunun karşısında olan düşünceler; kuruluşlarının asıl amacının ülkeleri derin bir borç batağına iterek bu sayede dünyadaki ekonomik bağımlılığı pekiştirmek hedeflenmiştir. Çünkü kendi ülkemize baktığımızda ne dövizde bir istikrar, nede ödemeler bilançosunda olumlu bir gelişme yaşanmadığı, bilakis IMF reçeteleri öncesinde var olan dengelerin alt üst olduğu görülmektedir. (Yılmaz G., 2000: 9)

Aynı ekonomik yapıya ve benzer milli kaynaklara sahip gelişmekte olan ülkelerin 1960'lı yıllarda kurdukları ekonomik birleşmeler AB dışında 1970'li yıllarda dağılmaya başlamıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde uluslar arası ekonomiler birbirine daha fazla bağımlı hale gelmiş ve bölgesel ekonomik işbirliği çabalarındaki yoğunluk (AB, EFTA, NAFTA, Karadeniz Ekonomik İşbirliği gibi.) uluslar arası düzeyde firmalar arası ilişkilerin hızını arttırarak bu ilişkilerin doğrudan yapılmasını sağlamıştır. (DPT, 1999: 11)

Ülkeleri, insanları; ekonomik, siyasal ve kültürel yönlerden etkileyen küreselleşme kavramı olarak 1980'lere doğru kullanılmaya başlanmıştır. Ancak kavramın temelleri daha öncelere dayanmaktadır. Genel olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sosyalist Blok'un çökmesi ile birlikte büsbütün ivme kazanmıştır.

2.1.2. Küreselleşme Kavramı Üzerine Yapılan Tanımlar

Günümüzde üzerinde çeşitli görüşlerin bulunduğu küreselleşme kavramını genel olarak şöyle tanımlamak olasıdır: “Küreselleşme; hangi alanda olursa olsun ekonomiden sanata bilimden iletişime herhangi bir çalışmada, üretimde, yapımda, dünya çapında geçerliliği, ağırlığı, öncüllüğü olan normların, ölçütlerin dikkate alınması ya da etkili hale gelmesi, benimsenmesi; dünyaya açılarak yerelliğin, ulusallığın reddedilmeksizin dışına çıkılması ve evrenselleşmeyle bağdaştırılması, birleştirilmesidir.” (Güvenç, 1998: 318)

Küreselleşme sürecinde dünya bir yandan küçülmekte bir yandan da parçalanmaktadır. Kavram bize dünyadaki tüm insanların toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda birbirleri ile yoğun bir iletişim ve etkileşim sürecine girmelerinin kaçınılmaz olduğunu anlatmakla birlikte ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda toplumsal değişmeye ilişkin tartışmaların da ortak noktasını oluşturmaktadır.

Küreselleşme farklı kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması; ülkeler arasındaki ilişkilerin yaygınlaşması ve yoğunlaşması sürecini meydana getirmektedir. Küreselleşmeyi savunanlar değişik kültürleri teke indirmenin olası olacağı görüşündedir. Bu görüştekilere göre küreselleşme lehinde olanlar dünyayı küçük bir köy gibi görmektedir. Tek bir ekonomik modeli, ortak bir düşünce biçimini insanlar arasındaki eşitliği varsaymaktadır. Bunlar küreselleşmenin tüm devlet ve ulusların eşit koşullar içinde yer aldığı, bir süreç olarak düşünmekte. Bu yaklaşımı destekleyenler küreselleşmeyi yerküre üzerinde tüm insanların ortak kaderi paylaşarak siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin tek bir dünya devletine doğru yol aldığı; ulusal sınırların kalktığı, siyasal açıdan çıkar çatışmalarının bulunmadığı bir dünyaya götüreceğini öngörürler. (Gökdere, 2001: 36) Ancak küreselleşme lehindeki görüşlere

karşı çıkanlar da vardır. Bunlara göre küreselleşme bir aldatmacadır, emperyalizmin günümüz koşullarına uydurulmuş bir biçimdir. “Küreselleşme süreci çağdaş emperyalizmin 1980’lerden itibaren yaygınlaşan ve Sovyet sistemin çöküşünden sonra tek ve kaçınılmaz bir olgu gibi dünyaya sunulan yeni adıdır. Nasıl ulusal devletlerde egemen sınıfların ideolojisi geniş ölçüde ezilen sınıflara da nüfuz ediyorsa, küreselleşme ideolojisi de ileri kapitalist ülkelerin ideologları tarafından tüm dünyaya empoze edilmiştir.” (Timur, 1996: 339)

Çok yönlü bir kavram olan küreselleşme, görüldüğü gibi günümüzde birtakım eleştirilerle de karşı karşıya kalmıştır. Dünyadaki bütün ülkeler aynı teknolojiye sahip değildir. Sanayileşme ve modernleşme her yerde aynı hızla gelişmemiştir. Küreselleşme ile birlikte ülkeler, insanlar, kurumlar ve şirketler arasındaki uzaklıklar kısalmakta ancak işsizlik ve ülkeler arasındaki gelir dağılımındaki eşitsizlik giderek artmaktadır.

Küreselleşme kavramına tanım olarak birçok yazar farklı yaklaşımlarla bakmıştır. Giddens küreselleşmeyi modernliğin sonucu olarak değerlendirmektedir. Robertson’a göre küreselleşme, farklı yaşam biçimlerinin karışmasını içine alan bir süreçtir. Bu durumda küreselleşmeyi modernliğin sonucu olarak gören Giddens’in görüşlerine katılmamaktadır. Gordon Marshall küreselleşmeyi: “Coğrafyanın toplumsal ve kültürel düzenlemelere dayattığı kısıtlamaların azaldığı, insanların bu azalmayı giderek daha çok fark etmeye başladıkları bir toplumsal süreç.” (Marshall, 1999: 449) olarak tanımlar.

Üzeyir Garih’e göre ise küreselleşme; ulusal ticaretin yerini uluslar arası ticaret almaktadır. Ulusal Pazar uluslar arası pazara dönüşüyor, ulusal rekabet dar sahasını uluslar arası rekabetin geniş alanına ve acımasız kurallarına terk ediyor. (Garih, 2000: 19) Küreselleşme; sosyal ekonomik ve kültürel düzenlemeler içinde mekanın etkisinin giderek azaldığı ve bu bağlamda bir yoğunlaşma ve sıkışma duygusunu anlatmaktadır. Dolayısıyla ekonomik, siyasal ve kültürel alanda süren küreselleşme mekanla etkileşim içinde meydana gelmektedir. Görüldüğü gibi küreselleşmeye farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu da küreselleşme kavramı üzerinde tam anlamıyla bir söz

birliğinin olmadığını ve küreselleşme kavramının teorisyenler tarafından farklı yorumladđını gösterir.

2.2. Dünyayı Saran Kavram: Küreselleşme

Her yeni olay ve olgular eskinin bir devamı ve evrimi niteliğindedir. Bu bağlamda düşünürsek küreselleşmeyi, modernliğin bir sonucu olarak görebiliriz. Modernliğin getirdiği en büyük değişimlerden; akıl sayesinde insan hayatı ve toplumsal hayat, laik ve seküler bir hale gelmiştir. Modernliğin açtığı bu ışık sayesinde bilimde ve teknolojiye ilerlemeler “küreselleşme”nin oluşmasına veya eskinin evrimine yol açmıştır.

2.2.1. Küreselleşme Kavramının Analizi

Küreselleşme dediğimiz kavram neyin nesidir? yeni bir gelişme midir? yoksa tekerleğin bulunuşuna kadar giden teknolojik halkalarından biri midir? arkasında bir mantık var mıdır? yoksa oldukça düzensiz ve anarşik bir gelişme ile mi karşı karşıyayız? Küreselleşme, eski bir süreci tarif eden yeni bir sözcüktür: Aslen beş yüzyıl önce başlayan Avrupa sömürgecilik dönemiyle beraber küresel ekonominin bütünleşmesiyle başlaması. Ancak, bu süreç son çeyrek yüzyılda bilgisayar teknolojisindeki patlama, ticari engellerin kaldırılması ve çok uluslu şirketlerin politik ve ekonomik güçlerinin artmasıyla hız kazandı. (Ellwood, 2003: 13)

Robertson, küreselleşme sürecinin coğrafî keşifler, güneş merkezli evren teorisi, dünyanın ilk haritasının yapılması böylece Yer’e ilişkin ilk genellemelerde bulunulması ile başladđını belirtmektedir. Küreselleşme kavram olarak dünyanın sıkışması tek bir yer olarak algılama bilincinin artışı olarak tanımlanmaktadır. Kavramın açılımları içinde yer alabilecek süreç ve eylemlerin birkaç yüzyıldır devam ettiği görülmektedir. (Aslanoğlu, 1998: 123-124)

Küreselleşme aslında bütün sosyolojik ve siyasi, kavramlar gibi son derece karmaşık, kompleks bir nitelik taşıyor. Küreselleşmeyi anlamak için öncelikle onun nereden geldiğini anlamak gereklidir. Küreselleşmenin iki kaynağı vardır. bunların ilki ve en önemlisi teknolojik diğeri ise siyasaldır. Küreselleşme önce teknolojik bir devrimin veya teknoloji ihtilalinin sonucu ortaya çıkmıştır. Bu teknolojik devrimi de öncelenen iki devrim vardır: İletişim (Telefon) ve bilişim (Bilgisayar) devrimi bu bağlamda küreselleşmenin teknolojik ayağına iletişim-bilişim devrimi de denilebilir. Bu devrim ile zaman-mekan sıkışması denilen durum yaşanmakta ve insanlar birbiriyle inanılmaz bir hızla bağlantı kurmaktadırlar. (Kongar, 2001: 18-19) Bunun olumsuz yönleri de vardır. “Küreselleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası mekanı giderek bölme, insanları ayırma ve dışlamadır.” (Bauman, 1999: 9) Küreselleşmenin ikinci kaynağı ise bir siyasal olay olan Sovyetler Birliği'nin çökmesidir.

Küreselleşme çeşitli teorik tartışmalar içinde ele alınmıştır. Bu tartışmalar genelde iki eksende yoğunlaşmaktadır. Bunların ilkinde küreselleşmeyi başlangıcı ve sonal hedefi belli homojen bir süreç olarak değerlendirenler yer almaktadır. Giddens'in küreselleşmeyi Batı modernitesinin yayılmasının sonucu olarak gören yaklaşım bu grup içinde yer almaktadır. Giddens'a göre küreselleşme zaman ve mekanda oluşan dönüşümlerle ilgilidir ve söz konusu dönüşümlerin tek bir merkezden (Batı) bütün küreyi kapsamaya beklenmektedir. Zaman ve mekânın ayrılması ile eylemler belli bir yere bağlı olmaktan çıkmış ve kilometrelerce uzaktaki yerler ile iletişim içine girilmiştir. Giddens, modernliğin sonucu olarak değerlendirdiği küreselleşmeyi, uzak yerleşimlerin birbiri ile ilişkilendirildiği yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır. (Giddens, 1994: 62)

İkinci ekseninde yoğunlaşan küreselleşme teorilerine baktığımızda; küreselleşmeyi heterojen kültürler arası bir süreç olarak değerlendiren yaklaşımların yer aldığı görülmekte. Küreselleşmeyi heterojen bir süreç olarak değerlendirerek konuya yaklaşanlar küreselleşmenin kültürler arası etkileşim olduğunu belirtmekte ve Batı modernitesinin sonucu olarak görüldüğü yaklaşımı eleştirilmektedir. (Keyman ve Sarıbay, 2000: 333) Robertson, küreselleşmeyi Batı dışından bakarak analiz etmektedir. İnsanlığın birliği ile tekil topluluklar arasındaki farkı görmesi küreselleşmeye

homojenleştirici ve heterojenleştirici güçler arasındaki gerilimden bakmasına yol açmıştır. Küreselleşme, toplumlar-bireyler-uluslar arası ilişkiler ve insanlık bileşenlerinden yola çıkan, farklı kültürler arasındaki etkileşim sürecidir. (Aslanoğlu, 1998: 170)

Küreselleşme denilince genellikle, ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbirine bağlanması, bağlantılı hale gelmesi anlaşılmaktadır. Buna göre bir ekonomik ve siyasal yapılanmadır. Küreselleşme dünyayı global bir köy haline getirmekte; bu “köy”de tüketim kalıpları, kurumlar, gruplar birbirine benzeşmektedir. Küreselleşme büyük bir aynılaştırıcı olarak görülmektedir. Bir başka ifadeyle, farklı hayat tarzları zorlaşmaktadır. Yemekten giyime, eğlenceden dinlenmeye kadar birçok alanda “tek tipleşme” yaşanmaktadır. Küreselleşme ile birlikte değerler alanında da önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Eskiden önemli bulunmayan bağımsız ve bireysel hareket etme, yeni devrin el üstünde tutulan ve takdirle karşılanan değerleri haline gelmiştir.

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran faktörleri şöyle sıralayabiliriz: “Dünya çapında uydu enformasyon sisteminin varlığı; küresel tüketim ve tüketimcilik kalıplarının ortaya çıkması; kozmopolit yaşam tarzlarının gelişmesi; olimpiyat oyunları, futbolda dünya kupası ve uluslar arası tenis turnuvaları gibi dünya çapındaki spor dallarının gelişmesi; ulus devletin egemenliğinin azalması, küresel bir askeri sistemin oluşması; AIDS gibi bütün dünyayı etkileyen sağlık problemleriyle karşılaşılması; Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi dünya çapında siyasal örgütlerin kurulması; Marksizm gibi küresel siyasal hareketlerin yayılması; insan hakları kavramının kapsamının genişlemesi ve dünya dinleri arasındaki karmaşık etkileşimler. Daha önemlisi, küresellik dünyayı tek bir yer olarak kavrayan yeni bir bilincin şekillenmesini kapsamaktadır ve küreselleşme bu doğrultuda, ‘bir bütün olarak dünyanın somut yapılaşması’ şeklinde, yani dünyanın sürekli yeniden kurulan bir çevre olduğu düşüncesinin küresel düzeyde yayılması ekseninde tarif edilmiştir. (Marshall, 1999: 449) Küreselleşme uluslar arasında her bakımdan karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve hayatlarımızı gitgide daha fazla bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir. Küreselleşme, ulusal toplumların sınırlarını aşan bir dünya toplumunun oluşmasını teşvik eden dinamikler içermektedir. (Giddens, 1999: 12)

Günümüzde modernliğin büyük anlatılarının tükendiği, kamu alanlarının sınırlarının bulanıklaştığı, kolektif eylemin tüm anlamını boşaltma riskini bünyesinde ihtiva eden bir “karar verilmezlik” (Laclau, 2000: 135) mantığının hakim olduğu ve tüm bunların dünyanın ve insanlığın yarınları üzerinde düşünme sorumluluğundan genel bir kaçışa sebebiyet verdiği yönünde yaygın bir hissiyat söz konusudur.

Anthony Giddens’in tabiriyle “imal edilmiş belirsizliklerin” hakim olduğu, Ulrich Beck’in tanımlamasıyla “evet, ama” durumunu yansıtan bir risk toplumunun var olduğu günümüz dünyasında toplumsal-küresel düzlemde tanık olunan “değer ve kültür krizi” karşısında belirginleşen kamusal kaygının yüksek yoğunluğu, yalnızca söz konusu yoğunluğun anlam haritasını çıkarma gereğini değil, aynı zamanda küresel risk toplumunun ne olduğunun tanımlanması zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenledir ki, bencillik ve kuralsızlığın birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduğu modern toplumların bir anlamda insanın kendi kendine yabancılaşmasını ve yersiz yurtsuzlaşmasını beraberinde getiren, parçalanma ile bütünleşmenin çelişkili birlikteliğine atıfla çok anlamlılık ve belirsizliğe küresel bir nitelik kazandıran, küreselleşmenin yönlendiriciliği üzerinde de yeniden düşünülmesi kaçınılmazdır. (Giray, 2002: 1)

2.2.2. Küreselleşme ve Modernleşme İlişkisi

Modernleşme kavramı geniş anlamda değişme olgusuna ilişkin ve genellikle de kalkınma olgusuyla ilgili olarak ele alınmaktadır. Kavramın teknoloji ve sanayileşme gibi olgular çerçevesinde ele alınması genel kabul görmekte, ayrıca kırdan kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, modernleşmenin salt teknolojiyi ihtivasi anlamında gelmektedir. Siyasal gelişme teorileri açısından modernleşme teorilerine baktığımızda; ekonomik temelli açıklamaların öne çıktığını görmekteyiz. “örneğin, ekonomik temelden yola çıkan More toplumsal sınıflar ve ilişki biçimlerinin farklı siyasal yapıları doğurduğunu belirtmektedir. Weber, toplumsal değişimde kültürel faktörlerin önemine işaret etmektedir. Belack, modernleşme sürecinin düşünsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve psikolojik alandaki etkileri ile birlikte ele alınması gerektiğine işaret etmektedir”.

(Yılmaz A., 1996: 24) Diğer yandan, az gelişmiş ülkelerdeki modernleşme büyük ölçüde elit- kitle ilişkisi çerçevesinde oluşmaktadır. Elit, gelişmiş ülkeleri örnek alırken kendi kültür süzgecinden geçirmekte ve tercümeyle tabi tutarak ithal etmektedir.

Modernleşme, sosyal yapıyı değiştirirken toplum yapısını ve örgütlenme biçiminin yeni bir şekil almasını sağlamaktadır. Bu noktada farklılaşma, uzmanlaşma ve kurumlaşma gibi olgular gündeme gelmektedir. Bu değişim sürecinde, egemenlik ilişkileri de bozulmaktadır. Yeni guruplar ortaya çıkarak güç kazanmaktadır. Eskinin güçlü sınıfları etkin konumlarını kaybetmektedir. Şehirleşme ve kapitalist yayıncılığın matbaanın icadıyla yaygınlaşması okuma yazma bilenlerin artması hayali düzlemde insanların kendileri ile benzer özelliklere sahip başka insanların olduğu bilincini uyandırmıştır. (Anderson, 1993: 45) Modernizm döneminde şehirleşme, endüstrileşme, bilim ve teknolojinin gelişmesi, ülke içi gümrük sınırlarının kalkması, kapitalist dünya pazarı, ulus devletlerin kurulması önemli unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Küreselleşme, daha çok hayatın modernleşmesi ile ve teknolojinin gelişimine bağlı olarak gelişen bir kavramdır. Enformasyon devrimi ve televizyonun yaygınlaşmasıyla dünya gerçek tek bir mekan haline gelmiştir. Bunu teknolojideki ve haberleşmedeki gelişmeler izlemiştir. Bunların finans piyasalarında ve insanların yaşantısı üzerindeki etkisi sürecin son halkalarını oluşturmuştur.

Robertson, küreselleşmeye batı dışından bakarak analiz etmektedir. Küreselleşme, toplumlar – bireyler – uluslar arası ilişkiler ve insanlık bileşenlerinden yola çıkan, farklı kültürler arasındaki etkileşim sürecidir.(Aslanoğlu, 1998: 170) Küreselleşme uluslararası her bakımdan karşılıklı bağımlılığı arttırmakta ve hayatlarımızı git gide daha fazla bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir. Küreselleşme, ulusal toplumların sınırlarını aşan bir dünya toplumunun oluşmasını teşvik eden dinamikler içermektedir.

Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir; bu nitelik, modern kurumların en temel karakteristiklerinin bazılarında, özellikle yerinden çıkarılmışlıkları ve dönüşümselliklerini de kapsayacak biçimde, açıkça görülür. Böylece küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği

ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. (Giddens, 1994: 62)

2.3. Küreselleşme Teorileri

Küreselleşme, kavram olarak dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılanma bilincinin artışı olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin hedef olarak görülüp teleolojik yorumlanması, mevcut statükonun yeniden üretilmesi ve farklı amaçsalların ihmal edilmesi anlamına gelecektir. Süreç içinde farklı amaçsalların etkin olması hedefi de farklılaştırılabilecektir. Çok boyutlu hızlı değişebilen küresel yapı sosyal bilim alanında yeni teorik arayışları gündeme getirmiştir. (Aslanoğlu, 1998: 140) Sosyal teoriler içinde, Giddens ve Robertson'un yaklaşımları ön planda yer almaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle küreselleşmeyi modernliğin sonucu olarak gören Giddens'in modern toplum ve küreselleşme yaklaşımı daha sonra ise toplumsal değişimin bir arka planı olarak küreselleşme sürecini, küresel-yerel arasındaki ilişkiyi ele alan Robertson'un teorik yaklaşımı değerlendirilecektir. Küreselleşme ile ilgili olarak ele alınacak son teori, Waters'ın küresel bir toplum nasıl bir toplumdur? sorusuna verdiği cevap değerlendirilecektir.

2.3.1. Giddens ve Modernliğin Sonucu Olarak Küreselleşme

Giddens modernliğin sonucu olarak değerlendirdiği küreselleşmeyi; uzak yerleşimlerin birbiri ile ilişkilendirdiği yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirdiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması (Giddens, 1994: 62) olarak tanımlamaktadır. Giddens modernliğin sonucu olarak gördüğü küreselleşmeyi köken olarak batı ile ilişkilendirmektedir. Ne var ki modernlik, küreselleştirici eğilimleri bakımından batılı değildir. Süreç içindeki etkileşimler yeni bağımlılıklar, yeni oluşumlar yaratacaktır. Örneğin modernliğin dinamizminde önemli etkiye sahip olan düşünümselliği batı kökenlidir. Giddens'da kullanıldığı şekliyle düşünümsellik, bir kişi ya da kurumun kendi hakkında ürettiği düşüncelerin kurumun kişinin parçası haline

gelme sürecidir. Bu açıdan ele alındığında değişik mekanlarda kurum ya da kişilerin düşünömselliklerinde farklılıklar beklenmektedir. (Aslanoğlu, 1998: 130-131)

Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir; bu nitelik, modern kurumların en temel karakteristiklerinin bazılarında, özellikle, yerinden çıkarılmışlıkları ve düşünömselliklerini de kapsayacak biçimde, açıkça görülür. Böylece küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. (Giddens, 1994: 62)

Giddens'e göre içinde yaşadığımız dönem, geç modernlik koşulları ile tanımlanmaktadır. Geç modernliği açıklayan mekanizmalar ise aynı zamanda küreselleşme mekanizmalarını oluşturmaktadır. Günümüzdeki toplumsal değişmeyi yaratan küreselleşme süreci dünya yüzeyinde etkili olan sosyal ilişkilerin yoğunlaşması ile bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Yerel oluşumlar millerce uzaklıktaki olaylarla şekillenmektedir. Bu ilişki aynı zamanda diyalektik özellik göstermektedir. Yerel olaylar kendilerini şekillendiren küresel süreçlerden farklı yönlerde gelişebilir. (Aslanoğlu, 1998: 127)

Yerel dönüşüm, toplumsal bağlantıların zaman ve uzam üzerinde yanlamasına genişlemelerinin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin de parçasıdır. (Giddens, 1994: 63) Yani yerel dönüşüm küreselleşmenin bir parçasıdır. Bu ise zaman ve mekan bağlantılarıyla mümkündür.

Giddens'e göre yerelliği belirleyen küresel koşulların etkisidir. Yerelliğin düşleşmiş hale gelişi ise yerel koşullar ve bir dereceye kadar yerelliğin içsel organik gelişimi ile ifade edilmez. Yerelliğe özelliğini veren koşullarla, süreçlerle olan etkileşimidir. Bu etkileşim ise zaman-mekan ayrımı ve yerinden çıkarma süreçlerinde ifadesini bulan küreselleşme ve mekanizmalarıyla gerçekleşir.

2.3.2. Küreselleşme Mi Küre Yerelleşme Mi?

Robertson'a göre küreselleşme, farklı yaşam biçimlerinin karşılaşmasını içine alan bir süreçtir. Bu durumda küreselleşmeyi modernliğin sonucu olarak gören Giddens'in görüşlerine katılmamaktadır. Ona göre küreselleşme, batı kökenli bir proje olarak Modernitenin sonucu değildir. Artan oranda küreselleşmiş bir dünyada uygarlığın, toplumsallığın, etnik, bölgesel, bireysel kimliklerin, bireysel bilinç artışının etkileri vardır. Bu doğrultuda Robertson küreselleşmeyi kültürel olarak homojenleştirici güçlerin diğer kültürler üzerindeki egemenliğinin zaferi şeklinde değerlendiren bakışlara katılmamaktadır. (Robertson, 1999: 28) Robertson küreselleşme kavramı yerine küre-yerelleşme kavramını önermektedir. Küre-yerelleşme tanımı, küreselleşme süreçlerine ve heterojeniteye önem vermektedir. Bu ise yerellikler arasındaki etkileşime bakmayı gerektirmektedir. Yerellikler küresel süreçlerde inşa edilmektedir. Robertson'a göre yerel olan küresel olana karşı direnen şekilde değerlendirilmemelidir. Yerelleşme küreselleşmenin bir yüzüdür. Robertson'un küre-yerelleşme tanımı ile vurguladığı gibi, küreselleşme süreci, küresel olan ile yerel olanın iç içe geçmelerinin sonucudur. Küreselleşme bu çerçevede dünyanın bir bütün olarak sıkışması ve yerellikleri birbirine bağlaması ile gerçekleşmektedir. (Robertson, 1999: 35)

Robertson'un oluşturduğu modelde, toplumlar-bireyler-uluslar arası ilişkiler ve insanlık bileşenlerinden yola çıkarak küreselleşmenin farklı yaşam alanlarından iki etkileşim süreci olduğunu belirtmektedir. Bu modelde Robertson bazı ön kabullerden yola çıkmaktadır. Buna göre dünyanın karmaşık bir yapıya sahip olduğu ortadadır. Dolayısıyla, bizzat bu karmaşanın kendisi etik değer olarak alınmalıdır. Bu birey-toplum uluslararası sistem ve insanlık kavramının görece özerkliği vardır. Söz konusu özerkliğin yitirilecek birinin öne çıkması fundamentalist bir yanı ortaya çıkaracaktır. Diğer bir noktada kültür kavramını bütünleştirici bir unsur olarak bakmamakta, kültürel kopukluklar ve farklılıkları belirtmeyi açıklamaktadır. Üçüncü ön koşulu ise ikinciye bağlı olarak çıkmaktadır. Küresel olan görelileştirme süreçlerinin etkileşimi bağlamında analiz edilmektedir. Küreselleşme farklı kültürlerin birbirlerine göre konumlarını dikkate alan bir süreçtir. Dolayısıyla bir kültürel bütünleşme umulmamakta, farklılığın görece konumları belirlenmektedir. (Aslanoğlu, 1998: 131)

Küreselleşme çoğu zaman yerel veya mikro sosyolojik problemlerle ilgilenen sosyal bilimlerin aksine büyük makro sosyolojik problemlerle uğraşan sosyologların ilgi alanıymış gibi düşünme eğilimi söz konusudur. Robertson'a göre bu başlı başına aldatıcı bir yaklaşımdır. Küreselleşme hakkındaki mitolojinin bir parçasıdır. Bu kültürel olarak homojenleştirici güçlerin diğer güçler üzerindeki zaferi temsil eden gelişmelerle ilgili bir mitolojidir. (Küçümenoğlu, 2002: 23)

2.3.3. Waters ve Küresel Bir Toplum Olarak Dünya

Waters için küreselleşme semboller düzeyinde gerçekleşecek bir olgudur. Diğer bir deyişle ulaşılabilecek olan kültürel küreselleşmedir. Dünyanın küçülmesi ve küreselliği bir bütün olarak algılama bilincinin yükselmesinin kültürel küreselliğin ortamını oluşturması beklenmektedir. (Aslanoğlu, 1998: 137) Yani dünyanın küçülmesi ile birlikte insanlar arasındaki mesafe de zaman ve mekan bağlamında küçülmektedir. Bununla birlikte zaman ve mekan bağlamında küçülen dünyada küreselliğin bir bütün olarak algılama bilinci yükselerek kültürel küreselliğin ortamını oluşturacaktır.

Küreselleşme; ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere hayatın üç alanında etkili olmaktadır. ekonomik alan mal ve hizmetlerin üretim dağıtım ve tüketimini içermektedir. Siyaset alanında gücün yoğunlaşması, savunma ile ilişkili örgütlenmeler, bunların kurumlaşmış olarak otorite ve diplomasiye yansımaları yer almaktadır. Kültürel alan ise olaylar, etkiler, anlamlar, inançlar ve değerleri temsil eden sembollerin üretimini kapsamaktadır. (Aslanoğlu, 1998: 137)

İletişim teknolojilerindeki anılan gelişme Waters'in kültürel küreselliğin ortamını hazırlamaktadır. Waters'a göre küreselleşme sosyal, ekonomik ve kültürel düzenlemeler içinde mekanın etkisinin giderek azaldığı ve bireylerin bunun farkına varma düzeylerinin arttığı süreçtir.

2.4. Küreselleşme ile ilgili Ekonomik Tespitler

Çok uluslu şirketlerin gerek ulusal gerekse uluslar arası Pazar üzerinde etkili olmasından dolayı, ulusal ekonomi ve siyasal elitlerin etkinlikleri azalmaktadır. Öylesine ki bazı istatistiki veriler de çok uluslu şirketlerin varlığını göstermektedir. En büyük çok uluslu şirketin yıllık cirosu Çin'in GSMH'sına eşit ama tüm Afrika kıtasının GSMH'den fazla (...) (Başkaya, 1997: 84) Böylesi bir dünyada devlet-sermaye ilişkisinin yeni bir görüntü alması kaçınılmazdı.

Kapitalizmin yükselişi ile refah devleti sorgulanmakta, bunun sonucunda daha önce devlet tarafından karşılanan bazı hizmetler ve faaliyetler özelleştirilmektedir. Ülkeler yeniden komprodorlaşmaya sürüklenmektedir. Üçüncü dünya ülkelerine istediklerini gerçekleştirebilmek kalkınmacı devleti etkisizleştirmekten geçiyordu. Bu liderler IMF ve Dünya Bankası tarafından önerilen yapısal uyum programları başlıca üç amaç güdüyordu; Borçların düzenli ödenmesini sağlayarak özel ticari bankaları dolayısıyla dünya finans sistemini kurtarmak ikinci olarak kaynak transferi gerçekleştirmek bunu sağlamak için de ihracat öncülüğünde büyüme, bu ülkeler daralan dünya pazarından pay alabilmek ve borçlarını ödeyebilmek için kıyasıya rekabete girerek düşük olan ihraç ürün fiyatları daha da düştü. (Başkaya, 2000: 72) Fakat asıl önemli olan bu ülkelerdeki kalkınmacı devleti tasfiye edip bu devletleri yeniden komprodorlaştırmaktı.

Kitle üretimi yerini, stoksuz üretime terk etmektedir. Yoğun teknik değişme sonucu, üretim tekniklerinin yeniden organize edilmesi; hem firma hem de firmalar arası düzeyde ayrıntılı iş bölümü yerine esnek uzmanlaşmayı ön plana çıkarmaktadır. (Erbaş, 2000, s.25) Ekonomik ve teknolojik alanda yaşanan değişmelere paralel olarak sosyal, kültürel ve siyasal alanda da değişmeler yaşanmaktadır.

2.4.1. Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme

Küreselleşmenin iş hayatına doğrudan veya dolaylı birçok etkileri bulunmaktadır. Bunun sonucunda ülkelerin iç Pazar hacimleri küçülmekte ve büyük şirketler gelişmekte olan ülkelerin sınırlarına girip dış Pazar hacimlerini büyötmek için mücadele etmektedirler.

1991 yılında Amerika'daki şirketlerin uluslar arası ticaretteki şahıs rakamları 1.2 trilyon dolar iken, bugün 7 trilyon dolara çıkmış bulunmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkenin fert başına düşen milli gelirleri arttıkça dünya ticaret hacimleri de büyümektedir. Örneğin Hindistan, Çin, Endonezya, Singapur, Brezilya ve Güney Afrika ekonomik gelişmelerine paralel olarak ticaret hacimlerini geliştirerek küresel piyasalarda yerlerini almaya başlamışlardır. (Tuncay, 1999: 67)

2.4.1.1. Zengin Ülkeler

1992 yılında 23.9 trilyon dolar olan dünyanın toplam gayrisafı milli hasılası 2004 yılında 40.7 milyar dolara kadar yükseldi. 2004 yılı sıralamasına göre dünyanın kişi başına geliri en yüksek ve dünya nüfusunun yüzde 5'ini barındıran Lüksemburg, Norveç, İsviçre, Danimarka, İrlanda, İzlanda ve ABD'nin toplam GSYİH'si yüzde 84.5 oranında büyüyerek 12.8 trilyon dolara kadar yükseldi. En yüksek kişi başına gelire sahip söz konusu ülkelerdeki ortalama kişi başına gelir 1992-2004 döneminde yüzde 62.6 büyümeye yaşadı ve 25 bin dolardan 40.6 bin dolara yükseldi. Bu ülkelerin dünya gelirindeki payları da yüzde 29'dan yüzde 31.5'e çıktı. (Radikal, 2005) En zengin ülkeler grubunda, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zellanda ve Avrupa Topluluğu üyesi ülkelerde yer almaktadır. Dünyada ki ekonomik faaliyetin 4/5'i bu ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir.

2.4.1.2. Yoksul Ülkeler

Afrika ve Güney Amerika'daki 40'a yakın ülkeyi kapsayan bu ülke grubunun dünya ekonomisinde oynadığı rol, sömürge döneminde oynadığı rolden farksızdır. Bu ülkeler dünya ekonomisinin hammadde merkezleri durumundadır.

2.4.1.3. En Yoksul Ülkeler

Bu grupta Afrika'da az gelişmiş 47 ülke yer almaktadır. Birkaç ilkel hammadde ihraç etseler de, dünya ülkeleriyle ekonomik ilişkileri yok denecek kadar azdır.

2.4.1.4. Yeni Sanayileşen Ülkeler

Küresel ekonomik hiyerarşide orta sınıfta yer alma yolunda ki grup Brezilya, Meksika, Arjantin, Hindistan özellikle de Asya kaplanları olarak nitelendirilen Kore, Tayvan, Singapur ve Hongkong gibi ülkelerden oluşmaktadır. İleri teknoloji kullanan endüstrilerde söz sahibi olmada, insan gücü yetiştirmede ve araştırma geliştirme merkezleri kurmada başarılı olmalarına rağmen, bu ülkeler halen ABD ve Avrupa ülkelerine bağılıdır. (Parasız, 1994: 24)

2.4.1.5. Geçiş Sürecindeki Ülkeler

Eski sosyalist Doğu Bloğu ülkelerinin oluşturduğu gruptur. II. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde nispeten yüksek bir sanayileşme düzeyine ulaşmış olan bu ülkeler, bugün Asya ve Güney Amerika'nın gelişmiş ülkeleriyle, yabancı yatırım çekme konusunda rekabet etmektedir. (Başkaya ve Leventoğlu, 1999: 15)

2.4.1.6. OPEC Ülkeleri

Çoğunluğunu Orta Doğu ülkelerinin oluşturduğu OPEC ülkeleri, dünya ekonomisinde özel önem arz etmektedir. Bu grupta yer alan ülkeler, sanayi ürünlerini ithal edebilecek gelir düzeyine sahiptir. (Soros, 1998: 199) Fakat kendi sanayilerini kuracak bilim ve mühendislik temelinden yoksundur.

2.4.2. Küreselleşme ve Gelir Dağılımı

Küreselleşmenin etkileri ve gelir dağılımı konusunda iki temel nokta söz konusudur. Birinci nokta, gelir sınıfları içinde ya da farklı nitelik düzeyleri arasında dağılım sorunları ortaya çıkmaktadır; ancak bunun nedeni uluslar arası ekonominin bir sonucu olarak daha hızlı ya da yavaş büyüyen ekonomiler değil, güçsüz yapısallıkları nedeniyle dezavantajlı duruma düşen ülkelerin istisnai koşullarıdır. (Başkaya, 1999: 34) Kısaca, dağılım konusu üzerinde, odaklaşan tartışmalar, bazı ülkeler kazanırken diğerlerinin kaybetmesi üzerine değil toplumlardaki gelirin dağılımı üzerinedir.

İkinci nokta, emek ve sermaye arasında ki gelir dağılımıdır. Sadece ticaretle bağlantılaşamayacak şekilde ve özellikle para piyasalarındaki açıklığın öncülüğünde küreselleşme, sermayenin gelir vergisinin emeğin gelir vergisine bağlı olarak muaf olmasını da içerir. Zaman geçtikçe olaylar göstermektedir ki, vergilendirmenin kaçınılmaz olarak sabit faktörlere yönelmesi ve yine kaçınılmaz olarak yüksek oranda hareketli faktörlerden uzaklaşması gibi değişiklikler sonucunda, vergilendirme yükü artarak emeğe yönelirken sermaye yönelimi gittikçe azalmaktadır. Emeğin düşük sermaye geliri ile vergilendirilen ülkelere hareket edememesi gerçeği faktör gelirinin vergilendirilmesinde; emeğin vergilendirilmesi yönündeki yükü arttırırken, sermayenin vergilendirilmesinde uzaklaşma yönünde bir hareketi de ortaya çıkarır. (Aktan, 1999: 49)

Küreselleşme olgusunun tarihsel süreç içerisinde gelir dağılımında ülkeler ve emek sermaye açısından adaletsizlik yaratması küreselleşmeye karşı çeşitli hareketlerin

ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu hareketlere kısaca değinmemiz küreselleşmenin herkes tarafından kabul görmediği ve küreselleşme karşıtı hareketlerin var olduğunun gösterilmesidir. Küreselleşme karşıtı hareketler küreselleşmenin yeni bir sürç olduğunu kabul etmiyorlar. Onlar için küreselleşme sosyal refah devletini yok eden minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir kavramdır. Küreselleşme karşıtları, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaşı olmayan işleyiş mantığı ya da jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirirken küreselleşmenin beklenilmeyen bir olgu olmadığını sadece bu sürecin aşırı küreselleşmeciler tarafından abartıldığını söylemektedirler. Bunlara göre küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları, bölünmeleri beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda dünya ekonomisi içerisindeki eşitsizliğe de dikkat çekmektedirler. (Hablemitoğlu, 20004: 22-23)

“YDD ve onun neo-liberal politikalarının dünyanın büyük bölümünü sürüklediği yoksullaşma, yoksunlaşma ve kaos ortamının; isyan ve başkaldırıları da devreye sokması kaçınılmazdı.”(Demirer, 2005:123) Bu da Güney’in 1994 Chiapas’ındaki Zapatist ayaklanmadan, Kuzey’in 1995 Paris’teki işçi eylemlerine uzanan kesittir. 1994’teki Chiapas’ındaki Zapatist ayaklanma ‘YDD’ye karşı İlk sarsıcı tepki Meksika’da Zapatistalar’ın ayaklanmasıyla ortaya çıktı. Ardından da 1995 yılında Paris’teki işçi eylemi önemli bir dönüm noktasıdır. Bu eylemle birlikte, dünyanın çeşitli yerlerinde muhalif sesler, kapitalist küreselleşmeye karşı seslerini yükseltmeye başladı. Bu gidişatın önemli simgelerinden biri Seattle oldu. Böylelikle de küreselleşme karşıtı hareketler boyu boyunca tarih sahnesine çıkarlarken (Göteborg, Quebec, Cenova, Prag...) Seattle’den Porto Alegre’ye yönelen küresel başkaldırılı yaratıyordu. Küresel kapitalist kriz ve Serbest piyasa modelinin tıkanması ile birlikte daha da güçlenirken umudu da küreselleştirmektedirler. Başkaldıran Latin Amerika isyancı Bolivyası, Kolombiya, Şili, Venezüella’da küreselleşme karşıtı hareketler güç kazanmaktaydılar. Latin Amerika Ülkelerinin neredeyse tamamı 1969-1980’li yılları arasında askeri diktatörlük deneyimleri yaşadı. 80’lerin ortasından itibaren kıtaya neo-liberalizm damgasını vurdu. Latin Amerika ülkelerinde neo-liberal politikalarla uyumlu olarak hızlı bir özelleştirme süreci yaşandı. Bu politikaların sebep olduğu sarıcı etki 1990’lara damgasını vuracaktı. Ülke ekonomileri birer birer iflas etti. Bu kırılma sayesinde Latin

Amerika ülkelerindeki siyasi yapı da baştan aşağı değişmeye başlayacaktı...buna en iyi örnek Venezüella'da Chavez iktidarı verebiliriz. (Demirer, 2005:125-134) Bunların yanında küreselleşme karşıtı hareketlerin güçlü olduğu ülkeler arasında Peru ve Küba'yı saymamak olmaz. Küreselleşme karşıtlığı, anarşistinden solcusuna, milliyetçisinden fundamentalistine herkesin farklı bir nedeni var. (Demirer, 2005:157) Bunların yanında diğer bazı küresel sivil toplum inisiyatifleri, özellikle 1970'lerde dünya nüfusunun sürekli arttığı koşullarda kuralsız ekonomik büyümenin devamıyla ilişkili olarak biriken tehlikeler konusunda bilinci artırmaya önem verdiler. Bu konudaki ilk inisiyatiflerden biri, iş dünyası, bilim dünyası ve toplumun tanınmış bireylerinden oluşan ve Büyümenin Sınırları adlı ünlü çalışmayı yöneten ulusötesi bir dernek olan Roma Kulübü tarafından geliştirilmiştir...(Falk, 2005: 141) Sonuç olarak tarihsel süreç içerisinde küreselleşme adı altında yürütülen neo-liberal politikaların dünya halkarı içerisinde eşitsizliği arttırması dolayısıyla küreselleşme karşıtı hareketler zamanla güç kazanmaya başlamışlar ve güçlerini günümüzde de arttırmaya devam etmektedirler.

2.5. İş Gücü Piyasalarında Küreselleşmeye Yol Açan Faktörler

İş gücü piyasalarında karşılıklı bağımlılığa yol açan mekanizmaları, Ulusal sınırların geçirgenliği, talep yöntemi ve arz yönü açısından; uluslar arası iş bölümü ticaret artışı yönünden değerlendirilmektedir.

2.5.1. Ulusal Sınırlılığın Geçirgenliği

1970'li yılların sonlarında ve 1980'li yıllarda ulusal talep düzeyi kabul edilebilir bir maliyette yönetilemez hale gelince, hükümetlerin büyük bölümü dikkatlerini istihdam yaratmaktan çok istihdam yaratmaya yönelik piyasadaki engelleri, kaldırmaya yönlendirmiştir. Böylece iş gücü piyasaları uluslar arası mal piyasalarındaki değişikliklere daha duyarlı ve esnek hale getirmek amaçlanmıştır. (Ekin, 1998: 46)

İş gücünün daha iyi ve kötü eğitilmesi, daha çok veya daha az maliyetli olması ve daha az veya daha çok verimli olması gerçeği, çok sayıda "sınırlayıcı"

kurallara ve düzenlemelere bağılı olabilir. Dolayısıyla, esneklik iş gücü piyasasında önemli bir rekabet değişkeni durumuna gelebilir. Bu bağlamda, bir ülkenin iş gücü piyasası politikası bugün, geçmiştekenden daha fazla, diğer ülkelerin iş gücü piyasası politikalarına bağılıdır.

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun dünya ekonomilerinin yaşadığı en önemli sorun işsizliktir. Dünyada sanayi toplumundan, bilgi toplumuna hızlı bir değişim yaşanmakta, emek yoğun çalışma yerini, bilgi yoğun çalışmaya bırakarak ekonomik ve sosyal dönüşüm gerçekleşmektedir. Küreselleşmenin dünyadaki istihdama etkisi olumsuz yönde olup vasıfsız kişiler giderek işsiz kalmaktadır. (Chossudousyk, 1999: 56)

2.5.2. Uluslar arası İşbölümü

1990’larda küresel iş bölümü olarak adlandırılan yeni iş bölümü uluslar arası iş bölümünden oldukça farklıdır. Üretim yerleri ve işlerin dünyada üretimi 24 gelişmiş ülkede gerçekleştirilirken, bugün iş alanları 7 ülke grubu arasında karmaşık bir şekilde paylaştırılmıştır. Yeni uluslar arası iş bölümünün sonucu olarak, işler artık çok farklı coğrafi bölgelere bölünmüş durumdadır. Küresel üretim düzeni içerisinde bir malın farklı parçaları birden farklı ülkede üretilmektedir. (Bozkurt, 2000: 171)

2.6. Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları

Küreselleşme bir tarafıyla yeni imkanları getirirken diğer taraftan da özellikle vasıfsız emek açısından bazı olumsuzlukları içermektedir. İçinde yaşadığımız çağda “Risk”, “Belirsizlik”, “Güvensizlik”, “Eşitsizlik”, “Kaygı” ve “Toplumsal Çözülme”, (Bozkurt, 2000: 164) küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçlarını açıklamada en çok başvurulan kavramlar haline gelmiştir.

2.6.1. Toplumsal Adaletsizlik Ya Da Eşitsizlik

Eşitsizlik kapitalizmin doğasında var olan bir özellik olup ve küreselleşme ile ortaya çıkmış yeni bir olgu değildir. Eşitsizlik, küreselleşme sürecinin getirdiği serbest rekabet anlayışının sonucunda, rekabet gücü olanlarla olmayanlar arasındaki mesafenin çok daha açılmasına yol açmıştır. (Bozkurt, 2000: 166)

İnsani kalkınma raporuna göre, bugün dünya gelir dağılımı piramidinde ilk yüzde yirmiye giren yüksek gelir gurubu, dünya gelirinin %86'sını almaktadır. Bu en zengin %20, aynı zamanda, dünyadaki toplam ihracatın %82'sini, doğrudan yabancı yatırımların %68'ini dünya telefon hatlarının %74'ünü almaktadırlar. Yoksul ülkelerde yaşayan, en düşük gelir grubunu oluşturan %20 ise, her bir sektörde yaklaşık %1'ini almaktadır. (Amin, 1999: 61)

2.6.2. Belirsizlik ve Güvensizlik

Küreselleşme sürecinin en çok tartışılan sonuçlarından birisi de gittikçe artan belirsizlik ve güvensizliktir. Birçok kişi geleceğin bugünden daha kötü yaşam koşulları getireceğini düşünüyor. Geleneksel endüstrilerde, birçok işletme, gelecekte varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda kuşkuludur. (Dani, 1999: 102) Üstelik artan güvensizlik sadece rekabet gücü baskısı altında kalan gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de yaşanmaktadır.

Kısaca belirtmek gerekirse, kaygı, belirsizlik ve güvensizlik hemen hemen her ülkeye her alana yayılmıştır. Küreselleşme sürecinin daraldığı mekanlar ve yok olan sınırlar, insanların günlük yaşamını etkileyen çok geniş bir alanda, yeni tehditler getirmiştir. (Bozkurt, 2000: 54)

2.6.3. Toplumsal Çözülme

Günümüzde sosyologların üzerinde ittifak ettiği konulardan birisi, giderek artan fundemantalist hareketlerin, küreselleşme sürecini hızlandırdığı şeklindedir. Küreselleşmenin de etkisiyle geleneklerinden kopan insanlar, uyum sağlayamadıkları taktirde tam tersine bir tutum benimseyerek, altın çağ arayışı umuduyla köklere dönüşe yönelebilmektedir. Küreselleşme sürecinde Mc Donalds ve Cihat seçeneği arasında kalmaktadır. (Gray, 1999: 41)

Bunun yanında Huntington gibi yazarlar da küreselleşme sürecinin uygarlık bilincini güçlendirerek dünyada bir bütünleşme değil çatışmayı beraberinde getireceğini iddia ediyor. (Huntington, 2000: 22) Küreselleşme, insani bir yüz kazanmazsa, Seattle'de olduğu gibi yeni küresel tepkiler ve bazı toplumsal patlamaları da beraberinde getirir.

Küreselleşme toplumsal bütünlüğe ikili bir darbe indirmektedir. Bir taraftan toplumsal örgütlerin temel ilkeleri ile çelişkileri derinleştirerek, diğer taraftan da çelişkilerin toplum tarafından düşünülüp tartışılarak çözülmesini sağlayan güçleri zayıflatmaktadır.

2.6.4. Sosyal Sorumlu Küreselleşme

Küreselleşme süreci mevcut haliyle, endüstri devriminin hemen sonrasındaki, kapitalizmin vahşi işleyen koşullarını hatırlatmaktadır. Küreselleşme sürecinin sosyal sorumluluktan uzak olduğu ve çoğunlukla da çalışanlar için daha riskli bir düzeni beraberinde getirdiği sıkça dile getirilmektedir. Ancak çalışanlar, sonuçlarından etkilendiği küreselleşmenin karar alma sürecinde henüz yerini alamamıştır. Ayrıca küreselleşme sürecinde yani kargaşalar ortaya çıkması istenmiyorsa ya da mevcut sorunlarla baş etmek isteniyorsa, küresel yönetimin güçlenmesi gerekmektedir. Aksi taktirde ticaret savaşları, küresel çatışmalar için uygun bir ortam doğacaktır. (Bauman, 1999: 94)

2.7. Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi

Günümüzde küreselleşme sosyal ve kültürel hayatı birçok yönden etkilemektedir. İletişim-ulaşım-denetleme teknolojisinin giderek geliştiği bilgi akışının tek merkezden denetlenip işlenebilme olanağını yaratan günümüz teknolojileri entegrasyonların sınırlarını nerede ise coğrafi kıtalar boyutuna ulaştırmakta olup, bu küreselleşme dinamiklerinin tüm dünyayı kapsayacak bir boyuta ulaşması zorunlu ve beklenen bir gelişmedir. Günümüzün ulus devletleri veya otonom toplulukları globalize olmuş bir dünyada ya başat kültür tarafından tümüyle özümşenerek yok olacaklar veya başat kültürün bileşeni halinde kendi kimliklerini sürdürebilme şansını yakalayacaklar. (Kongar, 2001: 32)

Kültür, sosyal yaşam, çalışma hayatı: ekonomi, yerel değerler ve inanç alanları küreselleşme sonucunda en yoğun tehdit altında olan kavramlar olarak görülmektedir. Ekonomik şartların dayatmaları bir ölçüde evrensel bilim ve teknolojiden kaynaklandığından, bunlara abartılı bir biçimde karşı çıkmak (Örneğin, özelleştirmeye, rekabet hukukuna, çok uluslu şirketlere vs.) ya da toplumda halen kullanılan arkaik modelleri savunmak (ekonomide devletçilik gibi) ve hele hele hiç denenmemiş sanal model veya sancı ekonomik yaklaşımlara (İslam ekonomisi aldatmacası örneğinde görüldüğü gibi) tarihsel dayanaklar uydurup topluma bunları dayatmak anlamsız bir tutumdur. (Kongar, 2001: 35)

Diğer taraftan sosyal ve kültürel alanı ilgilendiren insan, ve insanın bireysel ve toplumsal yaklaşımını tamamlayıp yönlendiren değerlerin ise daha çok dikkate alınması ve toplumun kendi değerleri ile çatışan kavramların elenmesi veya diğer elementlerle bağlantısı nedeniyle tümünden elenmesi olanaksız görülenlerin bir geçiş süreci içinde dikkatle yerel şartlara adaptasyonu gerekir. (Swingewood, 1996: 80)

Bu bağlamda, globalizasyon trendinin taşıdığı en büyük risk bu sürecin ulus çıkarları yanında kanalize edilmesidir. Küreselleşme içinde yer alıp onu yönlendirme seçeneği yerine, küreselleşme karşıtı davranış refleksi ile gelişmelere seyirci kalınması halinde ulusun kimlik ve bütünlüğü yitirilerek farklı değerler sistemlerine sahip

devletçikler veya bağımsız kültürlere dönüşmüş alt kültürler halini alması, kendi içinde bitmez tükenmez kısır tartışma-suçlama, çatışma sarmalına takılmaları ve globalizasyon-lokalizasyon gibi bölük pörçük kimliklere katılmaları sonucu özümseme yok olmaları tehdidi ile karşı karşıya kalınacaktır.

2.7.1. Kültürün Küreselleşmesi

Kültürün küreselleşmesinin ivmesi teknolojik gelişmelere ve ekonomiye dayalıdır. Teknolojik gelişmeler geniş kapsamlı zaman-mekan deneyimlerini küresel olarak mümkün hale getirmektedir. Ekonomik küreselleşmeye örnek olarak Mc Donalds gösterilebilir. Mc Donaldslaşmanın toplumsal hayata, insan ilişkilerine nüfuz etmesi şu kavramlarla ilişkilendirilerek anlatılabilir. Bunlardan ilki etkinlik kavramıdır; günlük hayatta istek duyma ve doyuma ulaşma arasındaki zaman aralığının kısaldığını göstermektedir. İkincisi hesaplanabilirlik; paranın zaman ve harcanan emek karşılığı değerinin hesaplanmasını kolaylaştırmaktır. Üçüncüsü öngürülebilirlik; buna göre sunulan ürünler o kadar standart hale getirilmiştir ki, tüketicinin aklına alternatif bir istek gelmemektedir. Dördüncüsü Mc Donaldslaşma sürecinde geliştirilen teknolojilerle tüketicinin kontrol edilebilmesidir. Tüketici kontrolü; kuyruğa girmeyi sağlayan bankalar, standart menü sunumları, sınırlı seçenekler, az oturmayı sağlayan rahatsız oturma yerleri ve arabaya yiyecek servisi gibi işlevlerle yapılmaktadır. Mc Donaldslaşmanın bir boyutu daha vardır. Bütün bunlarla birlikte, hamburgerin sadece fiziksel bir nesne olarak tüketilmediğini, eş anlamlı olarak kültürel bir görüntü ve günlük hayatın belli bir biçiminin ikonu olduğunu belirtmek gerekir. Hamburger tamamen Amerikandır ve Amerikan türü yaşantının etkilerini duyurmaktadır. (Aslanoğlu, 1998: 160-161)

Geleneksel toplumlarda denge doğa koşullarınca sağlanırken, modern toplumda bilgi ve teknoloji ön plana çıkmakta, makinenin kullanımıyla yaratılan refah insanların seçim imkanını da arttırmaktadır. Sanayi sonrası toplum ise, sanayi toplumundan farklı olarak kömür, petrol gibi biten kaynaklar yerine bilgi, fikir ve yaratıcılık gibi bitmeyen kaynaklara dayanmaktadır. Zeka ve yaratıcılığın öne çıktığı küresel sistemde otoriter yönetimin pek bir önemi olmayacağı vurgulanmaktadır.

Aslında bugünkü toplumsal, siyasal ve ekonomik düzene baktığımızda geçmişin bir evrimini görmekteyiz. Her yeni şey eskinin bir devamı ve biçim değiştirmiş durumudur.

2.7.2 Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Sorunlar

Var olan sorunlar, artık sadece belirli sayıda ülkeyi, bazı grup veya sınıfları ilgilendirmemektedir. Toplum ve çalışma ile ilgili yeni sorunlar her ülkede görülmektedir. Ulusal ekonomilerin birleşerek bir sistem kurmaları, farklılıkları ve eşitsizlikleri ortadan kaldıracığına veya azaltacağına, bunları daha belirgin ve hatta kabul edilmez hale getirmektedir. Küreselleşmenin aksine, ülkeler arasındaki eşitsizlik ve yoksulluk daha da artmaktadır. Bununla beraber, başta sanayileşmiş ülkeler olmak üzere yoksulluğun yeni biçimleri ortaya çıkmaktadır. Avrupa’da “toplumsal dışlama” ve Amerika’da “alt sınıfın büyümesi” olarak bilinen olgu yoksulluğa mahkum olmuş kesimleri ifade etmektedir. Göçmen işçiler (çoğunlukla kaçak), politik sığınmacılar ve karışıklık veya savaş nedeni ile evlerinden ayrılanlar yoksulluğun diğer bir boyutuna işaret etmektedir. (Keyman ve Sarıbay, 1998: 115)

Küreselleşme sanayide bile hizmet payının artması işin doğasını değiştirmektedir. Statü ve ücret hiyerarşisi kuşku yaratmaktadır. Teknolojik değişmeden hem de pazar sınırlamasından doğan belirsizlikler, iş dengesindeki olasılıkları engellemektedir. İstihdam ile statü ile ilgili dengesizlik, çalışanların işletme içindeki katılımlarının yapısını değiştirmektedir. Ortak bir kaderi paylaşan toplumsal bir gruba ait olma hissini zayıflaması ile örgütlenme eğilimi zayıflamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YENİ DÜNYA DÜZENİ

3.1. Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası

Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır. Ancak uluslararası ilişkiler uzmanları, bu olguyu daha belirgin bir biçime sokan açıklamalar getirmektedirler. Örneğin bir tanıma göre;

“Soğuk Savaş, iki blok arasındaki ilişkilerde, blokların ve üyelerin davranışlarını denetlemeye yönelik, taraflarca benimsenmiş kuralların bulunmadığını ve ilişkilerde tamamıyla güce dayanan davranışların başat olduğu bir dönemdir.’ Soğuk Savaş, aynı zamanda, ülkeler arasında anlaşma kuralları yaratılmasına ve ilişkilerin bir düzen içinde gücün sınırlanarak yürütülmesine olanak sağlayacak temel yöntem olan diplomasinin, iki blok arasında hemen hemen ortadan kalktığı bir dönemdi. Kuralları oluşturacak ve işletecek diplomasi, yerini güç ilişkilerine bırakmıştı.” (Sander, 1998: 202)

İkinci Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminde iki blok arasındaki ilişkilerde ‘güç’ birinci planda yer almaktaydı.

Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politikasından çekilmesinden sonra dünya en az yirmi yıl kesin çizgileriyle ABD ve Sovyetler Birliği merkezli iki kutuplu bir niteliğe büründü. Savaş sonunda her bakımdan hüsrana uğrayan Avrupa devletleri bu iki ‘süper’ devletin etrafında kümelenenlerdir. Böylelikle ‘iki kutuplu’ bir denge ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş diye kısaltarak anlattığımız bu yeni durum, etkisini yirmi yıl kadar sürdürmüştür. (Sander, 1998: 181)

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan düzenin bir özelliği ABD ve SSCB'nin kendilerini dünyanın efendisi konumunda görmeleridir. Bu iki merkez gücün sürekli rekabet halinde olduğu söylenebilir. Sovyetler Birliği dağılmadan önce iki kutuplu dünya içinde belli bir denge varlığını sürdürmüştür. Bir tarafta ABD diğer tarafta Sovyetler Birliği yer almıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünya üzerindeki denge ortadan kalkmıştır.

1945 yılına bakıldığında ise bir yanda savaş öncesine göre askeri-ekonomik gücünü kaybeden Avrupa devletleri, diğer yanda dünyanın süper güçleri niteliğine yönelen ABD ve Sovyetler Birliği yer almaktadır. Batı’da ABD ekonomisine bağlı olarak yeniden yapılanan liberal demokrasiler, Doğu’da ise komünist ideolojiye sahip bir ekonomik-siyasi güvenlik sahası oluşturan Sovyetler Birliği’nin varlığı söz konusudur.

“1945-1975 yılları arasında dünyanın coğrafi mekan olarak önemli bir bölümü serbest Pazar ilişkilerine açıldı. 1) 1945 öncesinden temelde farklı bir dünya ticareti alanı ortaya çıktı. 2) İleri kapitalist ülkelerdeki sermaye kendine daha serbestçe at koşturabileceği bir zemin buldu. 3) Serbest Pazar ekonomisine, kapitalizme geçen ülkeler arttı veya bir başka deyişle ‘üçüncü dünya’ denilen ülkelerde kapitalizmin gelişmesi hızlandı. Kısacası bu dinamiği 1980’lerden itibaren şekillenecek olan küreselleşmeyi hazırlayan en önemli gelişmelerin birincisi olarak kabul edebiliriz.” (Güvenç, 1998: 318)

1980’li yılları tam olarak ele almadan önce 1950’li yıllardaki gelişmelere bakmakta yarar vardır.

1950-1960’lı yıllar ekonomik açıdan gerçekten altın dönem olarak nitelenebilmektedir. Savaşın yıkıcı ve sarsıcı etkilerini yaşayan sanayileşmiş ülkeler ABD’nin yardımları ile çok yüksek bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmişlerdir. Bilindiği gibi, savaş sonrasında sanayileşmiş ülkeler sıfıra yakın bir enflasyon ve tam istihdam koşulları içinde hızlı bir büyüme ile savaş yaralarını sarmayı başarmışlardır. Sanayileşmiş ülkelerin yüksek bir büyüme hızı yakalamaları toplam dünya ticaretinin hızla gelişmesi, ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Bu durum doğal olarak gelişmekte olan ülkeler açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. (Şaylan, 1994: 169)

Buradan da anlaşılacağı gibi bu dönem gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler açısından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş ülkelere doğru gelişmekte olan ülkelere doğru sermaye aktarımı ile gelişmekte olan ülkelerin gelişme çabaları bir ölçüde hızlanmıştır.

Altın dönem olarak nitelendirdiğimiz 1950’li ve 1960’lı yıllardaki gelişmeler 1970’li yıllarda yerini bir takım bunalımlara bırakmıştır. Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde bir durgunluk dönemi ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkeler de ortaya çıkan bu bunalımdan payını almıştır. Ancak bunalımın etkileri gelişmekte olan ülkelerde daha çok 1980’lerde görülmektedir.

Bu dönemde gelişmekte olan ülkelere giden banka kredilerinde gerçek bir patlama olmuştur. Batı’daki durgunluk nedeni ile bir nakit sermaye fazlası sorunu vardır ve bu sermayenin bir yerlerde kullanılması gerekmektedir. Ayrıca birinci ve ikinci petrol şoku ile bankalarda toplanan büyük nakit sermayenin bir kullanım sarmalına girmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler de tarihlerinde ilk kez kolayca borç alma olanağına sahip olmuşlar ve borçlanma için teşvik edilmişlerdir. Böylece 1970’li yılların ikinci yarısında giderek büyüyen, ağırlaşan bir borç sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. (Şaylan, 1994: 172)

Ancak bu durum giderek gelişim göstermiştir. 1970’lerde ortaya çıkan ekonomik kriz zamanla yerini daha ılımlı bir ortama bırakmıştır. “1970’lerden 1990’ların başına kadar geçen süreç ise, uluslar arası sisteme ‘yumuşama’ ortamının hakim olduğu dönemdir. Soğuk Savaş’ın en şiddetli yıllarında iki kutuplu bir yapı gösteren uluslar arası politika zamanla gevşeyerek çok kutupluluk sürecine girmiştir.” (Sönmezoğlu, 1996: 2)

1980’lerin son yıllarında Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sosyalist Blok’un çökmesiyle birlikte yeni bir evrenselleşme sürecine girildiği görülmektedir.

“Soğuk Savaş’ın bitmesi, Doğu Bloku ve SSCB’nin askeri / nükleer bir tehlike olmaktan çıkıp ‘Batı’ ile entegre olmaya başlaması yepyeni bir politik ortam yarattı. Batı Bloku, ‘Soğuk Savaş’ boyunca Doğu’ya karşı ABD’nin askeri / nükleer şemsiyesi ve onun politik liderliği altında bir birlik oluşturulmuştu. ABD’nin liderliğini destekleyen teknolojik ve ekonomik üstünlüğü her ne kadar 1970’lerde ve özellikle 1980’lerde görece olarak Japonya ve Almanya karşısında gerilemiş ise de ‘Doğu’ tehlikesi Batı Bloku’nu oluşturan ülkelerin iç çelişkilerin gönüllü olarak ikinci plana atmalarını gerektiriyor, ABD’nin liderliğinin kabul edilmesini kolaylaştırıyordu. ‘Soğuk Savaş’dan sonra bu ortam değişti.” (Yıldızoğlu, 1996: 13)

Burada değinilmesi gereken bir konu da Soğuk Savaş'ın bitmesini hızlandıran en önemli etkenlerden birisinin Sovyet Bloku'nun gittikçe küreselleşen dünya ekonomisi ve teknolojisi karşısında rekabet edememesi ve gücünü koruyamaması konusudur.

Soğuk Savaş sonrası güç dağılımındaki değişiklikleri aşağıdaki biçimde özetleyebiliriz.

- İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden başlayarak ABD'nin ekonomik gücünün giderek azalması.
- Ekonomik bir güç olarak Avrupa Birliği ve Japonya'nın yükselmesi.
- Almanya'nın birleşmesi ve gelişen bir AB içinde yerini sağlamlaştırması.
- Pek çok 'Üçüncü Dünya' ülkeleri ve Güney'in az gelişmiş devletleri arasındaki ekonomik, teknolojik ve siyasi uçurumun derinleşmesi.
- Nükleer silahların yayılma eğilimi göstermesi ve güvenliği tehdit eden unsurların artması. (Sönmezoğlu, 1996: 8)

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı gibi, ABD'nin giderek azalan ekonomik gücünün aksine Almanya'nın ve Japonya'nın ekonomik gücü giderek yükselmiştir. Kuzey-Güney ayrımı, bir başka deyişle gelişmiş-azgelişmiş ayrımı giderek belirgin bir hal almıştır. Ekonomik, politik, teknolojik ve kültürel açıdan aralarındaki uçurum giderek büyümüştür.

Dünya ekonomisinde 1973 ve 1979 yıllarında meydana gelen petrol krizlerini takip eden dönemde, çeşitli ülkelerde önemli yapısal değişmelerin ortaya çıktığı, ekonomiler arasında bağımlılığın arttığı, yeni dengelerin oluştuğu ve özellikle döviz kuru hareketlerinde belirsizliklerin arttığı görülmektedir. Bu ortamda, ülke ekonomilerinin yönetim ve uluslar arası gelişmelere uyum sorunları ön plana çıkmış ve piyasa düzeni ağırlıklı yaklaşımlar önem kazanmıştır. Dünya ekonomisinde çeşitli

ülkelerde ikinci petrol krizi sonrası görülen durgunluk, 1983'ten itibaren yerini hareketliliğe bırakmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin büyüme hızı 1980-1985 döneminde yılda ortalama %2.4 iken, bu oran 1987'de %2.9 ve 1988'de %4.1 olarak gerçekleşmiştir. (Kongar, 1998: 377)

Bu dönemde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve uluslar arası ekonomik ilişkilerin temeli olan Bretton Woods para sistemi çökmüştür. Bu sistemde Amerikan doları tüm ulusal paraların değişiminde temel olarak alınmıştır aynı zamanda doların altına eşitliği söz konusudur. ABD'nin artık bu yükü kaldırmayacağını bildirmesiyle beraber 1971 yılında bu durum ortadan kalkmıştır.

ABD'nin ekonomik üstünlüğü Avrupa'nın, Japonya'nın karşısında giderek azalmaya başlamıştı. 1973-1978 yılları arasında yaşanan petrol krizi, ekonomik durgunluk ve enflasyon¹⁶ ortaya çıkan krizin belirtileri sayılabilir. Bu yıllarda dünya ölçeğindeki küresel gelir farklılıkları aşağıdaki gibidir. (Ercan, 1996: 134)

<u>Yıl</u>	<u>En yoksul %20</u>	<u>En Zengin %20</u>
1970	2.3	73,9
1980	1.7	76.3
1989	1.4	82.7

Tabloya baktığımızda dünya ölçeğinde 1970'li yıllardan itibaren giderek artan bir küresel gelir dağılımı söz konusudur. 1989 yılına gelindiğinde en zengin ve en yoksul %20 arasındaki farkın 1.4 ile 82.7 gibi boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Nazım Güvenç, Batı'nın birkaç ülkesinin kendi normlarını, kendi standartlarını dünyaya yaymalarının coğrafi keşiflerle başlayan siyasal yayılcılıkla olduğunu belirtmektedir. Ona göre küreselleşmenin ilk dışavurumları böyle başlamıştır.

¹⁶ Stagflasyon: Durgunluk ve enflasyonun birlikte yaşanması

“Coğrafi keşiflerle hemen hemen eş zamanlı başlayıp gelişen sömürgecilik XV.y.y.-XIX. y.y. arasında Avrupa’nın dar bir köşesinde (Batı Akdeniz’de) canlanıp gelişen Pazar ekonomisinin kısa zamanda eriştiği o zamanki doğal sınırlarının dışına çıkmak gereksinimi duymasından ileri gelmiştir. Yani kökünde sadece daha fazla ticaret, daha geniş alanlarda ticaret yapmak gibi bir güdü değil, ayna zamanda ve her geçen yüzyıl daha artan oranda büyüyen sanai üretimdeki çeşitli sorunları karşılamak kaygısı belirleyici olmuştur. Dolayısıyla o zamana değin ki toprak fetihlerinden de farklı bir çizgide gelişen sömürgecilik bu yanıyla dünyanın her yanının Batı’nın dayattığı normlarda adeta bir ekonomik devre şebeke içine alınması sürecini başlatmıştır. Bugün ‘küreselleşme’ dediğimiz olgunun bir bakıma ilk çemberini atmıştır.” (Güvenç, 1998: 119)

Bu görüşe göre ekonomik temelli küreselleşme olgusu coğrafi keşiflere dek uzanmaktadır. Batı egemenliğine aldığı yerlere kendi normlarını dayatmaktadır. Böylece de küreselleşmenin ilk tohumları atılmıştır.

3.2. Yeni Dünya Düzeni

Başkan Bush 1990 yılında tüm dünyaya YDD’nin başladığını duyurmuştu. Başkan Bush’un YDD kavramı ile getirdiği yaklaşım; Soğuk Savaş sonrasında daha uyumlu bir biçimde ve işbirliği içinde uluslar arası ilişkilerin düzenlenmesidir. Artık Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Doğu Blok’u dağılmış, nükleer savaş tehlikesi ortadan kalkmıştır ve ülkeler giderek birbirlerine yakınlaşacak diğer anlamıyla küreselleşecektir. Savaş sonrası dünya düzeni bize büyük devletlerle bölgeler arasındaki güç dengesinin barışı koruduğunu göstermektedir.

Ergin Yıldızoğlu YDD kavramının 1989 yılından sonra yani Berlin Duvarı’nın çökmesi ile başladığını öne sürmektedir. “Soğuk Savaş’ın bitmesiyle Doğu Avrupa ve Rusya uluslar arası kapitalizmle entgre olmak ve ekonomilerini serbest piyasa temelinde yeniden örgütlemek için Batı’ya açılmaya başladılar.” (Yıldızoğlu, 1996: 46)

Dolayısıyla Doğu Bloku’nun çökmesiyle yeni yatırım alanları, yeni pazarlar ortaya çıkmaya başlamıştır. “Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan ve realistlere göre

1989 Ağustos’unda iki Almanya’nın birleşmesi ve/veya Sovyetler Birliği’nin dağılması ile başladığı varsayılan, bir belirsizlik dönemi ortaya çıkmıştır.” (Sönmezoğlu, 1996: 4)

A. Münif ABD’nin gündeme getirdiği YDD terimini şu şekilde tanımlamaktadır: “Silahların dehşetinden ve savaşıardan uzak, işbirliğine, karşılıklı mübadeleye ve eşitliğe dayanan; asıl temeli demokrasi ve insan haklarının emniyeti ve kirlilikten, salgın hastalıklardan ve insanlığın bugünü ve geleceğini tehdit eden her şeyden korunmak olan bir düzen.” (Sönmezoğlu, 1996: 5) Bu tanımın günümüzde ne derece geçerli olduğu ise tartışılabilir. Demokrasi ve insan haklarının yaygınlığı, ülkeler, insanlar arasındaki gelir dağılımındaki eşitlik dünyanın her yerinde aynı mıdır? Diye sorduğumuzda, alacağımız yanıtın pek de iç açıcı olmadığını görürüz. Dünyanın bazı bölgelerinde insanların iyi bir yaşam tarzına sahip olduğu, bazı bölgelerinde ise yoksulluğun var gücüyle egemen olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

“ ‘Yeni Dünya Düzeni’nin başladığının ilan edildiği tarihten bu yana yaşanan gelişmeler, kavramın ‘ufak’ bir değişiklikle ‘Yeni Dünya Düzeni’ yerine ‘Yeni Dünya Düzensizliği’ olarak kullanılmaya başlamasına yol açacaktı.” (Yıldızoğlu, 1996: 108) Düzenin temelinde demokrasi, insan hakları ve eşitlik gibi kavramların yer aldığı düşünülecek olursa, bu durumun gerçekliği açısından kavramda düzensizlik olarak bir değişiklik yapılması yanlış olmasa gerek.

YDD görüşünü ortaya atan güçlü ülkelerin uygulamada konuya kuramdaki kadar tarafsız yaklaşamamaları nedeniyle YDD kavramı daha yolun başındayken gücünü kaybetmiştir. Bunun oluşmasındaki en büyük etken bu fikir akımının ortaya çıkmasını sağlayan güçlü kulübün sonradan vermesi gereken ekonomik, siyasal, bilimsel ve kültürel fedakarlıklardan vazgeçmesidir. Yeni düzenin zenginliklerinden herkes pay alamayacaktır. Afrika, Latin Amerika, Hindistan ve Çin’de milyonlarca insan sefalet içinde yaşamaya devam edecektir. Burada da görülmektedir ki eşitliği temel alan YDD ne yazık ki tüm insanlara aynı eşitliği sunmamaktadır. Zengin olanlar her zaman daha şanslı bir konuma sahiptir.

“Yeni Dünya Düzeni esas itibarıyla eskisinden farklı değil; yeni sermaye birikimi tekelleşme yaratıyor, yeni üretim araçlarını ellerinde tutanlar, fikirselle üretim

araçlarını da denetliyorlar ve yine egemen fikirler, egemen sınıfın fikirleri olmaya devam ediyor.” (Yıldızoğlu, 1996: 130) Savunduğumuz ana düşüncelerden biri YDD'nin yeni bir olgu olmadığı ve eskinin devamı niteliğinde olduğudur. Yani eskiden olduğu gibi gücü ellerinde tutanlar her zaman olduğu gibi en kazançlı çıkanlar olacaktır. Gencay Şaylan da YDD'yi uluslar arası ilişkilerde siyasal açıdan tek süper ülkenin yani ABD'nin egemenliği olarak ifade etmektedir. Yukarıda da belirttiğim gibi güç kimin elindeyse kazançlı çıkan da odur. Yani günümüzde güç ABD'nin elinde olduğuna göre kazançlı çıkan da ABD olacaktır.

YDD'den kastedilen, uluslar arası sermayenin imparator-şirketler düzenini gerçekleştirmek doğrultusunda aradığı bir düzendir, ama bu da kalıcı değildir. Bu da bir değişim süreci içinde olacaktır. Ve zamanla YDD de eskiyecektir. Belirleyici olan teknolojik gelişmedir. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler de, internet bağlamında, YDD'ye giden bir adımdır. Teknolojik gelişme devam ettiği sürece YDD'nin de devam edeceği görüşü vardır. Teknolojik gelişmelere direnmenin mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Önemli olan nokta şu şekilde vurgulanmaktadır; Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı koşullarda sadece gelişmiş ülkelerin geleceğe dönük önerileri değil, gelişmekte olan, geri kalmış ülkelerin de kendi varlıklarını dünya platformunda ortaya koyabilmeleri ve teknolojik gelişmelere ayak uydurarak, hem kendilerini koruyup savunabilmeleri, hem de eşit koşullarda YDD'ye katılabilmeleridir. (Kansu, 1997: 99)

Yalnızca gelişmiş ülkelerin değil tüm dünya ülkelerinin teknolojik gelişmelerden faydalanması ve eşit şartlarda YDD'ye katılması gerektiğini vurgulayan bu görüşe katılmamak olası değildir. Ancak ortada göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek vardır; gelişmiş ülkeler her zaman yönlendirici konumundadır. Gelişmiş bir ülkeyle, gelişmekte olan bir ülkenin aynı platformda söz sahibi olabilmesi gerçekten çok zordur. Gelişen teknolojiye aynı düzeyde yararlanılması bir ölçüde yaşam standartlarının da aynı düzeyde olmasına bağlıdır. Örneğin gelişmiş bir ülkedeki internet kullanımının yaygınlığıyla gelişmekte olan bir ülkedeki internet kullanımının yaygınlığını elbette ki aynı değildir. Bu da karşımıza şu sonucu çıkarmaktadır; gelişmiş ülkeler gerek teknolojik gerek kültürel alanlarda gelişmekte olan ülkelere yeterli fedakarlığı göstermedikleri sürece özellikle de bu ülkelerin siyasal hayatındaki çıkar ve

ödünlereinden vazgeçmedikleri sürece YDD kavramı salt kuramsal anlamda kalmaya devam edecektir.

3.3. Yeni Dünya Düzenini Hazırlayan Koşullar

Doğrudan sömürgeciliğin tasfiye edilmeye başlandığı II. Dünya Savaşı sonrası dünya ulusları hızlı bir sanayileşme ve kalkınma yarışına girdiler. Sanayileşme, üretim sürecinde sınıflı bir toplum yapısı yaratmıştı. Bu çatışma ortamı iki ayrı ideoloji ve dünya görüşünün ortaya çıkmasına yol açtı. Batılı sanayi ülkeleri bu çatışma ortamını sosyal refah devleti uygulamaları ile yumuşatmış ve rejim sorununu atlattı. Ancak ideolojik zıtlama, nüfuz bulduğu Rusya ve Doğu Bloku ülkelerinde köklenince bu kez devletlerarası bir ideolojik zıtlama meydana geldi. Sonuçta sanayileşme süreci içinde oluşan ikili sınıfsal yapı ideolojiler ve dünya görüşleri şeklinde zıtlamaya dayanan yeni bir dünya düzeni yarattı. Dünyanın politik ve ekonomik dengeleri bu zıtlamacı yapı üzerine kuruldu ve soğuk savaş şeklinde varlığını sürdürdü. Diğer yandan sanayileşme sürecine katılmayan az gelişmiş ülkeler ise, üçüncü dünya olarak ayrı bir bloklaşmaya gittiler. (Erkan, 1993: 7) Bu nedenle küreselleşme kesintiye uğruyor, dünya ölçeğine hitap etmiyordu.

Sömürgecilikten kurtulup bağımsızlığına kavuşmuş ülkeler, batı modeline uygun ulus devletler olarak dünyada yerini alırken, kalkınma ve sanayileşme arzusuyla işe başladılar. II. Dünya Savaşı'nın mutlak galibi ABD hegemonyasının getirdiği iyimserlik ve Soğuk Savaş'ın rekabetçi ortamı bu arzuyu destekliyordu. Bu dönemde hız kazanan ulusal kalkınmacı teoriler oldukça taraftar buluyor ve 3. dünya ülkelerinin ekonomik problemlerini nasıl çözeceği konusunda alternatifler ve umutlar sunuyordu. Bu iyimserlik pratikte görülen performansla da ölçülüyordu. Ancak bu trend, uzun sürmedi. ABD'nin ve onun liderliğini yaptığı ekonomik bloğun kendi sorunları 3. dünyanın kalkınma meselelerine daha fazla kaynak sağlamalarına izin vermedi. 1973'te Dünya Petrol Krizi patlak verdi. Petrol krizini aşma çabaları gelişmiş batı ülkelerini teknoloji ve araştırma yatırımlarına yöneltti. Bu kriz insanlığa sıçrama yaptıracak ve

teknolojik devrimler yaratacak, ancak “teknolojik işsizlik”¹⁷ meydana gelecekti. 1970’li yıllar da yaşanan para ve petrol krizi gelişmiş ülkeleri büyük çapta etkilerken 3. dünya ülkelerini çok daha derinden etkileyecek sonuçlar doğurmuştur. Büyüme ve modernleşme kesintiye uğradı. İthal ikameci dönemde arzu edilen döviz kazançları elde edilmediği gibi birde yatırımları finanse etmek için dışardan önemli ölçülerde borçlar alındı. (Berksoy, 1982: 9) Sonuçta daha çok ekonomik bağımsızlık ve kendi kendine yetmek için çıkılan bir yoldan, daha çok ekonomik bağımlılık durumuyla dönülmüş oldu. ABD’nin kendi geleceğinin endişesine düştüğü bu dönemde sosyalist yoldan kalkınmayı denemiş olan bir blokun da çöküntüye uğraması ve tasfiye sürecine girmesi 3. dünya ülkelerinde tam bir şok yarattı diyebiliriz. Artan nüfusuna iş sağlamak ve kalkınmak zorunda olan bu ülkeler artık ağırlaşarak devam edecek bir sürü sorunla - açlık dahil- karşı karşıyadır.

Dünya bir hegemonya krizi ile karşı karşıya gelmiştir. Şu an için süper güç olarak tek başına görünen ABD’nin bu gücünü uzun süre sürdürmeyeceği izlemekte olduğu çekilme politikaları ve içinde bulunduğu ekonomik krizin boyutları göz önüne alındığında rahatlıkla söylenebilir. Kapitalizmin özünde durgunluk eğilimi bulunmadığını aklımızdan çıkarmazsak, bugünün ekonomik gerginlik konuları çok kolay anlaşılır. Ve bu durumda “çok kutuplu” bir dünyada yeni süper güçlerin, ekonomisi güçlü ülkeler veya onların ortaklaşa gerçekleştirecekleri güç odaklarının olacağını söylemek de yanlış olmayacaktır.

Geri kalmış ülkeler için küreselleşmenin getirdiği en büyük tehlike, artık sorunlarına zenginler kulübünce sahip çıkılmaması veya sorunlarının görmezden gelinmesi olacaktır. Yani artık sizin sorunlarınız sizin, onların sorunları da onların olacaktır. Bu kayıtsız kalma ve önemsizleşme döneminin az gelişmiş ülkeler için anlamının, daha da fakirleşme ve sefilleşme olduğu çok açıktır. Eğer ülkeniz yeni süper gücün hegemonya sınırları içinde ise, diğer süper gücün size müdahalesi söz konusu olmayacaktır. Siz içinde bulunduğunuz coğrafya gereği süperinizle iyi geçinmek zorundasınız. Aksi halde onunla çatışmayı göze almak sizin için daha da yıkım olacaktır. Bu durumda yeni slogan, “barış içinde işbirliği” olacaktır.

¹⁷ Teknolojik İşsizlik: Bir ülkede gelişen teknolojilerin üretimde maliyetleri düşürürken daha az emek kullanımı nedeniyle el emeğine ihtiyaç duymamasından kaynaklanan işsizlik.

Artık dünya düzlemi uluslar arası holding şirketlerinin tarlasıdır. Olabilirsek onların tarlalarında rençber, fabrikalarında işçi olacağız. Sermayenin küreselleşmesi artık devletlerin arzu ettiği ve sınır koymadığı bir süreçtir. devlet olarak kalmak istiyorsanız, ekonomide daha fazla liberasyon, siyasette daha fazla demokrasi sağlamak zorundasınız. Serbest Pazar Ekonomisi ve liberal politika artık herkes için yeni zorunlu yöndür. 3. Dünya ülkelerinin taleplerini bu yeni söylem çözebilir miydi? Bunun cevabı “HAYIR”dır. Çünkü; bu ülkelerde pazar henüz tüm kurumlarıyla kurulmuş ve etkin değildir. ulusal devletin kalkınma sürecine müdahale etmesi ve yönlendirmesi zorunludur. Bu müdahale sadece ulusal sınırlar içinde değil, uluslar arası pazarda da gereklidir. Oysa ultra-liberal dalgada devlet müdahaleleri, devletin düzenleyiciliği v.b. gibi kavramlara yer yoktur. Artık sorun, bireyleri ilgilendiren bir sorun olarak algılanıyordu. Eğer işsizlik, yoksulluk varsa, bu bireyin sorunuydu. Yoksulluk, yoksulların sorunuydu... İçine düştükleri durum kendi beceriksizliklerinin, tembelliklerinin rasyonel davranma yeteneğini ortaya koyamamalarının sonucuydu... Elbette bu tür yaklaşımlar sadece azgelişmiş ülkeler için geçerli değildi. Herkes için, bu arada sanayileşmiş ülkelerin işsizleri, yoksullukları içinde geçerliydi. (Başkaya, 1994: 186-187)

3.4. Yeni Dünya Düzenini Bekleyen Sorunlar

Global olarak dünya sorunlarına baktığımızda ister istemez kötümser olmak durumunda kalıyoruz. teknolojinin geldiği düzey insana elbette ki yeni dünyalar açacaktır. Başka da yolu yoktur. Zira, bu dünyanın doğal kaynakları bu tüketim fetişizmi ile devam edilirse çok kısa zamanda bitmiş olacaktır. Bu hızlı tüketim ve savurganlık sadece doğal kaynakları bitirmekle kalmayacak dünyayı da yaşanmayacak kadar sıcak ve kirli bir gezegen haline getirecek görünüyor.

3.5. Yeni Dünya Düzeninde Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Genel Bir Bakış

“20. yüzyılın son 10 yılına girerken istatistikler dünyada yaşayan insanların dörtte üçünün gelişmekte olan ülkelerde yaşadığını ortaya koymaktadır. 2000 yılında da bu oranın beşte dörde yükseleceği öngörülmektedir. Yani 21. yüzyıla girerken dünyada yaşayan her beş kişiden ancak biri gelişmiş bir ülkede yaşamak şansına sahip olacaktır.” (Şaylan, 1994: 169)

Bu orana bakıldığında durumun pek de iç açıcı olmadığı görülmektedir. 21. yüzyıla girerken dünyada yaşayan her beş kişiden ancak biri demokratik, eşit ve adil bir düzen içinde yaşama hakkına sahip olacak geri kalanı ise küreselleşmenin vaat ettiği eşitlikten ve demokratik düzenden payını alamayacak, yaşamlarını zor şartlar altında sürdürmeye çalışacaktır.

‘Gelişmekte olan ülke’ kavramının kapsam ve içeriğinin kolayca belirlenmediği bilinmektedir. Üzerinde tam olarak anlaşma sağlanamamış olmakla beraber bir takım toplumsal ve ekonomik göstergelere bakılarak gelişmekte olan ülke kavramının akademik tanımı yapılmaya çalışılmaktadır. BM’nin kalkınma sorununa yönelik çalışma ve çözümlerinde ‘Kuzey-Güney’ diye bir sınıflandırmanın kullanıldığı görülmektedir. Kuzey, sanayileşmiş, ekonomik gelişmesini tamamlamış, çok büyük ölçüde zenginleşmiş ve genel olarak demokrasi ile yönetilen ülkeler topluluğunu ifade etmektedir. (Şaylan, 1994: 164) Geçmişte de var olan ülkeler arası kutuplaşma olgusu günümüzde de geçerliliğini sürdürmekte ancak olguya daha kabul edilebilir bir nitelik kazandırılmaya çalışılmıştır. “Yeryüzündeki ‘kutuplaşma’ aynen yerinde durmaktadır, sadece adı değişmiştir: sömürgeci / sömürge olmaktan çıkmış, gelişmiş / az gelişmiş ya da kuzey/güney haline dönüşmüştür.” (İlhan, 1997: 137) Kısacası kuzey ülkeleri denildiğinde gelişmiş, sanayileşmiş ülkelere, güney ülkeleri denildiğinde ise henüz tam olarak gelişmesini tamamlamamış, ekonomik açıdan zengin olmayan ülkelere bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Zengin Kuzey – yoksul Güney’in Berlin Duvarı gibi, görünen belli sınırları yok. Etkisi ülkeler arasında zenginlik-yoksulluk uçurumu yaratmakla sınırlı kalmıyor, zengin ve yoksul ülkelerin içinde de aynı ölçülerde zengin-yoksul uçurumunu besliyor. Zengin Kuzey’de zenginlikten pay alamayan ve her gün biraz daha yoksullaşan, sosyal haklarını yitiren, işsiz kalan kitleler hem sayısal olarak hem de sorunları ile büyüyor. (Soner, 1998: 7) Yani zengin-yoksul uçurumu ülkelerin kendi içlerinde de taşıdıkları bir sorundur. Gelir dağılımı açısından büyük farklılıklara her ülkede rastlamak olasıdır.

“Batı-Doğu ikilemi sonucunda oluşan ‘dünyanın yatay kutuplaşması’; Küreselleşme hareketinin etkisinde gelişen 1989 dönüşümleri ve özellikle ‘Körfez Savaşı’ ile birlikte yerini ‘dünyanın dikey kutuplaşmasına bırakmıştır.” (Atabek ve Dağtaş, 1998: 35)

Gelişmiş ülkelerde insanların demokratik bir ortamda, refah ve zenginlik içinde yaşadıkları, gelişmekte olan ülkelerde ise toplumun büyük bir çoğunluğunun yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürdükleri bilinen bir gerçektir. Gelişmiş ülkelerde yaşam standardı daha yüksektir. Ekonomileri güçlüdür, insanlar arasındaki gelir dağılımı birbirine yakındır. Oysa gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımında büyük farklılıklar gözlenmektedir. Ekonomik yönden zayıf olan gelişmekte olan ülkelerin dışa bağımlılığı söz konusudur. “Ekonominin yanı sıra, teknoloji-bilim, eğitim, basın özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, sosyal devlet anlayışı da gelişmiş ülke olabilmek için baz alınıyor.” (Bostancı, 1997: 62) Gelişmekte olan ülkeler en başta ekonomik sorunlarla uğraşırken, bilim, kültür, düşünce özgürlüğü gibi konulara gereken önemi vermemektedir.

Gelişmekte olan ülkeler kategorisi içine gelişme düzeyleri ve buna bağlı olarak yapısal özellikleri çok büyük farklılıklar gösteren ülkeler girmektedir. Şaylan, bu konuyla ilgili olarak Türkiye ile Çad Cumhuriyeti arasındaki çok büyük sosyo-ekonomik yapısal farklılıklardan söz etmektedir. Aynı şekilde ekonomik olarak Türkiye’den çok daha büyük ve etkili gözükken Brezilya’nın da gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer aldığını unutmamak gerekmektedir. Bu görüşten de anlaşılacağı gibi gelişmekte olan ülke teriminin sınırları tam anlamıyla çizilmemektedir.

“Gelişmekte olan ülkeler küreselleşme sürecinden hem olumlu hem olumsuz etkilenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınma ve beşeri gelişmişlik sorunlarını çözmeden uluslar arası rekabet ile karşı karşıya kalmaktadır. Gelişmiş ülkeler bu konudaki avantajlarını kullanmakta, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında zenginlik farkı küreselleşme ile daha da artmaktadır.” (Okman, 1999: 11) Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu kişi başına gelir ortalaması gelişmekte olan ülkelerin kişi başına gelir ortalamasından çok fazladır. Bu da bize gelişmekte olan ülkelerin daha fazla gelişmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

“1978’de gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir ortalaması 8500-9000 dolara yakın. Gelişmekte olan ülkelerde bu rakam –bunlar daha çok Türkiye gibi Latin Amerika ülkeleri gibi belirli ölçüde gelişmiş ülkelerdir, çok yoksullar dahil değildir- 1500 dolar civarında. 1990’lara geldiğimiz zaman gelişmişler için rakam 23000 doları geçiyor, diğerlerinde ise 2500 dolar civarında kalıyor. İşte alın size on yıllık küreselleşme pratiğinin eşitsizliği.” (Kansu, 1997: 9)

Birleşmiş Milletlerin yaptığı açıklamaya göre, insanlığın %20’si sağlık hizmetlerinden tümüyle yoksun... 130 milyon çocuk okulsuz... Dünyada mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayanların sayısı her yıl 25 milyon artıyor... Dünyada son iki yüzyıl süresince eşitsizlik sürekli artmış. 1820’de en zengin ülke ile en yoksul arasındaki fark bire üç iken, 1998-1999 yıllarında bire yetmiş ikiye tırmanmış durumda Dünya ölçeğinde eşitsizliğe baktığımızda boyutlarının ne derece büyük olduğu görülmektedir. Gelir dağılımı korkunç boyutlardadır, kimi ülkeler refah içinde yaşarken, dünya nüfusunun büyük bir bölümü açlık çekiyor. Dünya Bankası’nın 1998-99 Dünya Kalkınma Raporu’na göre, 1997 verileriyle 5 milyar 829 milyon olan dünya nüfusunun, 2 milyar 48 milyonu düşük gelirli, 2 milyar 285 milyonu düşük orta gelirli, 571 milyonu yüksek orta gelirli, ve 926 milyonu ise yüksek gelirli ülkelerde yaşıyor. Yani dünya nüfusunun sadece %15,9’u yüksek gelirli, %9,8’i orta gelirli, %39,2’si düşük orta gelirli, %35,1’i düşük gelirli ülkelerde yaşamını sürdürüyor. En zengin ülke Lüksemburg’un kişi başın milli geliri 45 bin 330 doları bulurken, Mozambik’te bu rakam 90 dolara kadar iniyor. Afrika ülkeleri ile bazı Asya ve Amerika ülkelerinde insanlar 200-300 dolarlık yıllık gelirlerle yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. (Göksel N. Demirer v.d., 1999: 109-111)

Buradaki veriler ülkeler arasındaki adaletsizliğin boyutlarını açıkça göstermektedir. Dünyada ortalama 200-300 dolarlık milli gelirle yaşamlarını sürdüren, daha doğrusu sürdürmeye çalışan ülkelerin yanı sıra 20 bin doları aşkın milli gelire sahip ülkelerin de var olduğu bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Küreselleşme sloganlarından biri olan eşitliğin ülkeler arasındaki varlığı yukarıdaki veriler düzeyindedir. Bu sayısal verilerden de anlaşılacağı gibi dünyada zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasındaki uçurum gün geçtikçe artıyor. Her alanda ancak iyilerin durumu hızla yükseliyor. Buna karşılık tabandaki geniş bir kitlenin durumu gittikçe göreceli olarak bozuluyor, yani gelir eşitsizliği artıyor. Dünya çapındaki eşitsizliğin artışıyla sanayileşme arasında yakın bir bağlantı olduğunu söyleyebiliriz. Sanayileşme ülkelerin gelişmişlik ölçüsü olarak gösterilebilmektedir. Bu konudaki bir diğer görüş de şu şekildedir:

“Dünyanın üzerinde yaşayan insanların çok ufak bir bölümü insan gibi yaşıyorsa, geri kalan beşte dördlük kısmı bir goril gibi bile yaşamını sürdüremiyor. O zaman pazar mekanizmasındaki eşitsizlik, geometrik diziyle katlanarak ortaya çıkıyor. Bu sorun, önce büyük ölçüde iki sistemin yarışması çerçevesinde aşmaya çalışılmış. Ancak, bugün sosyalizm fiziki varlığını yitirdi. Bu çerçevede daha eşitlikçi bir dünya düzeni için Güney-Kuzey diyalogu gündeme geldi. Bu noktada küreselleşme hiç de karşı çıkılacak bir olgu gibi görünmüyor. Tek bir pazara giriyorsunuz yani bir yoksulla bir zenginlin aynı pazarda buluşması, mutlaka yoksula olanaklar da getirecektir. Çünkü, onu yalnız başına bırakırsanız, yoksulluğu içinde yoksulluğunu yeniden üretmekten başka birşey yapamaz. Ama zenginle pazara girerse, ekonomik ilişkiler kurursa, bundan yararlanacaktır.” (Kansu, 1997: 18-19)

Bu görüşe göre zenginle yoksulun aynı pazar girmesi aradaki eşitsizliği çok büyük oranlarda olmasa da azaltacaktır. Bu açıdan küreselleşmenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Diğer türlü pazara girmeyen yoksul kesim yoksul kalmaya devam edeceği gibi eşitlikten da payını alamayacaktır. Ancak bu görüşün gerçekleşebilmesi için pazardaki zenginlerin (örneğin çok uluslu şirketler) ön yargısız, objektif ve fedakar yaklaşımlarda bulunmaları gerekir. Oysa şirketlerin kurumsal yapılarına bakıldığı zaman yukarıda anlatılanlardan tamamen farklı bir anlayışla yapılandıkları görülmektedir.

Zenginle yoksulun aynı pazarda yer alsalar bile aynı kulvarda rekabet etmeleri pek olası değildir. Sonuçta ekonomik açıdan farklı iki ülkenin pazardan sağladıkları yarar da elbette farklı olacaktır. İrfan Erdoğan Amerika ile diğer ülkeler arasındaki alışverişte, tek yönlü bir egemenlik olduğundan söz etmektedir. Erdoğan'a göre "Amerikan kültürel ürünleri dışa doğru akar ve para da Amerika'ya doğru" (Erdoğan, 1997: 327) Gelişmiş bir ülke olarak Amerika dünya ekonomisinde etkin bir rol oynamaktadır. Dünya standardı büyük ölçüde Amerika tarafından belirlenmekte ve diğer ülkeler bu standarda uyum sağlamaya çalışmaktadırlar.

"Dünya yüzeyindeki insanların yaklaşık üçte ikisi, panolarda ve televizyonda gördükleri en iddialı ürünlerle yoksulluk ve mücadele içindeki yaşamlarını bağdaştıramazlar. Dünya çapında dağıtılan malların genişleyen yelpazesinin insanların büyük çoğunluğunun temel gereksinimleriyle hiçbir ilgisi yoktur." (Baret ve Cavanagh, 1994: 142) Bu noktada açığa çıkan gerçek; zengin kulüp üyelerinin küreselleşmeye tamamen kendi açılarından baktıkları ve tüketimi bu açıdan yönlendirmeye çalıştıklarıdır. Oysa dünyanın 2/3'ü bu kulübün ürünlerinden ya da kendilerine sunduklarından çok normal yaşam standartlarını karşılayacak ürünlere gereksinim duymaktadır.

Dünyanın nüfusunun yaklaşık %16'sının yüksek gelir düzeyinde yaşadığını anımsayacak olursak, dünyanın dört bir yanına dağılan tüketim mallarının alıcılarının çoğunun bu gruptan olduğunu söyleyebiliriz. Yeryüzünde açlık sorunuyla karşı karşıya olan birçok insanın BMW marka araba kullanmak yerine öncelikle temel gıda maddesini sağlamak gibi kaygıları vardır. Onlar kendilerine sunulan ama belki de hiçbir zaman sahip olamayacakları gösterişli tüketim mallarının alıcısı değil izleyicisi konumundadırlar.

Teknolojileri ve sanayileri gelişmiş olan ülkelerin dünya ekonomisinde etkin bir rol oynadıkları yadsınamaz bir gerçektir. Bu ülkeler demokrasinin, insan haklarının ve eşitliğin gözle görülebilen oranda yer aldığı bir konuma sahip olup küreselleşmenin de savunucusu konumundadırlar.

Dünya ekonomisinin işleyişinden en yüksek payı alan gelişmiş ülkeler bu payı alırken tüm dünya ekonomisinin kendi gereksinimlerine göre işlemesini sağlamakta ve aynı zamanda az gelişmiş ülkeleri de sürekli olarak denetimleri altında tutmaktadır. Bu durum da bir bakıma emperyalist ilişkiyi doğurmaktadır. Eşitsiz bir ilişkiye dayanan emperyalizmin güçlüden yana işleyen bir süreç olduğu bilinmektedir.

“Dünya pazarı güçlülerin hakim olduğu bir Pazar. Oyunun kurallarını güçlüler koyuyor. Bunun sonucu olarak da güçlülerin refah düzeyi hızla artıyor. Güçsüzler ise daha da zayıf ve bağımlı duruma geliyor.” (Manisalı, 1999: 7) YDD içinde güçlü olan daima pastadan en büyük payı alıyor.

3.6. Süpergüç ABD ve Yeni Dünya Düzeninin Geleceği

Hegemonya Krizi ve Dünya Kapitalizmin içinde bulunduğu ekonomik krizden doğan siyasi krizler tabii ki kapitalizmin mantığını değiştirmiyor. Bugün ülkeler bazında yükselen emperyalistler arası çelişki, yarın alt-sistemler bazında yükselecek ve çelişkinin çapı daha da büyümüş olacaktır.

YDD ile alt-sistemlerin oluşumunda, belirleyici olgu ABD'nin hegemon konumunun zayıflamasıdır. Bunun nedeni, ABD'nin endüstriyel yapısını, Japonya ve Batı Almanya'yla rekabet edebilecek ölçüde yenileyememiş olmasıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD hegemonyasının dayandığı ekonomik temel, ABD'nin diğer emperyalist ülkelerle kıyaslanmayacak çapta bir sermaye ihracını uzun süre sürdürebilmiş olmasıdır.

Bu gün ABD, tek süper güçlü bir “Yeni Dünya Düzeni” kurmak istediğini açıklıyor. Ancak bunu gerçekleştirmek ABD için hiç de kolay görünmüyor. Çünkü rakamların kesin dili ile açıklarsak Dünya GSMH'si içinde ABD'nin payı, 1960'da %40'dan 1990'da %25'in altına düştü. 1960'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %133'den 1991'de %85'e geriledi. “ABD'de iç borç limiti 15 Kasım 1995'te “kanuni limit” sınırına, 4,9 trilyon dolara dayandı...ABD'nin toplam devlet bütçesi açığı, yurtiçi

hasıla oranının %1,9. ABD'nin borç stoku, yurtiçi hasıla olarak 1985'te %27 idi, oran 1995'de %38'e yükseldi...ABD'nin yabancılara ve vatandaşlarına net 681 milyar dolar borcu var. Bütçesi de yılda ortalama 151 milyar dolar cari denge açığı veriyor..." (Demirer G. ve diğerleri, 1999: 334) ABD 1913 yılından beri ilk kez 1985 yılında borçlu duruma geldi ve bugün dünyanın en borçlu ülkelerinden biri durumundadır. Bunların yanında ABD, birçok ileri teknolojide de üstünlüğünü kaybetti. Ayrıca ABD'de nüfusun %10'u, ulusal gelirin %70'ine el koyuyor. (Demirer G. ve diğerleri, 1999: 332) Yani nüfusun %90 ancak ulusal gelirin %30'una sahiptir. Bundan başka nüfusun %13'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Globalleşen ve Hegemonya krizinden kurtulan dünyanın bugün bu siyasi, ekolojik ve ekonomik sorunlarının çözümünün, dünyanın sahip olduğu kültürel ve fiziki değerlerinin adaletli bir şekilde yeniden bölüşümünde olduğunu görmek ve bunu uygulamak durumundayız. Artık dünyanın kaynaklarının çarçur edilmesi cezası ağır bir insanlık suçu olmalıdır. İnsanlık düzeni ve adaleti sağlayacak bir kuruma ihtiyaç duymaktadır. Bunu ise şu haliyle Birleşmiş Milletlerin yapması biraz güçtür. Çünkü bu kuruluş egemenler elinde siyasi amaçlar için kullanılmakta ve insanlık vicdanında meşruiyetini kaybetmiştir. Körfez Krizi, Bosna-Hersek, Filistin vb. gibi birçok sınavda maalesef bu yargı pekişmiştir. (Altan, 2002: 58)

3.7. Neo-Liberalizm

"Neo-liberalizm" terimi, son çeyrek yüzyılda kapitalizmin krizinin derinleşmesiyle birlikte yaygınlaşan, bir dizi iktisat politikasını anlatan bir terim. "YDD" kapitalizmini anlamak için neo-liberalizm olarak adlandırılan bu iktisat politikalarının ne olduğuna şöyle bir göz atmak gerekiyor. 'Liberalizm' sözcüğü eskiden siyasal, iktisadi ya da dini fikirler düzleminde özgürlükçü bir tavrı anlatırdı. Örneğin ABD'de siyasal liberalizm, toplumsal çatışmaları hafifletmeyi amaçlayan bir strateji olarak yorumlanır, yoksullara ve emekçi halka, muhafazakarlığa ve sağcılığa karşı ilerici bir tutum olarak sunulurdu. (Demirer G. ve diğerleri, 1999: 95) zamanla ABD'de sunulan liberalizmin ekonomik bakımdan hiç de söylendiği gibi yoksullara ve emekçi

halka olumlu şeyler kazandırmadığı görülmektedir. Temel Demirer'e göre: "Neo-liberalizm tahribatın kötürümleştirdiği emekçilerin insan kimliğini, kapitalist yabancılaşıma karşı savunması ancak "YDD"ye başkaldırıyla mümkündür"(Demirer, 1996: 109) der.

Öte yandan 'neo' ön eki liberalizmin yeni bir türünün söz konusu olduğunu gösteriyor. Yeninin ne olduğuna bakmadan önce eskisi nasıl bir şeydi diye soralım ve yanıtlayalım: Liberal iktisat okulunun Avrupa'da ünlenmesi İngiliz iktisatçı Adam Smith'in, 1776'da 'Milletlerin Zenginliği' adlı eserinin yayınlamasına denk düşer. Bu okul, iktisadi alana devlet müdahalesinin tamamen kaldırılmasını savunuyordu. Ticaret engellenmemeli, imalat sanayi kısıtlanmamalı ve gümrükler sıfırlanmalıydı. Liberal okula göre, bir ulusun ekonomisini geliştirmenin en iyi yolu serbest ticaretti; ve serbest piyasada, tüm iktisadi ilişkiler "görünmez el" sayesinde mutlak surette dengeye ulaşacaklardı. Bu tür fikirlerin liberalliği, iktisadi denetimlere karşı çıkmak anlamında görülüyordu. Bireyciliğe dayanan bu uygulama, "serbest" teşebbüs ve "serbest" rekabeti özendirirdi. Ancak burada, serbestlik lafından anlaşılan şey; artık sanayicilerin, dileklerine kar etmekte serbest olmalarıydı. Avrupa'da doğan iktisadi liberalizm, 1800'lerde ve 1900'lerin başlarında ABD dahil, bütün dünyada hakim iktisadi görüş haline geldi. Ta ki 1930'ların Büyük Depresyon'una kadar. (Demirer G. ve diğerleri, 1999: 95)

Kapitalist ekonominin 1930'larda yaşadığı büyük kriz sonrası Keynes, liberalizmin sermayeciler için en iyi politika görüşüne meydan okuyan bir teori ortaya attı. Bu teoriye göre; kapitalizmin büyümesi için tam istihdam gerekliydi; bunu sağlamanın tek yolu ise hükümetlerin ve merkez bankalarının istihdamı artırıcı müdahalelerde bulunmasıydı. Yani kapitalizmin iktisadi anlamda sürdürülebilirliğini sağlamak için, devlet müdahalesi gerekli görülüyordu. Krizi aşma çabasının sonucu olarak yaygın kabul gören bu görüşle, dönemin iktisadi siyasetleri üzerinde, bu da geniş bir kitlenin yaşama düzeylerinin iyileşmesinde etkili oldu. (Demirer G. ve diğerleri, 1999: 96)

Böylelikle devletin kamu yararını gözetmesi gerektiği anlayışı, geniş kabul görmeye başladı. Ancak son 25 yılın günden güne derinleşen kapitalist krizi, bu kriz

sırasında kar hadlerindeki düşüş, büyük sermaye çevrelerinde iktisadi liberalizmi yeniden canlandırma gerekliliğini yarattı. İşte liberalizmi “neo”, yani “yeni” kılanda bu. Şimdi, “YDD”de kapitalist ekonominin hızla küreselleşmesiyle birlikte neo-liberalizmin tüm dünyada hakim kılınma çabasına tanık oluyoruz. (Demirer G. ve diğerleri, 1999: 96)

“YDD”nin göklere çıkarttığı neo-liberalizm, hem evrensel hem mutlak hem de tarihsel olduğu iddiası başlı başına çelişkidir. Neo-liberalizmin, “YDD” çağrılılarıyla bütün dünya toplumları için zaman ve mekan ayrımı yapmadan geçerli olduğu iddiası gerçek dışıdır. Çünkü “YDD”nin önerdiği neo-liberalizm soyut ve tarih üstüdür. Bireyin gelişimini ve özgürlüğünü savunduğunu iddia eden neo-liberalizmin bireyi, Michael Walzer ve Charles Taylor’a göre, “yalnız ve terkedilmiş”tir. Kolektif belleğini besleyen tarihten soyutlanmıştır. Hatta tüketim mitleriyle manüpile edilen ‘bireyin’ varlığı dahi meçhuldür. (Demirer, 1996: 107-108)

Neo-liberalizmin ana noktalarını şöyle özetlemek mümkün: (Demirer G. ve diğerleri, 1999: 96-97)

- Piyasanın kayıtsız şartsız egemenliği: Yol açacağı toplumsal zarar ne denli büyük olursa olsun, “hür” ya da özel teşebbüsü, devletlerce dayatılmış her türlü bağdan kurtarmak. (...)
- Özelleştirme: Devlete ait işletme, mal ve hizmetlerin özel yatırımcılara satılması. Bankalar, temel sanayiler, demiryolları, paralı otoyollar, elektrik, okullar, hastaneler, hatta içme suyu bile buna dahildir. (...)
- Dergülasyon (düzenleme dışı bırakma): Çevre koruması ve iş güvenliği dahil tüm alanlarda, karları azaltabilecek tüm devlet düzenlemelerinin geriletilmesi; ve nihayetinde tamamıyla ortadan kaldırılması.
- Eğitim ve sağlık alanlarında sosyal hizmetler için yapılan kamu harcamalarının kesilmesi. (...)
- “Kamu yararı” ya da “toplumsallık” kavramının tasfiye edilmesi ve bunun yerine “bireysel sorumluluğun geçirilmesi”. (...)

Neo-liberaller devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin başarısını hoşnutlukla karşılamaktadır. Birçok neo-liberaller için küreselleşme, ilk gerçek küresel uygarlığın kurucusu olarak değerlendirilmektedir. Aşırı küreselleşmeci bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal YDD'nin temeli olarak yorumlanabilecektir. (Hablemitoğlu, 2004: 21)

IMF ve Dünya Bankası gibi güçlü mali kurumlarca dünyanın her tarafına dayatılan neo-liberalizmin en rafine örneklerinin bulunduğu ve bugüne dek, en güçlü olduğu yer Latin Amerika'ydı. Neo-liberal uygulamaların ilk örneği ise Şili'de seçimle hükümete gelen Allende rejimine karşı, 1973'te CIA'nın desteklediği darbenin ardından yaşandı. Şili'yi başka ülkeler izledi. Neo-liberalizmin en yıkıcı etkilerinden bazıları Meksika'da görüldü. Bu ülkede NAFTA ile beraber hayat pahalılığı %80 yükselirken ücretler %40 ile 50 arasında geriledi. Bu ülkede 20 bini aşkın küçük ve orta boy işletme iflas etti; devlete ait binden fazla işletme özelleştirildi. Anlaşılan benzer gelişmelere bundan böyle Doğu ve Güneydoğu Asya ile Rusya'da da tanık olacağız. Bu koşullarda neo-liberal saldırının giderek yoğunlaşacağını söylemek boş bir spekülasyon olmayacaktır. (Demirer G. ve diğerleri, 1999: 97-98)

3.8. Dünya Düzeni Üzerine Üretilen Teoriler

Günümüzde dünyada bir çok değişiklikler meydana gelmekte ve dünya düzeni yeniden kurulmaktadır. Dünya düzeninin yeniden kurulmaya başlanmasında Sovyet Rusya ve Orta Avrupa'daki çözülme etkili olmuştur. Dünyanın yeniden şekillenmesine ilişkin Medeniyetler Çatışması, Tarihin Sonu gibi değişik teoriler ortaya atılmaktadır. Bu konuya Huntington'un Medeniyetler Çatışmasını teorisini ele alarak değerlendirmeye başlayalım.

3.8.1 Medeniyetler Çatışması Mı? (Samuel P. Huntington)

Yeni bir dünya düzeni kuruluyor. Bu yeni düzende çatışmaların, mücadelelerin olması kaçınılmazdır. Ancak bu mücadelenin esas kaynağı Huntington'a

göre öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler, hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü kaynakları olacak; fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecek. (İlhan S., 1999: 12) Medeniyet arası fay kırıkları, siyasi ve ideolojik sınırlarla yer değiştirmektedir. Soğuk savaş, Avrupa'yı demir perdeyle siyasi ve ideolojik olarak böldüğü zaman başlayıp, Berlin duvarının yıkılmasıyla sona ermiştir.

Batı ve İslam medeniyetleri arasındaki fay kırıkları boyunca yaşanan mücadele 1300 yıldır devam etmektedir. (Huntington, 2000: 30) Huntington kültür temelinde bir çözümlenme yaparak çatışmaların temeline kültürü koymuştur. Kültürün aktörleri olarak ulus-devletleri görmüştür. Araçlar da kültür çerçevesi sonucunda oluşan şiddet, birey, kültür, medya, bilim ve teknolojidir.

Huntington'a göre gelecekteki çatışmalar medeniyetler arasında olacaktır. Huntington'un söylemek istediği Doğu-Batı yada Hristiyan-İslam çatışmasıdır. Ancak bunu açıklıkla söylememektedir. Uluslararası ideolojik ayrılıkların sona ermesi ve neo-liberal politikaların egemen olması ile artık yeni çatışmaların medeniyetler arasında olacağı ileri sürülmektedir. Medeniyetlerin çatıştığı bu düzende ulus-devletler dünyadaki olayların yine en güçlü aktörleri olacak; fakat küresel politikaların asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve uluslararası meydana gelecektir. Tarihin sonunda medeniyetler arasındaki çatışmalar egemen olacaktır.

Medeniyetlerin kendi aralarında kesin hatlara rastlamak ender olsa da gerçektir. Medeniyetler dinamikler; yükselir ve düşerler; bölünür ve birleşirler. Medeniyetler zaman içinde bozulur ve bertaraf olurlar. YDD'de medeniyetlerin çatışmasından çok, çıkarların çatışması söz konusu olacaktır. Fakat birbirine benzer medeniyetlerin belli çıkarlardan dolayı ekonomik ve siyasi temelli birlikteliklere gitmeleri kaçınılmazdır. Sınırlı dünya kaynaklarının sınırsız ihtiyaçlara ve her geçen gün artan nüfusa yetmesi zorlaşmaktadır. Bu durum da ekonomideki bölgeciliği arttırmaktadır. Bölgesel çerçevede kalan ticaret oranları her geçen gün artmaktadır. Gelecekte de ekonomik birlikteliklerin önemi artmaya devam edecektir.

Medeniyetler çatışması ekonomik temelli çıkarların çatışmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik çatışmaların üzeri medeniyetler çatışması ile örtülmektedir. Farklı medeniyetler düşman olarak görülmekte ve politik ilişkiler buna göre belirlenmektedir.

3.8.2. Tarihin Sonu Mu? (Francis Fukuyama)

Japon kökenli Amerikalı düşünür Francis Fukuyama adını “Tarihin Sonu”na ilişkin meşhur öngörüsü dolayısıyla geniş bir kitleye duyurmuştur. Tarihin Sonu öngörüsüyle anlatmaya çalıştığı temel düşünceleri kısaca belirtmek yerinde olacaktır.

Fukuyama göre; “Demokrasilerin kesin zaferiyle başlayan 20. yy.’ın, çemberin ilk noktasına doğru yeniden gelmekte olduğu: “ideolojinin sonu”nun ya da daha önceleri tahmin edildiğinin aksine Kapitalizmle Sosyalizmin yakınlaşmasına değil, yüzüstü ve amansız bir ekonomik ve siyasal Liberalizmin zaferini ilan ettiğine tanık olduğu görülmekteydi. Batı’nın ya da Batı düşüncesinin zaferini, herşeyden önce liberalizme alternatif olduğu varsayılan sistemlerin büsbütün tükenmesi olayında kendisini göstermektedir.”(Fukuyama, 1999: 13-14)

Geçtiğimiz son on yıl içerisinde, dünyanın iki büyük Komünist ülkesinin entellektüel dünyasında önemli değişiklikler yaşandı ve bu iki ülkede de önemli yenilik hareketlerinin başladığı gözlemlendi. Fakat bu olgu, yüksek politikalar boyunca uzanmakta ve aynı zamanda Çin’in kasaba ve kentlerinde köylü pazarların ve renkli televizyonların yaygınlaşmasında; Moskova’da geçen yıl, kooperatif lokantalarının ve büyük giyim mağazalarının açılması; Japonya’daki süpermarketlerde tiz bir sesle Bethoven müziğinin çalınmasında ve Prag’dan Rogun’a ve Tahran’a kadar rock müzik parçalarının ilgi ve coşkuyla dinlenmeye başlamasına yansıdığı gibi Batı’nın tüketim kültürünün engellenemez bir şekilde yaygınlaşmasında görülebilir. Belki de sadece Soğuk Savaşın ya da savaş sonrası dünyanın tarihinin sona ermesine değil fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı Liberal Demokrasinin evrenselleşmesi anlamında Tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz. Zira liberalizmin zaferi, temelde düşünceler ya da bilinç alanında gerçekleşmiştir ve gerçek ya da maddi dünyada henüz bu zafer tamamlanmış değildir.

Ancak bunun, uzun vadede maddi dünyayı yönetecek olan idea olduğuna inanmak için oldukça güçlü nedenler bulunduğunu ve bunun böyle olduğunu anlamak için tarihsel değişimin doğasına ilişkin bazı kurumsal sorunları gözden geçirmek gerektiğini söylemektedir. (Fukuyama, 1999: 14) Sonuç olarak; Soğuk Savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesine değil fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz.

Fukuyama Batı sisteminin üstünlüğünü değil hemen hemen teklifiğini ileri sürüyor. Bu yapısı ile kültürler arası çatışma görüşüne taban oluşturmuştur. Fukuyama'nın ilk büyük hatası, Batı'yı kusursuz olarak varsaymasıdır. Batı değerler dizisinin oluşturduğu model herşeyden önce iki yüzlüdür. Fukuyama uygarlıklar arası, kültürler arası uyumu reddetmektedir. Ona göre, "Artık bütün alternatifler değer sistemleri ve medeniyet yapıları tarihin bu son devresinde Batı medeniyetinin üstün değerlerine boyun eğmek zorundaydı. Bu yaklaşım 'YDD' Fikrinin entelektüel zeminini oluşturdu". Fukuyamaya göre liberal demokrasi Batı'nın evrenselliğinin tartışılmaz sonucudur. Kısacası Fukuyama'nın düşünceleri Batı taraftarı düşünceler olduğu Batı'nın üstünlüğünü kanıtlamaya yönelik düşünceler olduğu tartışılmalıdır.

3.8.3. Uygarlık Yargılanıyor (Arnold Toynbee)

Batı'nın üstünlüğünü savunan bir diğer düşünür de Toynbee'dir. Medeniyetler üzerinde çalışma yapan Toynbee, bütün kültürlerin medeniyete yaptıkları katkıları anlatır. En sonda da Batı medeniyetinin tüm dünyayı etkisi altına almayı başarabilen tek medeniyet olduğunu ileri sürer.

Toynbee'ye göre güç ise dini alt yapıya bağlıdır. Bunun üstüne teknolojiyi koyabiliriz. Hıristiyanlık dininin diğer tüm dinlerden üstün olduğunu da savunur dolaylı yoldan. Gücün araçları da din ve daha sonra da teknolojidir. Batı, Hıristiyanlık kültüründen beslenen, Yunan ve Roma medeniyetlerinden temellenen en üst konumdadır. Medeniyetleri birleştirir; ancak Batı medeniyetini en üste koyar. (Toynbee, 2004: 90)

Toynbee, Huntington, Fukuyama kendilerine ve dünyaya ilişkin çalışmalar yapmışlardır. Kaçınılmaz olarak da kendi kültürlerini dünyanın en üst noktasına koymuşlardır. Görüldüğü gibi Batı kendi yolunu kendi kuruyor ve başkasına fırsat vermiyor. Kurduğu teoriler de dünyaya hızlı bir şekilde yayılarak dünya insanlarının teorilerine inanmalarını sağlıyorlar. Bu da Batı'nın egemenliğini pekiştiriyor. Batı tarihsel analiz yeteneği ve insanın seçme özgürlüğünü kullanması sayesinde dünyanın en üst konumundadır ve bu durumu devam ettirecektir inancıyla dünyaya yeni teoriler üretiyorlar.

Müslüman-Hıristiyan bölünmesi adım adım gündeme getirilmektedir. Bu bölünme Çok gerilere gitmeden yüzyılımızın en tanınmış tarih felsefecisi A. Toynbee ile başlamaktadır. A. Toynbee'e göre "İlk karşılaşma, Batı toplumu daha henüz çocukken ve İslam, Arapların kahramanlık çağındaki en önemli dini iken meydana geldi." A.Toynbee, İslam-Hıristiyan mücadele tarihi hakkındaki yorumlara "Medeniyetler Yargılanıyor" isimli yayınında yer veriyor ve bugüne bağlıyor: "Batı'nın İslam dünyası üzerine bu yoğun saldırıları iki medeniyeti günümüzde yeniden karşı karşıya getirdi".(Toynbee, 2004: 179)

A. Toynbee S.P. Huntington'un Medeniyetler Çatışması görüşüne kaynaklık ettiği görülmektedir. A.Toynbee'nin tarih ve medeniyet ile ilgili düşüncesine kısaca bakacak olursak; Tarih birbirine paralel, çağdaş bir yorumlar demeti olarak ortaya çıkar. Tarihsel çalışmada en küçük birim "bütün toplumlar"dır ve gelişigüzel parçalara ayrılamaz. Medeniyet denilen, tüm toplumların tarihlerinin paralel ve çağdaş olduğudur. Arnold Toynbee'nin tarih ve medeniyet tezinin temelleri Batı'dan başlayarak Hıristiyan dini üzerine ve daha sonra tüm dinleri ele alan bir kozmopolit yapıda şekilleniyor. Arnold Toynbee'ye göre, Hıristiyanlık; bir medeniyet ile diğeri arasındaki boşluğu birleştiren bir köprü durumundadır. Medeniyet kendi kendini üretmek isteyen bir varlık türüdür. Ona göre Komünizm ve İslam eşdeğerdedir. Çünkü bu oluşumlar Batı'nın zaaflarının farkında ve onun "öteki" toplumlara verdiği zehrin içeriğini ve nasıl hazırlandığını biliyorlar. Ona göre; tüm medeniyetler ölüyor, can çekişiyor. Acaba Batı'da aynı kadere doğrumu ilerliyor? Sorusunu soruyor. (Toynbee, 2004: 41)

Ona göre; medeniyet ölümsüz bir olgudur. Devletler yok olabilir fakat medeniyetler her zaman yaşayacaklardır. Bu yüzdendir ki “tarihe devletten değil medeniyetten kalkarak bakmak gerekir. Devletler medeniyetlerin bağrında yetişip ölen geçici siyasal fenomenlerdir.” (Toynbee, 2004: 212) Toynbee medeniyetler birliği kurmak gereklidir der. Son olarak da eğer insanlığın bu dünyada bir geleceği varsa, bunun son 4000 yılda çıkan dinlerin sayesinde olduğunu savunur.

3.8.4. Küresel Zihniyet Değişimi (Willis Harman)

Geriye baktığımızda hemen herkes dünya için en önemli gelişmenin bilimsel devrim adını verdiğimiz toptan görüş değişimi olduğunda ittifak edecektir.

Bilimsel devrim Batı’da başladı ve bütün dünyadaki insanların hayatlarını temelinden etkiledi. Tarihte bununla karşılaştırılabilecek bir dönüşüm bulmak neredeyse imkansızdır. 20. yy’ın son üçte birinde, böylesi diğer bir zihniyet değişimine, en az öbürü kadar derin ve daha hızlı bir değişime maruz kalacak olduğumuzu söylemek aşırı bir hipotez gibi görülebilir. Ne var ki Willis Harman’ın tezi budur. Biz halihazırda zihniyet değişiminin içindeyiz. Bizim bilimi yorumlama biçimimizi değiştiriyor, eğitimle ilgili düşüncelerimizi devrimsel çapta değişime uğrattırıyor, iş ve maliye dünyasında önemli değişmelere neden oluyor yine savaşı gayri meşrulaştırma ve milli ve global güvenliği tahakkuk ettirme vasıtaları hususunda topyekün bir yeniden düşünmeye sebep olma süreci içindedir. Zihniyet değişiminin bilim içine girmesinin gerçekten küçük ölçüde olduğu ortada. Şirketler dünyasındaki örnekleri etkileyicidir. Zihniyet değişimi belki de kendisini en çok tıbbi bakımı ve topyekün sağlığı yeniden algılamada belli etmektedir. (Harman, 2000: 13-15)

Willis Harman; Batılı endüstri toplumunun inanç sisteminin en temel seviyesinde bir değişimin cereyan etmekte olduğu hipotezini araştırmaktadır. Dünya olağanüstü bir devrime hazırlanıyor. Bu devrim, asırlardır Batı düşüncesine egemen olan inanış ve düşünüş tarzlarına karşı entelektüel bir isyan niteliğinde. Oldukça uzun süredir bilim, bilim adamları ve diğerleri tarafından insan zihninin sınırlarını daraltan bir etkinlik olarak kullanıldı. Fakat şimdilerde bilim adamları topluluğu yeryüzünü silip

süpüren bir bilinç yönelişinin yükselen dalgasını kabul etmeye hazırlanıyor. Yeni bir düşünce, yepyeni düşünme tarzlarına doğru iyimser bir yöneliş bu. Artık bilim; ruhun gizemleri karşısında daha fazla ilgisiz kalamayacak. Radikal bir dönüşümden söz ediliyor. (Harman, 2000: 15) Sonuç olarak askeri, ekonomik, politik alanlara ait itibari güçler kuvvetten düşecek. Ve Willis Harman bize bu gidişin haritasını sunuyor.

3.8.5. Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü (Paul Kennedy)

Bir ulusdevletin gücü asla tek başına silahlı kuvvetlerinden değil, ekonomik ve teknolojik kaynaklarından, dış politikasını yürütürken gösterdiği ustalıktan, uzak görüşlülükten ve kararlılıktan, toplumsal ve politik teşkilatlanmasından da gelir. En çok da ulusun kendinden, halktan gelir. Onların becerilerinden, enerjilerinden, hırslarından disiplinlerinden, insiyatiflerinden, inançlarından, mitlerinden ve hayallerinden. Ayrıca tüm bu etkenlerin birbiriyle olan bağlantılarından da gelir. Dahası, ulusal güç tek başına, salt kapsamı ile değil, devletin ülke dışındaki ve diğer devletlerle ilgili yükümlülüklerine kıyasla ele alınmalıdır. Yani diğer devletlerin gücüne kıyasla ele alınmalıdır. (Kennedy, 1999: 236)

Paul Kennedy'e göre büyük güçler tarihsel süreç içerisinde analiz edildiğinde yükseliş ve çöküşleri her zaman görülmektedir. Yani güç dengelerinde istikrarsızlık ve çoğu kez de savaş getiren değişiklikler her zaman olmuştur. Paul Kennedy'e göre ileride olacakları anlamının belki de en iyi yolu, geriye doğru, son beş yüzyıl içinde Büyük Güçlerin nasıl yükselip çöktüğüne bakmaktır. Paul Kennedy'in savunduğu ana düşünce şudur ki; esas olarak ekonomik ve teknolojik gelişmelerle harekete geçen bir değişme dinamiği bulunmaktadır ve bu, sonra da toplumsal yapıları, politik sistemleri, askeri gücü ve tek tek devlet ve imparatorlukların konumunu etkilemektedirler. Bu global ekonomik değişikliğin hızı hep bir kararda olmamıştır; bunun da sebebi teknolojik yenilik ve ekonomik büyüme hızının kişi olarak buluşu yapının ve girişimcinin durumuna olduğu kadar, iklim, hastalık, savaşlar, coğrafya, toplumsal çerçeve v.b.'ye bağlı olarak düzensiz olmasından ibarettir. (Kennedy, 1999: 515)

Paul Kennedy'in savunduğu ikinci ana düşünce ise; bu eşitsiz ekonomik büyüme hızının devletler sistemi üyelerinin nispi askeri güçleri ve stratejik konumları üzerinde uzun vadede çok önemli etkileri olduğu yolundadır. Uluslar arası sistem ister bir süre için, ister altı, ister iki Büyük Gücün egemenliği altında bulunsun kural tanımaz niteliğini sürdürmektedir- yani, egemen, bencil ulus- devletinden daha büyük bir otorite bulunmamaktadır. Belirli dönemlerin her birinde, bu devletlerin uzun süreli güçten aldıkları nispi pay, büyümekte, ya da ufalmaktadır. O halde 21.yüzyıla ilerlerken, yönetimlerin çoğundan belki de tümünden, beklenen başarı üçlü bir başarıdır:Aynı anda, ulusal çıkarları için askeri güvence (ya da geçerli olabilecek bir tür alternatif güvence) sağlamak ve yurttaşlarının sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve sürekli büyümenin gerçekleşmesini sağlamak; bunlardan sonuncusu, hem bugün için gerekli olan silahların ve geçimi sağlamak gibi olumlu nitelikli amaçlar, hem de ilerde insanların askeri ve ekonomik güvenliğine zarar verebilecek nispi ekonomik gerilemeden kaçınmak gibi olumsuz nitelikli amaçlar için şarttır. (Kennedy, 1999: 515-517) Kısacası Paul Kennedy'e göre; coğrafya, politika ve kültür, hep bir devletin çözümünün bir başkasınıkiyle hiçbir zaman tümüyle aynı olmamasını sağlayacaktır. Bununla birlikte temel düşünce gene aynıdır: Savunmanın, tüketimin ve yatırımın birbirleriyle yarışan talepleri arasında kabaca bir denge olmazsa, bir Büyük Gücün bu statüsünü uzun süre koruması mümkün değildir.

3.8.6. Jeopolitik ve Jeokültür (İmmanuel Wallerstein)

İmmanuel Wallerstein işe 1945'ten bu yana dünya-sistemdeki başlıca gelişmelerin bir özetiyle başlayarak,ondan sonra kısa vadeli (diyelim 2000 yılına kadarki) ihtimalleri tasarlayarak ve sonunda dikkatleri orta vadedeki geleceğe (2000-2050) çekmiştir.

Dünya Sistemi: (1945-1988)

II. Dünya Savaşını takiben Kapitalist Dünya-Ekonomisinin büyük bir iktisadi genişlemesi oldu. Bu genişleme belki 1967'de, belki 1974'te sona erdi. Ta 1500'e kadar uzanan bu dünya-sistemin tarihteki en büyük tek genişlemesiydi bu.

Bütün standart iktisadi sebeplerle bu genişleme sona erdi ve onu bir iktisadi durgunluk takip etti. Bu genişlemenin sona ermesinin nedeni; fırsatı kaçırmak istemeyen çok sayıda rakibin dünya pazarına girmesiyle nispi tekeller aşıldı. Hem doğrudan üreticilerin hem de işleri idare eden tabakaların artı-değeri giderek daha fazla alıkoymaları yüzünden üretkenlikte düşüş kaydedildi. Sonuç kar hadlerinde şiddetli bir düşüş oldu. (Wallerstein, 1998: 211)

1945-1988 döneminin siyaseti de, dönemin iktisadına gayet yakın tekabül etmektedir. 1945-1967 dünya sistemde ABD hegemonyası dönemi idi. Bütün ekonomik sektörlerde 1945'ten sonraki muazzam üretkenlik üstünlüğüne dayanarak, Birleşik Devletler dünya-sistemin tartışmasız siyasi ve askeri hakimi oldu ve hatta kültürel öncülüğü bile ele geçirdi. İktisadi durgunluk dönemi aynı zamanda Birleşik Devletlerin (ayrıca SSCB'nin de) siyasi gücünün azalmakta olduğu bir dönem oldu. Birleşik Devletlerin Orta Amerika'da (ve SSCB'nin Afganistan'da) kendi iradesini empoze etmedeki yeteneksizliği bu değişen jeopolitik gerçekliğin en son örneğidir. (Wallerstein, 1998: 212)

Bu gelişmelerin yanı sıra kültürel alanında paralel gelişmelere tanık olduğuna dikkat çekilmelidir. 1945-1967 dönemi Amerikan kültürel nüfuzunun dünya genelinde akılsız şekilde genişlemesine tanık oldu. Bunu şu benzer olgularda gözlemleyebiliriz. Gelişme ideolojisinin evrensel kabul, çağdaş sosyal bilim ve sanatlarda ABD öncülüğü, İngilizcenin dünya-sistemine başarıyla benimsetilmesi ama 1968'den sonra bütün bu kültürel cephelerde aşınma oldu. Gelişme ideolojisi (aydınlanma ilerlemeciliği ve Newtonyen bilim ideolojisi) ciddi biçimde sorgulanmaya başlandı. sosyal bilimler ve sanatlar daha çoğulcu ve çok merkezli oluyorlar. İngilizce dışındaki dillerin dünya düzeyinde kullanımları yavaşça olsa canlanmaya başlıyor. (Wallerstein, 1998: 213)

1988'den 2000 Dolaylarına Kadar Dünya Sistemi:

Bu dönemde 1967 sonrasındaki dönüşüme dair tasvir edegeldiğimiz süreçler devam etmektedir. Bu dönemde ABD'nin hegemonik çöküşünde direnmesini görmekteyiz. ABD'nin yerine geçme yolundaki küresel mücadelede durum pek az daha

iyidir. Alternatif iktisadi kudret bakımından sadece iki coğrafi odak vardır. Biri Japonya diğeri Alman-Fransız çekirdeği etrafındaki Batı Avrupa. Her iki merkez 1967-1988 dönemini öncelikle siyasi bakımdan kendi işlerine bakmak ve dünya pazarlarındaki iktisadi rekabetçiliklerini kuvvetlendirmeye konsantre olmakla geçirdiler. Hiç şüphesiz Japonya bu meydana büyük bir başarı hikayesi oldu. Batı Avrupa ise nispi konumlarını ilerletmeye devam edecekleri muhtemeldir. (Wallerstein, 1998: 214)

Orta Vadede (2000-2050): Muhtemel Taşıyıcılar:

2000-2050 dönemi için muhtemel dört tarihsel hadiseler vektörü (taşıyıcısı) tasvir etmek ve bu vektörlerin bir bütün olarak dünya sistemi nereye götürebileceği sorulmaktadır. (Wallerstein, 1998: 174)

Birinci Vektör; Kapitalist dünya-ekonominin birikim imkanlarındaki çevirimsel yükselme vektörüdür.

İkinci Vektör; korumacılığa yönelik kuvvetli bir Avrupa hamlesidir.

Üçüncü Vektör; kuzey-güney projeksiyonudur.

Dördüncü Vektör; 1968 dünya devriminin yenilenmesi olacaktır.

Ayrıca bu dönemde oldukça farklı üç mümkün senaryo görülmektedir. Birinci senaryo şu; önceki üç hegemonik çevrimin klasik örneğini takip ederek, (ABD ve Çin ile ittifak kurmuş) Japonya'yı (SSCB ile ittifaka girmiş) Batı Avrupa'nın karşısına çıkarmakta olan hegemonya mücadelesi, diyelim 2050'ye doğru bir "dünya savaşı" ile sonuçlanacaktır. Modern dünya-sistem tarihinde böylesi üç savaş oldu ve yapısal bakımdan dördüncü bir savaşın olmaması için hiçbir neden yoktur. Hepimize malum olduğu üzere, tek sorun bu defa kinin akıl almaz ölçülerde nükleer bir felaket olacaktır. Gene de, hepimizin bildiği gibi mümkün senaryolardan biridir bu. İkinci senaryo; mevcut dünya-sistemin tükenmesi ve nükleer felaket korkusuyla yüzyüze gelen dünya, bilinçli bir şekilde dünya-sistemi başka birşeye yeniden örgütleyecektir. Mümkün üçüncü senaryo; kelimenin her iki anlamıyla en az popüler alanıdır. En az

öngörülen ve en az tahmini beğeni düzeyine sahip olan senaryodur. Üçüncü mümkün senaryo dünya-sistemin paldır küldür parçalanması senaryosudur. Böyle bir parçalanma anarşik olacak, muazzam deneyim fakat aynı zamanda muazzam bir güvensizlik ortamı doğuracaktır. Toplumsal kaos olacaktır bu. (Wallerstein, 1998: 211-215)

3.9. 11 Eylül Olayının Yeni Dünya Düzenine Yansımaları

Geçen yüzyılın ilk yarısında dünya 70 milyon ölü, bir o kadar yaralıya mal olan iki dünya savaşı yaşadı. Savaşın yıkıcı dehşetini yaşayan dünya, 20. yüzyılın ikinci yarısında kendisi ile barışma adına bir “U Dönüşü” yapmaya çalışmış, bundan dolayı en azından yarım yüzyıldır dünya çapında bir savaş yaşanmamıştı. Şimdi tam 21. yüzyıla adım atmışken yine “savaş çanları” çalmaya başladı ve dünya fiilen genel savaşı ateşleyebilecek bölgesel bir savaşın içine girmiş oldu. (Özer, 2005: 45) II. Dünya Savaş’ından sonra dünyanın iki süper güç arasında bölüşümü ve dünya siyasetinde iki bloklu bir yapının oluşmasıyla, Soğuk Savaş diye adlandırılan geçmiş döneme nazaran biraz daha durgun bir döneme girilmiş oldu. 1980’lerin son yıllarında Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sosyalist Blok’un çökmesiyle birlikte yeni bir evrenselleşme sürecine girildiği görülmektedir. Bu evrenselleşme süreci ile birlikte ABD’nin dünya sahnesinde otoriter ve hegemonal tavrı adeta üçüncü dünya savaşının habercisi durumundadır.

Geçen yüzyılın gördüğü iki dünya savaşından sonra, askeri katkının yaygınlığı açısından olmasa bile, menzili, genişliği açısından adeta bir üçüncü dünya savaşına girilmektedir. Belki de bu gelişme, farklı bloklar arasında açılmış ikinci bir soğuk savaş da beraberinde başlatacaktır, kimilerinin öne sürdüğü gibi uygarlıklar çatışmasına yol açacaktır. Bu süreç henüz bir sonuca ulaşmadığı için tartışma devam etmektedir. (Özer, 2005: 45) Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra meydana gelen yeni süreç üzerine çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Bunlardan Fukuyama’nın Tarihin Sonu mu? Ve Huntington’un Medeniyetler Çatışması adlı teoriler üzerinde durulması gereken teorilerdir. Fakat bu süreç henüz bir sonuca ulaşmadığından tartışmalar da had safhada devam etmektedir. Özellikle 11 Eylül saldırısından sonra ABD’nin Afganistan ve Irak’a müdahalesi bu sürecin halen sıcak bir şekilde devam ettiğinin göstergesidir.

11 Eylül 2001, 21. yüzyılın gelecek perspektifleri oluşturulmaya çalışılan yeni dünya açısından önemli bir oluşturdur. Ancak, 21. yüzyıl 11 Eylül 2001 ile değil 1970'lerin sonunda güç kazanan küreselleşmenin tetiklediği SSCB'nin çöküşü ile başlamıştır. Başka bir deyişle 20. yüzyıl 1990'lı yıllarda iki kutuplu dünya düzeninin çökmesiyle sona ermiş, ortaya çıkan kaotik yapıda ABD çok da gerçekçi olmayan bir biçimde bu çok kutuplu dünyanın tek süper gücü olarak algılanmıştır. (Serdaroğlu, 2004: 194)

11 Eylül 2001 günü, New York'ta Amerikan kapitalizminin görkemli simgeleri olan İkiz Kuleler ile başkent Washington DC'de emperyalist gücün ana karargahı ABD savunma Bakanlığı Pentagon, yolcu uçaklarıyla vuruldu. Politik merkez Beyaz Saray'a doğru yöneldiği iddia edilen bir başka uçaksa, hedefine ulaşmadan düştü ya da düşürüldü.(Gerger, 2006: 481)

Soğuk savaş sonrası Pax Amerikana ya da Amerikan hegemonyası olarak adlandırılan bir dönemde, 11 Eylül 2001 tarihinde bir kırılma noktası yaşandı. Tıpkı Hegel'in betimlediği Minerva baykuşunun alacakaranlık uçuşunu yaptığı bir dönemdeyiz. Dönemin belirleyici aktörü ise terör. Ama bu sefer terörün artık devletsizleştiğini ve terör kavramının küresel olduğunu görüyoruz. (Kunt, 2006: 1)

ABD Başkanı George W. Bush, saldırı sonrasında yaptığı konuşmada düşmanı, "global menzile sahip her terörist grup ve bunlara destek veren devletler" şeklinde tanımlamıştı. Bu örgütler ve devletler, Usame Bin Ladin'in El Kaide'si, Afganistan'daki Taliban, Mısır'daki İslami Cihat, Lübnan'daki Hizbullah gibi örgütler ile Saddam'ın Irak'ı başta olmak üzere, İran, Libya, Suriye, Sudan, Somali gibi İslami rengi ve vurgusu baskın olan devletler olarak belirtilmektedir. Anlaşılan, SSCB'nin yıkılmasından sonra komünizmin yerine tanımlanan düşman, bu kez İslam, biraz daha dar anlamda "fundamentalist İslam" olarak işaret edilmektedir. Üstelik bu fundamentalist İslam ABD'nin zamanında SSCB'ye karşı "yeşil bir hat" olarak besleyip büyüttüğü İslam'dır. (Özer, 2005: 45) Bu kez kendi besleyip büyüttüğü "yeşil kuşak" ABD'yi vurmuştur. ABD işte bunun psikolojik onur kırıklığını yaşıyor. Bütün dünya karşısında kendisinin yardımında bulunduğu gruplar tarafından saldırıya uğramış ve bu saldırı ABD'nin dünya arenasında prestij kaybına yol açmış, sonuç olarak ABD

kaybettiği prestijini yeniden yakalamaya çalışmaktadır. Ayrıca bunu vesile ederek, dünyayı da yeniden dizayn etmek istemektedir. Önce, dünyanın en zengin devleti, yeryüzünün en yoksul ülkelerinden birini, Afganistan'ı iki ay boyunca acımasızca bombaladı ve ardından işgal ederek, Usame Bin Laden'i koruduğunu iddia ettiği rejimini devirdi. Bütün dünya savaşı beklerden aynı zamanda Saddam'ın olmayan silahlarını konuşuyordu.(Gerger, 2006: 484-485)

21. yüzyıla girerken gerçekleştirilen bu eylem, bundan sonra dünyanın gidişatını siyasi, ekonomik ve askeri yönden etkileyecek boyutlara sahiptir. Olayı ve yol açacağı muhtemel sonuçları doğru kavramak için, eylemi kimin ya da kimlerin gerçekleştirdiğinden ziyade içerdiği mesajları ve yol açacağı sonuçları doğru tahlil etmek ve öngörmek önemlidir. Doğru bir değerlendirme yapabilmenin ön koşulu, konu hakkında doğru bilgilere sahip olmayı gerektirir. Oysa bu konuda çok ve çeşitli spekülasyonlar ortaya atılıyor, bu bağlamda herkes kendi dağarcığındaki bilgilere ve yaklaşımlara göre farklı yorumlar yapıyor. Bu bir bakıma konuyu çeşitli boyutları ile geniş bir alan içinde görmemizi kolaylaştırırken, aynı derecede tam olarak ne olduğunu anlamamızı güçleştirmekte ve bir çeşit bilgi kirliliği yaratmaktadır. (Özer, 2005: 55)Nitekim 11 Eylül saldırısından hemen sonra kitle iletişimi sayesinde bu olayın kimler tarafından gerçekleştirildiğine dair bir sürü bilgi uluslar arası arenada yer bulmaktaydı. Tabii ki bu bilgilerin bir çoğu spekülasyon niteliğindedir. Sonuç olarak ABD bu spekülasyon bilgilere dayanarak Afganistan ve daha sonra da Irak'a müdahalede bulunuyordu. Dünya çapında ses getiren ve ABD tarihinin, hatta belki dünya tarihinin en büyük terörist eylemi sayılan bu eylem her şeyden önce 11 Eylül günü gerçekleştirilen saldırılar, yöneldikleri hedefler dikkate alınıp doğru değerlendirildiğinde, bu saldırıların ABD'nin güç dinamiklerine yöneldiği görülmektedir. Bunlar siyasi Elitler, askeri elitler ve ekonomik elitlerdir. (Özer, 2005: 45)

Sonuç olarak 11 Eylül saldırısı ile birlikte dünyada yeni güvenlik tartışmaları başlamış ve bu saldırı sonrasında ABD teröre karşı savaş açtığını söyleyerek hiç kimseden onay beklemeden dünya arenasında kitle iletişim araçları sayesinde ortaya atılan bilgilerin yarattığı bilgi kirliliği içerisinde, kendince haklı nedenler öne sürerek Afganistan ve Irak'a saldırmıştır. Bu ülkelere müdahalesinin nedenlerini kendince

meşru göstermeye çalışan ABD kimyasal silahlara sahip olduğunu öne sürdüğü Irak'a saldırısından sonra Irak'ta kimyasal silah bulamamıştır. Bu da savaşın meşruiyetin tartışılır kılmasıdır. Neticede ABD bu ülkelere vaat ettiği gibi barış, demokrasi ve refah getirememiştir. Bu iki ülkeye saldırının yanı sıra sırada İran ve Suriye'nin olduğu sinyallerini vermektedir.

3.10. Yeni Dünya Düzeninde Dezenformasyon ve Şiddet

3.10.1. Şiddet, Güç Kullanılması ve Terör

Güç, bireylerin ya da grupların kendi çıkarlarının ya da düşüncelerinin dikkate alınmasını, başkaları buna direnseler bile, sağlayabilme yeteneğidir. Güç kimi zaman Çinli yetkililerin Tiananmen Meydanındaki demokrasi hareketini bastırmalarında olduğu gibi, doğrudan zor kullanmayı içerir. Güç, işveren ile işçi arasındaki ilişkide olduğu gibi neredeyse bütün toplumsal ilişkilerin unsurlarından biridir. (Giddens, 1993: 360) Güç her zaman, güçlünün eylemlerini haklı göstermek için kullanılan ideolojilerle el ele gider. Örneğin, Çin hükümetinin demokrasi isteyen öğrencilere karşı zor kullanması, değişmez hükümet biçimi olarak komünist ideolojinin bir savunucusuydu. Otorite ise hükümetin meşru güç kullanımınıdır. Meşruiyet, bir hükümetin otoritesine boyun eğenlerin buna rıza göstermeleri anlamına gelmektedir. Gücün kötü kullanımı yani zora dayalı kullanımı şiddete yol açar.

Terör ise; Sosyolojik açıdan sosyal şiddet kavramının bir unsurunu teşkil eder. Terör, latince terror; tehdit, yıldırma ve korkutma gibi anlamları taşır. (Türkdoğan, 1996: 341) Gücün kullanımı yasalar aracılığıyla meşru bir zemine oturtulmuştur. Gücün kullanımı meşru bir zemine oturtulmamış ise bu güç gayri meşru bir güçtür ve bunun kullanımı eğer mevcut düzeni değiştirmeye yönelik bir amaç güdüyorsa terör manasına gelmektedir.

Terörü dilimizde dehşet karşılığı olarak da kullanabiliriz. Doğu Ergil'in tanımıyla terörizm; "kaçırmadan cinayete kadar uzanan ve amacı sindirme olan şiddet

eylemlerine verilen addır”. (Ergil, 1980: 1) Mevlüt Bozdemir’e göre ise, terör, “insanları yıldırım, sindirmek yoluyla onlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek için zor kullanma ya da tehdit etme eylemidir”. (Bozdemir, 1981: 526)

Kısacası, terörizmin başlıca amacı siyasal iktidarı ele geçirmek isteyen güçlerin onu yıpratmak ve bu arada, sindirdikleri yığınları da sahipsiz kaldıkları inancına yöneltmek için, şiddet eylemlerinden yararlanmaktır. Amaçlarını gerçekleştirme yöntemlerinden biri, insanları yalana dayalı sözlerle kandırarak ve onlara büyük şeyler vaat ederek insanları amaçları doğrultusunda kullanmaktır.

Tarih boyunca şiddet, siyasal çatışmanın yaygın bir aracı olmasaydı, şatolara, kalelere gerek kalmaz, sarayların etrafı yüksek duvarlar ve surlarla çevrilmezdi. Devletlerin amacı şiddeti yok etmek değil, şiddetin yurttaşlarca birbirlerine ve devlete karşı kullanılmasını önlemektir. Devlet, gerektiğinde şiddete başvurmak tekeli elinde tutmak ister. Ama şiddet olanaklarını yitirirse otoritesini ve etkisini de yitireceğini bilir. (Kışlalı, 1993: 27-30) Şiddet şiddeti doğurur. Siyasal iktidara karşı şiddet kullananlar siyasal iktidarı da kendilerine karşı şiddet kullanmaya zorlamış olurlar. Hele bu şiddet, iktidarın da ötesinde rejimin kendisine yönelmişse, tehdidin büyüklüğü ölçüsünde rejim de şiddete başvurur.

Güç ve kuvvet kullanımının meşru olduğu yerler de vardır, meşru olmadığı yerler de. İşte bu ikisinin iyi ayrıştırılabilmesi için konuyla ilgili ince çizginin iyi bilinmesi gereklidir. Meşru mücadelelerini yürüten insanlar mücadelelerinin meşruiyetine imaj yönünden zarar veren, onların kesinlikle tasvip etmedikleri ve kendileriyle herhangi bir ilgisi olmayan birtakım şiddet olaylarıyla söz konusu meşru mücadelenin aynı kefeye konulmasını sağlama amacıyla yürütülen enformasyon faaliyetleridir. Meşru mücadelelerini ne o tasvip etmedikleri şiddet eylemlerini, ne de bu şiddet eylemlerinin kendi aleyhlerine kullanılmasını sağlama amacına yönelik enformasyon çalışmalarını kontrol etme imkanına sahiptirler. Çünkü bu enformasyon çalışmalarını kontrol edenler zaten, karşılarında duran ve kendilerine haksızlık eden güçlerdir. Meşru mücadele verenlerin aleyhlerine kullanılması istenen şiddet eylemlerinin birçoğunun da bu haksız saldırınlıklarını haklı göstermek için terör olgusunu kullanmak isteyenlerin kontrolünde gerçekleşmediğinden emin değiliz.

Sonuç olarak terör örgütleri kendilerine eleman sağlamak amacıyla öncelikle gençleri hedef almışlardır. Ve bu gençleri bazı vaatlerle kandırarak kendi örgütlerine katmaya çalışırlar. Bu örgütler insanları yalana ve kandırmaya dayalı bir politika benimseyerek etkilerler. Böyle bir dezenformasyon politikası yolu ile insanları kandıran terör örgütleri kandırdıkları insanları kullanarak şiddet içeren eylemleri gerçekleştirmelerini teşvik ederler.

3.10.2. Şiddet, Savaş ve Dezenformasyon

Savaş, insanların, insanlığın, toplumların, ulusların birbirlerini yakma, yıkma, yok etme amacına yönelik saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin bütünü olarak tanımlanabilir. İnsanlık tarihi boyunca, toplumlar, uluslar birbirleriyle değişik nedenlerle savaşmış olsalar bile, savaşın ilk ve tek amacı sorunların şiddete dayanarak çözümüdür. Militarist görüşe göre savaş, uluslar arası sorunların kesin ve son çözüm yoludur. Savaş, insanlığın gelişmesini sağlar. İnsanlığın gelişmesi savaş teknolojisini geliştirir. Gelişen teknoloji insanlığı geliştirir. (Köknel, 1996: 189)

İnsan tarihinin kayda alınan 5600 yılında, 14.600'den fazla savaş yaşanmış, her yıla yaklaşık olarak 2.6 oranında savaş düşmüştür. Dahası, bu aynı dönem içinde doğan, yaşayan ve ölen kabaca 185 insan neslinden yalnızca 10 tanesine barışı bozulmadan yaşamak kısmet olmuştur. (Archer ve Gartner, 2001: 247)

Tarihi süreç içinde dünyamızın kaç kez ters dönmesine neden olan savaşların tümü de, birilerinin iç dünyalarında bastırılmayan kimi saldırıların, kimi saldırganlıkların bir sonucudur. Machiavelli, “bir hükümdarın üzerinde çalışması gereken tek konu savaştır; onun için barış, yalnızca bir soluk alma dönemi olmalıdır” der. 16. yüzyılın ilk yarısında dünyayı sarsan bu siyaset felsefesi, belki de, yönetim eşittir savaş yapma demeye getirmektedir. Seneca'da, “savaş, milletlerin var oluşunun sonucudur” der. (Erinç, 1995: 65)

İlk insandan günümüze dek “bağımsızlık savaşları” dışında yapılan bütün savaşların insanlığa ve uygarlığa yönelik yakma, yıkma, yok etme eylemi biçiminde

şiddeti artıran, pekiştiren izler bıraktığı görülmüştür. Genel olarak savaşların temel nedeni ekonomik olup, bu nedene değişik görüntüler verilir ve bu neden insanlara farklı bir şekilde sunulurken insanlar üzerinde dezenformasyon yaratılır. Bu görüntülerin başında din, mezhep, tarikat, etnik yapı, siyasal inanç ve ideoloji, politik görüş gibi insanlar arasında çatışmaya yol açan nedenler bulunur. Görüldüğü gibi savaşa yol açan temel neden olan ekonomi insanlara farklı sunulmuş ve savaşın nedeni hakkında yanlış bilgilendirilerek yanlış yönlendirilmiştir. Ve bu yanlış yönlendirme sonucu şiddet içeren savaşlar yaratılmıştır. Öte yandan, eski çağlardan beri fiziksel güce duyulan hayranlık; topraklar, ülkeler fethetmenin getirdiği saygınlık, şan şöhret, düşmanı yenilgiye uğratmanın sağladığı üstünlük, savaş ganimetlerinin verdiği zenginlik, savaşa katılanların başarı kazananların, kahramanların gördükleri saygı ve sevgi, en güzel ve kutsal ölümün savaş meydanlarında çarpışarak ölmek olduğu inancı, şehitlerin kutsal sayılması, insanların ve insanlığın ortak belleğinde savaşla ilgili olumlu izler bırakmıştır.

Ayrıca savaşın nüfus artışını denetleyen bir yöntem olduğu; ülkede birlik ve beraberlik sağladığı, suç riski yüksek olan gençleri asker ocağında disiplin altına aldığı; insanların denetim altında dengeli, düzenli, uyumlu yaşamasını kolaylaştırdığı; tüketimi azalttığı, alkol uyuşturucu, uyarıcı madde kullananları sınırladığı; saldırgan davranışları ve şiddet eylemlerini engellediği; suçları azalttığı gibi görüşleri ileri sürenlerin bulunması ve bunların yarattığı dezenformasyon savaş yanlılarına dayanak olmuştur.

Yapılan araştırmalar savaşların son yıllarında ve savaştan sonraki yıllarda, özellikle gençler arasında saldırgan davranışların, şiddet eylemlerinin ve suç oranlarının arttığını göstermiştir. (Köknel, 1996: 190-191) Dezenformasyon ve şiddetin nasıl savaş politikası haline getirildiğine bir kaç örnek vererek açıklamak gerekirse; ilk örnek olarak; Avusturya, Çekoslovakya, Polonya gibi ülkeleri ele geçiren, 1939'da II. Dünya Savaşı'nı başlatan Adolf Hitler, bir yandan Fransa, Balkan ülkeleri, Norveç, Kuzey Afrika üzerinde dehşete ve şiddete dayalı egemenlik kurarken, öte yandan XX. Yüzyılda Avrupa'nın ortasında toplama kamplarında milyonlarca Yahudi önce gaz odalarında öldürülüp sonra fırınlarda yakılmıştır. Hitler burada yalana dayalı politika ile kitle iletişim araçlarını kullanarak kitleleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir.

Dezenformasyon ve şiddetin nasıl savaş politikası haline geldiğine ikinci bir örnek. Bilindiği gibi Son dönemlerde ABD'nin gerek Körfez Savaşında, gerek Afganistan ve Irak Savaşında bu açıkça ortaya çıkmıştır. Yeryüzünde hatırı sayılır bir çoğunluk, Bush yönetiminin 'aldatma' dahil her türlü yöntemi kullanarak sırf kendi çıkarı için Irak savaşını çıkardığına inanıyor ve buna en kuvvetli delil olarak temel gerekçe gibi sunulan kitle imha silahlarının hala bulunamayışını gösteriyor. Bilindiği gibi ABD Irak'a saldırırken kitle imha silahlarını bahane göstererek saldırmıştı. Ve Saddam yönetiminin barış ve güvenliğe tehdit teşkil ettiğini ve onsuz bir dünyanın daha iyi olacağını söyleyen Bush'un bu söylemi şiddeti resmen teşvik niteliğindedir. Ama gerçek şu ki, neticeler ne kadar iyi olursa olsun -ki Irak'ın içine düştüğü ve kolay kolay da çıkacağı benzemediği kaosa bakılırsa bu da çok tartışılır, vesileleri meşru kılmaz. Bush yönetiminin meseleyi 'demokrasi' ve 'özgürlük' söylemiyle tüm çiçekleme gayretlerine rağmen Irak savaşının tarihe 'yalan yanlış bahanelerle gerçekleştirilmiş içten pazarlıklı bir hegemonik teşebbüs' olarak geçmesi pek mukadderdir.

'Büyük Amerika' hülyasındaki bir kısım aşırı sağcılar, 'Büyük Cihad' hülyasındaki bir kısım Hıristiyanlar ve 'Büyük İsrail' hülyasındaki bir kısım Museviler, 11 Eylül travmasını da istismar ederek koca Amerikan sistemini avucunun içine aldı. Hedefe giden her yolu mubah gören bu zihniyet, devletteki, siyasetteki, medyadaki, iş dünyasındaki, entelijansiyadaki güçlü bağlantılarıyla herkesi yalana boğdu. Dünya tarihinin belki gelmiş geçmiş en büyük dezenformasyon kampanyasının organizesinde başı çekenler, kendilerine 'neo-con' adını veren kafadarlardı. (Aslan, 2004)

Bush kabinesinin ağır topları, Powell hariç, bu savaşa yine aynı ekip ve yandaşları tarafından 11 Eylül'den hemen sonra zaten ikna edilmişti. Onlara gereken, kamuoyuna ve BM'ye sunulacak ve savaşı meşru kılacak istihbaratlardı. Nitekim Irakta kitle imha silahlarının bulunduğu söylenerek savaş meşru bir zemine oturtulmuş oldu ve ne tesadüf ki daha sonra savaşa yol açan istihbaratların hepsinin asılsız olduğu ortaya çıktı. Son olarak Irak'ta ortaya çıkan ABD askerlerinin Iraklı esirlere yaptıkları işkencelerin gün yüzüne çıkması şiddetin hangi boyutlarda olduğunu dünya kamuoyuna gösterdi. Saddam diktatörlüğünü yıkarak Irak'ı özgürleştireceğini iddia eden ABD sonunda Iraklıya Tasma taktı. Bağdat yakınlarında Ebu Gireyb cezaevindeki işkence fotoğraflarının basına yansıyan son karesinde, bir Amerikan askerinin Iraklı bir esire

tasma takarak yerde sürüklediği görülüyor. (Milliyet, 2004) Bunun yanında Amerikan askerlerinin Iraklı esirlere akıl almaz işkenceler yaptığı ve insanlığa sığmaz davranışlarda bulunduğu ortaya çıktı. Kızılhaç; Ebu Gireyb'teki durumu aylar öncesinden bildiğini ve işkence konusunda ABD'yi defalarca uyarmasına rağmen herhangi bir önlem alınmadığını söylemektedir. Fakat Amerikalı yetkililer bu olaydan haberleri olmadıklarını ve bunu basından öğrendiklerini idda etmeye devam ediyorlar. Amerikalı yetkililerin bu görüşleri; dezenformasyon politikasını, savaşta ortaya çıkan şiddet eylemlerini örtbas etmek ve savaşı kendi açılarından haklı bir gerekçe olduğunu göstermek amacıyla kullanmaktadırlar. Sonuç olarak, savaşın ilk kurbanı kuşkusuz gerçeklerdir. Görsel medyanın ağırlık kazanmasıyla dezenformasyon denilen yanıltıcı haber vermenin etkisi daha da arttı.

3.10.3. Şiddet, Dezenformasyon ve Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları, alıcıları arasında ortak bir takım göstergeler, imgeler olan, büyük ve karmaşık dinleyici yığınlarına ulaşabilen radyo, televizyon, gazete, dergi, filmler, kitaplar ve öteki iletişim araçlarından oluşurlar. (Eklin, 1995: 97) Çağımızda dergi, gazete, kitap gibi basılı; radyo, sinema, televizyon, video filmi gibi görüntülü ve sesli kitle iletişim araçları, insanlara bilgi aktarır, davranış değişikliği yapar. Bireyin ve toplumun yaşantısını etkiler. Ortak amaçların, beklentilerin, duyguların, düşüncelerin, değerlerin, inançların tutumların, eylemlerin oluşmasına katkıda bulunur. Kitle iletişim araçları bilgi aktarma, eğitim, öğretim gibi görevleri yanında, haber verme, eğlendirme görevlerini de yüklenmiş olup, yayının amacına, türüne, toplumun kültür düzeyine ve yapısına göre bu görevleri yerine getirmeye çalışırlar.

Genel olarak kitle iletişim araçlarından yapılan yayınların, öncelikle çocukları ve gençleri, daha sonra bilgi ve kültür düzeyine göre erişkinleri etkilediği kabul edilmiştir. Başka bir deyişle, insanlar geliştikçe bilgi ve kültür düzeyi yükseldikçe etkilenme azalır. Saldırgan davranışların, şiddet eylemlerinin, yer aldığı görüntülerin, çocuklar ve gençler üzerinde olumsuz etkisi kabul edilmiştir. Televizyon başında saatlerini geçiren çocuklar, gençler, yetişkinler, bu arada reklamların da etkisiyle daha

çok yiyip içerler. Varlıklı insanların, toplumların, ülkelerin, gösterişli yaşam biçimi; tüketimi artırmayı amaçlayan reklamlar, aile bireylerinin beklentilerini yükseltir. Bu beklentilerin gerçekleşmemesi önce aile bireyleri arasında, daha sonra bireyle toplum arasında iletişimi bozar, kızgınlık, öfke gibi duygular artar. Çocuklar ve gençler izledikleri programların kolayca etkisi altında kalırlar. Film kahramanlarıyla özdeşleşirler; onların hareketlerini, konuşmalarını taklit ederler. Onları örnek alıp yeni davranış kalıpları öğrenirler.

Burjuvazinin ve devletin bir yandan geniş kitleleri depolitize etme bir yandan da kar etme güdüsüyle yozlaştırılan televizyon programları benzer nedenlerle şiddeti körüklerken bundan en çok nasibini çocuklar alıyor. Örneğin, İngiltere’de 1993’te, annesi ile alışverişe giden üç yaşındaki bir çocuk, market çıkışında 11 ve 13 yaşlarındaki iki çocuk tarafından kaçırlıyor ve tren hattının geçtiği bir yere götürülerek öldürülüyor. Cinayetin faili çocuklar duruşmada, cinayeti izledikleri bir filmde etkilenerek işlediklerini söylüyorlar. Aynı şekilde Ninja Kaplumbağaların bir filmi izleyen 9 ve 12 yaşlarındaki iki çocuk 6 yaşındaki arkadaşlarını filmde izledikleri yöntemlerle öldürüyorlar. (Arhan ve diğerleri, 1998: 86) Görsel şiddetin, eylemsel şiddete geçişte etkin bir rol oynadığını gösteren bu iki olay, büyükler için de geçerli olabiliyor. Medyaya yansıyan yöntemlerle cinayet işleyenlerin sayısı artarken, intihar eden insan görüntülerinin medyada yayınlanmasıyla da intihar olayları artmıştır. Araştırmalar, saldırganlık ve şiddet öğeleri içeren görüntülerin; çocukları ve gençleri saldırgan davranışlara ve şiddet eylemlerine yatkın duruma getirdiğini ortaya koymuştur. (Köknel, 1996: 124) Son yıllarda saldırı ve şiddet öğeleri içeren çocuk ve genç programları yanında, aynı öğelerin yer aldığı bilgisayar oyunları da çocukları ve gençleri olumsuz etkilemektedir.

Başlı başına bir zihin denetimi mekanizması olan medya, her konuda her yaşta insana gerçek olmayanı gerçekmiş gibi gösterip yarattığı dünyayı insanlara dayatmakla kalmayıp çocuk zihinlerini de şiddetle yoğuruyor. Artık saklambaç, çelik-çomak oynayan çocukların yerini, ellerinde oyuncak tabancalar, roketler, el bombaları ve bıçaklarla birbirini kovalayan çocuklar alıyor. Doğal olarak gerçek ile filmi ayırt edemeyen çocuk üzerindeki haber etkisi bundan sonra başlıyor. Televizyondan izlediği programdan etkilenip arkadaşını vuran, yaralayan, akla gelmeyecek bir çok şiddeti

uygulayan çocukları da yine medyadan takip ediyoruz. Televizyon programları içerisinde en tehlikeli ve korkutucu programlar ise çizgi filmlerdir. Şiddetin eğlence kabil edilmesi, çizgi filmlere de yansır. Çizgi filmlerdeki şiddet her ne kadar sevimli bir kılığa büründürülmüşse de, çocukları şiddet tutkunu haline getirmektedir. Televizyon ürünlerinden siyasal anlamda en güçlü yönlendirmeyi haber programları yapar. Bu yüzden haber programlarının niteliği önemlidir. Haber programlarında televizyonun araç özelliklerinin hemen tümünden faydalanılarak bir dezenformasyon oluşturulur. (Arhan ve diğerleri, 1998: 89-90) Televizyonda imaj içeriğin önüne geçiyor. Bu yüzden haber spikeri, haberi algıarken izleyiciyi yönlendiriyor.

Toplumlar içinde bölünmüşlük konuları çoğalıyor. Çoğaldıkça medyaya konu oluyor. Medyaya konu oldukça daha da çoğalıyor. Buna ilave uluslar arasındaki meselelerde medyanın objektif tavırlar sergileyememesi. Tersine medya kendisini, savaşı kaçınılmaz yol olarak kitlelere yaymak zorunda hissediyor. Kardak Kayalıkları'nda neredeyse Türk- Yunan savaşı çıkacaktı. Bu gerginlikte her iki ulusun medyası da çok etkin rol aldılar. Kamuoyunu devletlerin beceremeyeceği ölçüde savaşa motive ettiler. Kriz sırasında kayalıklara ilk ayak basanlar medya mensuplarıydı. Teknik arıza sonucu düşen Yunan helikopteriyle ilgili Yunan medyası tamamen yalan haber yayınladı. Helikopterin Türk askerlerince düşürüldüğü yolundaki haberler o kadar etkili oldu ki, kriz atlatıldıktan sonra bile Yunan vatandaşları helikopteri Türklerin düşürdüğüne inanıyordu. Bu krizde, iki tarafın devlet ve askeri erkanı savaşmamak için uğraşırken, bir taraftan medya tarafından galeyana getirilen kendi halklarına neden savaşmamaları gerektiğini anlatmak zorunda kaldılar. (Özdemir, 1998: 227-228)

Medya çatışmaları ya kayıtsız kalarak ya da bir tarafı tutarak destekler. Bazen katliamlara karşı kamuoyu oluşmasını minimize etmek için didinir, bazen de en küçük bir insan hakkı ihlalini bile önlemek için savaşı kahraman rolüne bürünebilir. Medya, meselelerin çözümünde şiddetin en kestirme yol olabileceğini bilinç altına yerleştiriyor. Bu belirli bir süreç olarak düşünüldüğünde, çok kolay bir şekilde şiddetle çözüm arayacak toplumlar ve toplumsal gruplar oluşacak demektir. (Özdemir, 1998: 227)

Kitle iletişim araçları birilerinin birilerini smrebilmesi için gerekli her türlü planlı çabanın odaklandığı yerler haline geldikçe tüm işlevlerinden soyutlanıp bir çatışma alanına dönüşebilir. Bu da insanlığın aleyhine sonuçlar doğurur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE

4.1. 1980 Sonrası Türkiye'nin Dünyaya Entegre Olma Süreci

1970'li yılların sonuna doğru Türkiye, Cumhuriyet'in kurulması sırasında benimsediği ekonomik politikaların çağın gereksinimlerine yanıt vermemesi sonucu bir krize girmiştir. Toplumsal ve siyasi yaşamın tüm alanlarında yaşanan bu kriz 1980'li yılların başında askeri bir darbeye yol açmıştır. Bu olayla birlikte Türkiye'de yepyeni bir dönemin başlamasına yol açacak yeni politikalar üretilmeye başlanmıştır.

4.1.1. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönem ve Toplumsal Değişim

Türkiye'nin, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde içinde bulunduğu şartlardan dolayı benimsemiş olduğu devletçilik temelli ekonomik, teknolojik ve kültürel politikalardan sıyrılıp YDD'ye kapılarını açması 80 sonrası dönemde olmuştur. Bu nedenle bu dönemi küreselleşme ve YDD olgusu açısından inceleyebilmek için 80'li yılların başından itibaren ele almamız gerekmektedir.

80'li yıllar Türkiye'nin siyasal ve toplumsal tarihi açısından iki farklı şekilde yorumlanabilir. Birincisi gittikçe kötüleşen, kimsenin can güvenliğinin olmadığı, her gün onlarca kişinin teröre kurban gittiği bir dönemin bitişi ve çeşitli zorlamalarla dahi olsa bir huzur ve güven ortamının bu kaosun yerini almasıdır. İkincisi ise sağlanan bu ortamda göstermelik bir hükümetin anti demokratik uygulamalarla dönemin sorumlusu ilan ettikleri kurum ve kaynakları bastırmaya ve pasifize etmeye çalışmalarıdır. Bu sürecin oluşmasındaki en büyük etkenlerden biri toplumun o güne kadar kaybettiklerinin bu süreç ve devamında kaybedeceklerini görmesini engelleyecek kadar toplumun hafızasına kazınması bir diğeri de kesinlikle bir muhalefetle karşılaşmamış olmasıdır. Daha doğrusu oluşacak muhalefete şiddetle karşı konulmuştur. Bu çabaların sonucu zaten 80 anayasası ve sonuçlarında kendini göstermiştir.

Türkiye 80'li yıllara bir askeri darbe ile başladı. 12 Eylül'de sistemin tıkanmasını ve terörü gerekçe gösteren askerler yönetime el koydu. Generallere göre, görevleri, demokrasiyi siyasetçilerden kurtarmak ve siyasal sistemi temizlemektir. Bu

konuda öncekilerden çok ileri gittiler. Sadece parlamenterlerin evlerine gönderilmesi ve partilerin feshedilmesiyle yetinilmeyip ayrıca bütün belediye başkanları ve belediye meclisleri de azledildi. Bütün iktidar ordunun, özellikle de 14 Eylül de resmen Devlet Başkanı ilan edilen Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in başkanı olduğu Milli Güvenlik Konseyi'nin elinde toplandı. Sadece askeri üyelerden oluşan MGK, bir hafta sonra emekli Amiral Bülent Uslu'nun yönetiminde 27 üyeli bir kabine atadı. Ama kabine emekli bürokratlar ve subaylar tarafından oluşmaktaydı ve üyeleri arasında faal siyasetçiler bulunmuyordu. İşlevi sadece, MGK'ya tavsiyelerde bulunmak ve onun kararlarını icra etmektir. MGK'nın bakanları görevden alma hakkı vardı. MGK yalnızca kabine değil, kendilerine sıkıyönetim yasası gereği çok geniş yetkiler verilmiş bölgesel ve yerel komutanlar vasıtasıyla da iş görüyordu. Bu kişiler eğitimin, basın, ticaret odalarının ve sendikaların başlarına getirilmişler ve yetkilerini kullanmakta tereddüt etmemişlerdir. Bu durum, özellikle entelektüel yaşamın ve basının merkezi olan İstanbul'da, gazetelerin sürekli kapatılması, gazetecilerin ve yazı işleri müdürlerinin tutuklanması sonucunu da beraberinde getirdi. (Zurcher, 1995: 406)

1980'lerin ilk yarısına darbenin damgasını vurduğu söylenebilir. İkinci yarısında ise askeri yönetim yerini daha sivil, çağdaş bir yönetime bırakmış, daha görece bir özgürleşme süreci başlamıştır. Özal dönemiyle hız kazanan liberalleşmenin de bu dönemde etkinlik kazandığı söylenebilir. Ekonomik alandaki serbestlikler dönemin toplumsal yapısında da etkili olmuştur.

12 Eylül oldukça vahşi bir ortamda öncelikle terörü durdurma gerekçesiyle topluma müdahale ettikten sonra bu 'durdurma'nın ötesinde, kendi ideal toplumunu da yaratmaya girişti. Çok net bir ölçüsü vardı; toplumu yönetmesi gerektiğini düşündüklerine her türlü yetkiyi veriyor, halk ve halka hak tanınmasını isteyenlere haddini bildiriyorlardı. Toplumu yeniden yapılandıracak kapsamlı bir projeydi bu. Eski politik yapılar tasfiye edildi, toplumun derinliklerinden projenin mahiyetine uygun yeni kadrolar göreve çağrıldı. Bu yeniden yapılanma bir muhalefetle karşılaşmadı. Var olan kurumlar, getirilene karşı çıkmamış, karşı çıkanlar çoğunluk olarak bir varlık gösterememişlerdir. Bu kurumların basının vb. söz konusu tutumuyla, halkın talepleri de zaten işitilmez durumdaydı. (Belge, 1992: 140)

Bu süreç aşıldıktan sonra ilk demokratikleşme çabaları için yapılan seçimlerde Özal'ın kurduğu ve büyük çoğunlukla meclise girmeyi başardığı partisi ANAP Türkiye'nin yeni hükümeti olmuştur. Türk siyasi tarihinde hiçbir birikimi olmayan bir partinin böylesine bir başarıyı yakalamasının en önemli nedenlerinden biri karşısına çıkacak bir muhalefet ya da alternatifle karşılaşmamış olması, diğeri ise Özal'ın zekası ve karizmasını birleştirdiği güçlü kişiliği olmuştur. ANAP görünüşte birbirine zıt fikir ve çıkar gruplarından oluşmasına rağmen Özal'ın başarılı hizipçiliği ile ve bu grupların 12 Eylül döneminde barınacağı tek yer olması nedeniyle birbirleriyle bu zorunlu evliliği yapmışlardır. Sonuç olarak Özal ve ANAP Türkiye'ye 80'li yıllarda damgasını vurmuştur.

Turgut Özal'ın şahsiyeti parti için son derece önemli olmuştur; 1970'lerde özel sektörde başarılı bir yöneticilik yapmış ve ekonomiyi liberalleştirmesini beğenen büyük sermaye çevreleriyle çok iyi ilişkiler içerisinde girmiştir.

Hepsinden de önemlisi, o da Demirel gibi, sıradan Türk'ün özdeşleşebileceği türden bir siyasetçidir: geri kalmış bir bölgenin bir taşra kenti olan Malatya'dan gelmiş ve kendi çabalarıyla başarılı olmuş bir kişidir. Onun mesleki yükselişi, köylülerin, gecekonducuların, esnafın ve kendi hesabına çalışan diğer kişilerin umut ve yükselme hırslarının somutlaşmış bir ifadesidir ve Özal bunlara kendi dillerinden hitap edebilmiştir. Toplumun bu kesimini 'orta direk' diye tanımlayan seçim sloganını, onları pohpohlamak için icat etmiştir.

ANAP, ideolojik akımların ve çıkar gruplarının garip bir koalisyonudur. Bunlar partiye kısmen ordunun kısıtlayıcı uygulamaları altında gidecek başka yerleri olmadığı için katılmış bulunmaktadır. Parti, kendisi de modern sanayi burjuvazisinin ve Anadolu'nun küçük işadamlarının bir koalisyonu olan eski Adalet Partisi'nin, dinci Milli Selamet Partisi'nin ve faşist Milliyetçi Hareket Partisi'nin desteğini almıştır. (Zurcher, 1995: 412)

Özal'ın son dönem Türk siyaset hayatında böylesine önemli bir yere taşınmasının altında parti içi gruplara hakimiyetinin yanı sıra büyük kitleler karşısında gösterdiği illizyonistliğin de büyük yeri vardır. Aslında bu konuda büyük bir avantaja da

sahiptir. Karşısında geleceğe dair tüm ümitlerini yitirmiş, hedefsiz, baskı ve terörden bunalmış ve kompleksli bir halk kitlesi vardır. Özal bu kitleyi 80'lerin hızlı gelişen tüketim toplumu ve felsefesiyle tanıştırap bu çılgınlık içerisinde yer alabilmeleri için izlemeleri gereken yolları da kendi elleriyle çizmiştir.

“Özal, Reagan, Thatcher ile simgelenen 80'li yılların lider tipi halk kitlelerinin nabzını yakalamayı, eski sınıfsal kökenlerinin de yardımıyla, iyi başardı. Onların bastırılmış bencil, çıkarıcı, şoven duygularını ve zaaflarını yeri gelince kullanmaktan da çekinmedi. Halka, ‘bulduğunuz statüyle yetinmeyin, niceliksel iyileştirmelerden öte bizim bulunduğumuz sistemin köşe dönme, malı götürme gibi niteliksel dönüşüm fırsatlarından yararlanın’ mesajını verirken özellikle etkili oldu. Kendi varlıkları da, sınıf atlama umutlarının ham hayal olmadığını kanıtıydı.” (Kozanoğlu, 1993: 11)

Özal hükümetinin 80'li yıllara damgasını vuran en önemli icraatlarından biri de 24 Ocak kararlarıdır. Bu kararlardan sonra ekonomik sorun artık Türk halkı için gündemin ilk sırasını oluşturmuştur. Türkiye bu yıllarda dünya ile arasında kaybettiği zamanı tekrar kazanmak için çok ani bir manevrayla ekonomik sistemini devletçilikten liberalizme kaydırmıştır. Bu ani dönüş ile liberalizmin temel felsefesine karşı oldukça hazırlıksız olan toplum, Özal ve partisinin isteği sonucu bu yeni hayat tarzına uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu zoraki adaptasyon doğal olarak toplumdaki tüm değer yargılarının birbirine girmesine, maneviyatçı bir toplumun yapay bir maddiyatçılık hırsıyla her geçen gün daha da dejenere olmasına yol açmıştır. Yine de tüm bu çöküş sürecinde bir nokta çok önemlidir. Kentleşme ve sanayileşme doğrultusunda Batı'da görülen ferdiyetçilik geleneksel Türk ailesini çökertmemiştir.

Türkiye, 80'li yıllarda dünyaya entegre olmak için ekonomik sistemi devletçilikten liberalizme kaydırıldı. Liberalizm felsefesi-ki uygulamada genellikle iktisadi liberalizm felsefesine dönüşür- toplumsal ilişki modelini faydacılık ve insanın diğer insan için canavar olması varsayımı üzerine kurar. Bireyler en fazla faydayı elde etmek için yarışır ve her bireyin elde ettiği ‘fazladan bir fayda’ diğerinin elde edemeyeceği bir faydadır. (İnsel, 1990: 199) Bu döneme damgasını vuran en önemli değer yargısı ‘kaynağı ne olursa olsun, başarılı ol’dur. Yani çürüme, yolsuzluk ve soygunculuk bir anlamda meşrulaşmıştır. Paraya ve başarıya ulaşan kişilerin-ki nasıl

ulaştıkları önemli değil- toplumdaki prestijleri artmıştır. Sonuçta kendini tükettikçe başarılı sayan ve iyi hisseden bir toplum oluşturulmuştur.

“Kültürel-ideolojik düzeyde, köşeyi dönmek, iş bitiricilik, yeniden yapılanma, siyasal kriz, süper gibi çeşitli yaşam kesimlerinde Türk toplumunca benimsenmiş görünen kavramlar hep ulusal-yerel kültüre yabancı olan girişimci, bireyci, kara yönelik yargılarını yansıtmaktadırlar ve yığınsal iletim ürünleri aracılığıyla gelmişlerdir.” (İlal, 1991: 85)

Bu hızlı gelişmenin doğal bir sonucu olarak Türkiye, gelir dağılımının oluşması yanında tüketim seçeneklerinin nitelik ve sayısının artması sürecini en keskin yaşayan ülkelerden biri olmuştur. Bu yeni anlayış sınıflar arasındaki bağları iyice kopartmıştır. Dış ticarete getirilen kolaylıklarla birlikte insanlar ithal ürünlerle tanışma olanağı bulmuşlardır. Gelir dağılımının aslan payını alan kesim, yani daha çok tüketen, daha çok eşyaya sahip olan kesim kendini maddi ve manevi şekilde toplumun geri kalanından ayırmıştır. Öyle ki farklı sınıftan insanların ilişki kurabilecekleri tüm ortak mekanlar yavaş yavaş yok olmuştur. Yalnızca semtler değil, zengin ve yoksulların alışveriş, eğlence, eğitim, sağlık mekanlarının hepsi birbirinden ayrılmıştır. Özellikle yoksul kesime üst sınıfa yaklaşabilmenin tek yolunun tüketimden geçtiği anlayışı benimsetilmiştir. Bu yüzden insanlar mutfak, sağlık gibi zorunlu masraflarını kısıp bu parayı tüketmeleri için video, TV, gibi hedef gösterilen eşyalara yönelmişlerdir.

Tüm bunların dışında 80’ler Türkiye’de en büyük özgürlüğü ve toleransı dışlanmış ve bastırılmış, çağdaş kültürün kodları dışına itilmiş olan taşraya vermiştir. Ona yıllarca çağdaşlık baskısı altında bastırılmış olduğu kültürel açlığı giderme ve kendi kimliğini koruyarak şehirde barınma ve para kazanma fırsatı vermiştir. “Bu dönemde tüketim kalıpları büyük önem kazandı ve insanların beyinlerine; tükettikçe birey olabilecekleri, tükettikçe farklı olabilecekleri düşüncesi yerleştirilmeye çalışıldı. Reklamlarda ürünlerin değerli bulunması değil, tüketicilerin kendilerini değerli hissetmeleri amaçlandı.” (Arık, 1998: 99) Türkiye’de 80’lerde tüketim seçeneklerinin nitelik ve sayısı artmış, zenginle yoksul arasındaki gelir dağılımındaki farklılık belirgin bir hale gelmeye başlamıştır. Alt gelir gruplarının pastadan aldıkları pay giderek azalmıştır. Bu dönemde Özal, dünyadaki bütün malların Türkiye’de de bulunabileceğini

topluma açıklamıştır. Ancak parası olan kesim bu mallara daha kolay ulaşabilmiştir. Bir anda istediğini elde edebilecek bir yapıyla karşılaşan toplum, tüketim toplumu olma yolunda ilk adımlarını atmıştır.

80'lere esas damgasını vuracak olan ise, özel hayatın pozitif önermelerle tanımlanmasını, insanların bu alan üzerinde yüksek sesle konuşmaya kışkırtılmasını, yeni hayat modellerinin oluşturulmasını, kısaca özel hayatın temsil edilebilir bir bölgeye dönüştürülmesini hedef alıyor. Daha önce mahrem sayılan, bu yüzden de kamuoyunda açığa çıkartıldığında sansasyon yaratan ya da skandal konusu olmaktan kurtulmayan özel hayat; Türkiye'de ilk defa 1980'lerde kamuoyunda açıkça konuşulabilir bir alana, bir itiraf ya da iç dökme nesnesine dönüştü. Artistlerin, kocasını öldüren kadın ya da sevgilisinin canına kıyan adam gibi sıra dışı ve negatif örneklerin değil; politikacıların, işadamlarının, yazarların, ünlü-ünsüz herkesin, yani sıradan ya da pozitif örneklerin alanı oldu. Bir yandan da Türkiye'de ilk kez hayat biçimleri sınıflandırıldı, adlandırıldı; 'yalnız yaşayan kadınlar', 'çocuksuz çiftler', '68'liler', 'marjinaller', 'biseksüeller', 'arabesk seven aydınlar' gibi kuşatıcı tipler oluşturuldu. Şehir yaşantısı, modern hayat içinde edinilebilecek çeşitli deneyimler belirli imgeler, belirli görüntülerle kuşatıldı. (Gürbilek, 1993: 54)

Türkiye'nin dünyadaki değişime ve uluslar arası kapitalizmin yeni düzenine uyum sağlamanın Özal politikalarıyla gerçekleştiği görülmektedir. 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında Anavatan Partisi iktidara gelmiş ve böylece Batı ile bütünleşme konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde Türkiye dünya kapitalizmi ile bütünleşme yönünde yaptığı atılımlar sonucunda dünyaya ve yeni teknolojilere açılan bir ülke konumuna gelmiştir. Dünyada yaşanan gelişmeler hızla toplumumuzda da yaşanmaktadır.

4.1.2. 1980 Sonrası Dönemde Sivil Toplum

“Sivil toplumun temelinde, kamuoyunun genel katılımına dayalı siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel kurumsallaşmalar yer almaktadır. Sivil toplum, günlük

geçimini sağladığı kurumlara sahip çıkmayı, onları düzenlemeyi bilen küçük vatandaş topluluklarının bir toplamıdır.” (Atabek ve Dağtaş, 1998: 52)

Sivil toplumun temelinde yer alan dinamikler toplumların sahip olduğu demokratik değer sistemini meydana getirir. Temelinde toplumsal uyum ve barış olmalıdır. “Devletin kurumsal ve ideolojik alanlarının dışında kalan toplumsal kurumlar ve yapılar sivil toplumu oluşturmaktadır.” (Şaylan, 1994: 31) Sivil toplumu oluşturan bu kurum ve yapıların etkinlikleri ne derece fazlaysa sivil toplumun da gücü o derece fazladır.

Türk toplumu 80 ihtilali ile birlikte siyasetten arınma sürecine girmiştir ve toplumun hemen her alanı devletin kontrolü altına alınmıştır. “1980’li yılların sonlarında (askeri rejimin yol açtığı geçiş sürecinin etkisinin azalmasıyla) Türk sivil toplumu açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. 1980 sonrası dönemde, sivil toplumun inşası yönünde görülen gelişmeler, sivil toplum unsurlarının Türkiye’deki geleneksel merkeziyetçi devlet alanına karşı bir varlık alanı oluşturması yönünde olmuştur. Bunu sağlayan faktörlerden birincisi, Türk siyasetinde meydana gelen değişim; ikincisi ise, resmi söylemin dışında yeni ve farklı söylemlere sarılan otonom sosyal grupların ortaya çıkışıdır.” (Atabek, 1998: 129)

1980 sonrası dönemde toplum üzerinde devletin baskısı azalmaya başlamıştır. Sivil toplum kavramı bu dönemde Türkiye’nin gündemine girmiştir. Türk siyasal yaşamı 1983 sonrasında kısmen de olsa bir sivilleşme sürecine girmiştir. Sivil topluma geçiş sürecinde özellikle yurttaşlık haklarının ve katılımcı sivil demokrasinin geliştirilmesinde en önemli dinamiklerden birini kitle iletişim araçları oluşturmaktadır. Medya ve demokrasi arasında kurulacak bir korelasyonda basın dördüncü güç olarak nitelendirilirken, sivil toplum örgütlenmeleri de Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) başkanı Can Paker tarafından beşinci güç olarak tanımlanmaktadır. Paker sivil toplum örgütleri ile basın arasındaki güç birliğinin demokrasi açısından önemini şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

Sivil toplum örgütlerinin genişlediği, büyüdüğü ve etkin olduğu toplumlarda demokratik süreç sürekli gözetim altındadır. Sadece basının gözetimi değil. Çünkü o zaman ne oluyor,

basın bir şey gözlüyor sonra onunla ilgili eleştirilerini koyuyor ama reaksiyon yok. Kimin için yapıyor? Halk ve kamuoyu için. Kamuoyu ne diyor? Onun cevabı yok. Herkes kendine göre yorumluyor, böyle düşünüyor kamuoyu diyor... Kamuoyunun ne dediği, nasıl tepki gösterdiğini en iyi sivil toplum örgütleri yansıtır... Basın dördüncü güçse, sivil toplum örgütlerini kapsarsa beşinci güçten de öte bir şey olarak görüyorum ama şu andaki yapıyla beşinci güç. Yani bu gözetmeyi sivil toplum örgütleri basınla birlikte götürürse ve buna göre reaksiyon verirse, işte o zaman demokrasi 4-5 yılda bir yapılan seçimlerden öte, sürekli alışverişin ve tepkinin olduğu bir rejim haline geliyor. Aksi halde basın hükümetleri eleştiriyor, hükümetler basına karşı cephe alıyor.” (Atabek, 1998: 87)

4.2. 1990 Sonrası Değişen Dengeler ve Türkiye

1989’u izleyen yıllar dünyamızda çarpıcı değişmelere damgasını vurdu. Sovyetler Birliği’nin dağılması ile Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyası, yerini yeni denge arayışlarına bırakmıştır. (Manisalı, 2003: 61) Komünist Bloğun çökmesiyle ve iki Almanya’nın birleşmesi ile birlikte Soğuk Savaş sona ermiş ve ABD karşısında uluslar arası arenada dengeyi sağlayan bir güç olan SSCB’nin dağılmasıyla dünyada güç dengelerinde değişim meydana gelmiş ve dünya düzeninde bir düzensizlik ortaya çıkmıştır.

“Soğuk Savaşın noktalanmasıyla birlikte, Yeni Dünya Düzeni çağrıları duyulmaya başlandı. Bunlar farklı farklı yerlerden geliyordu.”(Chomsky, 2003: 16) 90’lı yılların başlarında “Amerika kutuplu” bir yapılanmanın sözü ve uygulaması yayılmaya başladı. Bu ABD’nin egemenliği altında tek kutuplu bir dünya idi. ABD, Körfez Krizi ile birlikte, İngiltere’yi de tam olarak yanına aldı(...) (Manisalı, 2003: 61) 90’lı yıllardan sonra ABD uluslar arası arenada gerek siyasi ve gerek askeri olarak üstünlüğünü dünya devletlerine kanıtlama gereği duymuştur. ABD’nin Askeri alandaki üstünlüğünü dünya devletlerine gösterme isteği İlerleyen yıllarda Körfez Krizi, Kuveyt İşgali, Afganistan’a müdahale ve Irak İşgali ile kendini göstermiştir.

Yaşadığımız Soğuk Savaş döneminde, küreselleşmenin ulaşacağı boyutlar, ulus-devlet yapılarında gerçekleşecek köklü değişmeler en azından 21. yüzyılın ilk 30-40 yılında dünyayı etkilemeye devam ederken statik bir konumda

kalmayacaktır.(Serdaroğlu, 2004: 275) AB yavaş yavaş ABD'nin “yoğun etki alanından” çıkmak istiyordu. Tek Pazar, tek para, dış politika, ortak savunma alanlarında, bütünleşme yolunda ilerlemeye 10 yıl öncesinde karar verdiler. Son on yıl içinde de bu kararlarını kademe kademe uyguladılar. (Manisalı, 2003: 61) ABD'nin dünya siyasetinde sözünü dinletir olması ve askeri alanda yukarıda da verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi istediği zaman istediği yeri işgal etmeye kalkışması gibi nedenler, AB'nin çıkarlarına ters düştüğünden AB kendini ABD'nin etki alanında kurtarmaya çalışmakta ve dünya siyasetinde ABD'ye alternatif bir güç olabilmek için politikalar üretmekteydi. AB'nin bu düşüncesini ne kadar gerçekleştirdiği tartışma konusu olabilecek bir öneme sahiptir.

Asya dengesinde ise işler başlangıçta çok karıştı. Rusya Yeltsin döneminde ABD'ye ve AB'ye bağlanmaya başladı. Çin ortada kalmıştı: “sisteme” dahil mi olacak, yoksa tek başına az gelişmiş dünyada bırakılan boşluğu mu dolduracaktı? 90'lı yılların ikinci yarısında, özellikle Putin'in iktidara gelmesi (veya getirilmesi) sonrasında Asya'nın da yeni fotoğrafı yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı. Rusya Çin ile önemli anlaşmalar yaptı. Asya'yı, Batı'nın tek kutuplu dünyasına “terk etmeme” kararı aldılar. Bir Asya ve aynı zamanda bir “Batı” ülkesi olan Japonya da artık Soğuk Savaş dönemi dengelerini terk ediyordu. Asya'daki Rusya-Çin ortaklığına göz kırptı ve 1997'deki yeni Asya politikası ile Asya'daki yeni ortaklığa elini uzattı. Yumurtaların birkaç tanesini Batı sepetinden alarak Asya'da yeni oluşan sepete koydu. (Manisalı, 2003: 61-62) Bu oluşumla birlikte Asya'da güçlü bir ortaklığın sinyalleri Batı devletleri tarafından hissediliyordu. Bu ortaklık tek kutuplu dünyada çok kutupluluğun sinyallerini vermekteydi.

1990-2000 döneminin ikinci yarısında Asya büyükleri ve AB büyükleri “çok kutuplu bir dünya” istediklerini politika ve uygulamaları ile yavaş yavaş ortaya koymaya başladılar. Günümüzde AB ve Asya devletleri içinde en büyük güç konumunda olan Almanya ve Japonya, ekonomik bağlamda giderek güçlerini arttırarak dünya arenasında artık biz de varız demekteydiler. Ve ABD'nin jandarmalığını yaptığı tek kutuplu dünyada çok kutuplu bir dünyanın sinyalleri verilmekteydi. Bunu yüksek sesle söyleyenler Rusya, Çin ve Fransa oldu. Sessiz kalarak mırıldananlar ise 2 ve 3 numaralı devletler olan Japonya ve Almanya idi. II. Dünya savaşının bu iki yenik devi,

henüz bayrak açmak istemiyorlardı. Almanya Avrupa’da, Japonya Asya’da “ekonomik öncelikli” bir politika ile sessiz ve derinden gitmeyi tercih ediyorlar. (Manisalı, 2003: 62)

19. yy.’dan bu yana Dünyadaki gelişmeleri ve Türkiye’nin jeopolitik konumunun getirdiği hassasiyet nedeniyle bu gelişmelerden nasıl doğudan etkilendiğini 20 yy’daki hakimiyet teorilerinde, Türkiye’nin hep bazen nüfuz altına alınması gereken bölgeler, bazen de mihver devletler arasında sayıldığı görülmektedir. İki bloklu dünya düzeni çökse de, Türkiye hala Asya ile Avrupa arasında bir köprü olan topraklarda yer almaktadır. (Serdaroğlu, 2004: 320-321) Soğuk savaş sonrasında Türkiye “Batı’nın kucağında” kalmıştı. 90’lı yılların başında ise fiili değil, ama duygusal çıkışların içinde sıkıştı. Ancak AB ve ABD Türkiye’nin “üstüne gelmeye” başlamışlardı. Kürt meselesi, Kıbrıs ve Ege meseleleri ve nihayet Ermeni meselesi AB ve ABD’nin “resmi Politikaları” olmaya başladı. AB ve ABD, Günümüzde de bu konularda Türkiye’nin üstüne gelmekte ve Türkiye’nin AB’ye giriş sürecinde bu konuları Türkiye’nin önüne getirmektedirler. Kafkar karıştı; Türkiye soğuk savaşta olduğu gibi “Batı’ya bağımlı” kalarak tüyelerinin yolunmasına, kolunun-kanadının tırpalanmasına razı mı olacaktı, “yoksa Asya’daki yeni çok kutuplu oluşum içinde, Batı taleplerini Asya ile dengelemeye mi çalışacaktık”? (Manisalı, 2003: 62-63)

Türkiye 1980 sonrasındaki son on yılda sadece hızlı bir net ilerleme rekoru kırmakla kalmamış, aynı zamanda 1990’larda bu temel üzerinde yükselmeye muktedir olduğuna dair her türlü belirtiyi ortaya koymuştur. Başka bir deyişle, sürdürdüğü başarısı ile 21. yy’a dünyanın en başarılı ve gelecek vadeden orta çaplı ülkelerinden birisi olarak girecektir.(Henze, 2000: 1) Batı devletleri Soğuk Savaş zamanında SSCB’den gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı Türkiye’yi, bir set olarak kullanmışlardır. Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte değişen dünya dengeleri içerisinde Türkiye’de kendine yeni bir strateji belirlemek zorundaydı. Ya yine Batı’nın istekleri doğrultusunda hareket edecek ya da Asya’da meydana gelen yeni oluşum içinde yer alacaktı.

Öyle ya, Japonya ve Fransa bile çok kutuplu yapılanmaya sıcak bakıyorlardı. Buna doğrudan hayır diyen yalnızca ABD ve İngiltere idi. Batı içinde de “bölünme”

rüzgarları, tek kutupluluğa karşı esmeye başlamıştı. Yarın “tek ve bütün bir Batı” bile olmayacak. Türkiye’de günlük hesap yapan politikacılar, iş çevreleri ve düşünürler hala, “soğuk savaş anlayışından” kendilerin kurtaramamışlardır. İşi yine başkalarına havale etmek istiyorlar. Ancak yeni dönem, “Türkiye’ye bu lüksü sağlamayacak kadar acımasız” Türkiye kaçınılmaz olarak, kendi göbeğini kesmek durumu ile karşı karşıya kaldı. (Manisalı, 2003: 63) Türkiye içinde bulunduğumuz yıllarda bu iradeyi gösterip göstermeyeceğini ortaya koyacaktır. Türkiye ayakta kalabilmek için ya bu siyasi iradeyi gösterecek ya da Avrupa devletleri tarafından oluşturulan çeşitli senaryoların içine itilecektir.

4.3. Türkiye ve Yeni Dünya Düzenindeki Jeopolitik Konumu

Jeopolitiği, unsurlarını ve hudutlarını dikkate alarak şöyle açıklayabiliriz: Bir milletin, milletler topluluğunun veya bir bölgenin, mevcut coğrafi platform üzerinde, değişmeyen unsurları (arz üzerindeki yeri, coğrafi karakter, arazi...)ve değişen unsurları (sosyo-kültürel yapı, ekonomi politik ve askeri değerler) dikkate alarak, güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren, hedefleri hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran, belirleyen bir bilimdir. Jeopolitik, bütün güç unsurlarının coğrafi platform ve verilerle politikaya verdiği yönü belirler. Coğrafyanın politikaya verdiği yönün araştırmasını ve değerlendirmesini yapar. (İlhan S., 1999: 19-20) Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi jeopolitik, politikaya coğrafi unsurların katılmasını içermekte ve coğrafyanın dışında beşeri özellikli bir çok unsurun bir bütünlük içinde ele alınması imkanını sağlamaktadır. Kısacası Jeopolitiği coğrafi politika yada coğrafyanın yönlendirdiği politika olarak özetlemek mümkündür. (İlhan S., 1992: 7)

Türkiye’nin coğrafyası onu kaçınmasının mümkün olmadığı tüm yönlerden etkilere maruz bırakmaktadır. Ülkenin 1980’lerde gerçekleştirdiği büyük ekonomik, sosyal ve siyasal patlama kendisini etkileyen iç ve dış gelişmelerle başarılı bir şekilde baş etme kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Türklerin ülkelerinin uluslar arası siyasal ve ekonomik hayat içinde artık pasif bir unsur olarak kalmaması gerektiğinin

farkına varmaları ise muhtemelen daha da önemli bir gelişmedir. Yani artık, o'nun etrafındaki dünyayı ve sadece komşularını değil, daha uzak bölgeleri de etkilemesi mümkündür. Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkiye'yi hızlı ve derin bir şekilde etkilemiştir. (Lesser ve Fuller, 2000: 2) Türkiye'nin coğrafi konumu değişmediği halde jeopolitik konumu SSCB dağıldıktan sonra başka değerdedir. Türkiye'nin coğrafi konumunu şu şekilde özetlemek mümkündür; Türkiye üç kıtanın teşkil ettiği Dünya Adasının menteşesi durumundadır. Aynı zamanda bu menteşe üzerine vurulmuş kilit ve bu kilidi açan anahtar değerindedir. Kuzeyi güneye, güneyi kuzeye; doğuyu batıya, batıyı doğuya açar ve kapatır. Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'nun birleştiricisi ve ayırıcısıdır. Bu coğrafi konum dünyada ve bölgede oluşabilecek her türlü güç yapısına göre büyük bir değer taşır. Türkiye'nin jeopolitik konumu; açıklanan coğrafi konumu dünya ve bölge güçleri ile birlikte dikkate alındığı zaman açıklık kazanır ve anlaşılır. Türkiye'nin jeopolitik konumu ABD, BDT, AB, Orta Doğu'nun, dörtlü güç merkezinin birleşme noktasında, bu merkezlerin çıkarlarının yol kavşağında bulunuşu; gibi güncel durumdaki, dünya ve bölge güçlerinin oluşturdukları sonuç değerlerin karşılıklı vaziyetleri ile özelliklerini içerir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan bir başka gelişme Türkiye'nin önemini artırmıştır. O da Orta Asya ve Kafkasya'nın durumudur. İki nedenle bu ülkeler Türkiye'nin değerini artırmıştır: Birincisi, başta Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan olmak üzere, Türk Cumhuriyetlerinin sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Bu kaynakların Avrupa ve dünyaya açılmasının, Türkiye üzerinden mümkün olması, ülkenin önemini artırırken; bununla ilişkili olarak ikinci neden olan, bu cumhuriyetlerle tarihi ve kültürel bağlara sahip olması, bu durumu daha da pekiştirmektedir. (Özer, 2005: 194)

Türkiye gerek konum gerekse gelişen dünya değerleri açısından bir sınırlar ülkesidir. Sınırlar ülkesi olmak zordur. Önce çok güçlü bir kültüre, ekonomik, sosyal, politik ve askeri yapıya sahip olmayı gerektirir. Sahip olunan kültür değerleri Doğu kültürü ile de Batı kültürü ile de uyum içerisinde olmalıdır. Coğrafyamız ve coğrafyamız üzerinde kurulan her siyasi yapı ve bu yapıdaki her değişiklik, tarihte olduğu gibi bugün de, bütün dünya ve bütün bölge güçleri için çok etkin, bu sebeple çok önemlidir. Türkiye coğrafyasında zayıf toplumların yaşama şansı yoktur. (İlhan S.,

1999: 208-209) Günümüz dünyasında mevcut en yeni gelişmelerden birisi, ulusal sorunların süratle evrensel yankılar uyandırması ve evrensel etkilere ulaşmasıdır. Böylece evrensel olan bu sorunlar ne kadar bizim dışımızda olurlarsa olsunlar hızla kendi ulusal sorunlarımıza yansımakta ve bizi etkilemektedirler. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu etki alanlarını iki temel jeopolitik teori ile açıklayabiliriz. Bunlar kara hakimiyet teorisi ve kenar kuşak teorisidir.

Kara hakimiyet teorisine göre, bugünkü Rusya coğrafyasının Avrupa bölümüne hakim olan dünya adasına da (Asya-Avrupa-Afrika) hakim olabilir. Dolayısıyla dünya adasına hakim olan da dünyaya hakim olabilir. Kenar kuşak teorisine göre ise, merkez bölgeye değil onu çevreleyen kuşağa hakim olan dünya adasına ve dünyaya hakim olabilir kenar kuşak olarak, Avrupa-Türkiye, İran, Hindistan, Çin ve Kore sayılmaktadır. Bunlardan ortaya çıkan ise, jeopolitik açıdan Türkiye'nin hem merkez bölgesinin hem de kenar kuşak bölgesinin en duyarlı noktası üzerinde bulunmasıdır. Bu duyarlılık Türkiye'nin jeopolitik açıdan bir sınırlar ülkesi olmasıyla açıklanabilir. Her şeyden önce Türkiye, Asya ile Avrupa'nın sınırındadır. Çok partili sistemlerle tek partili yönetim sistemlerinin sınırında yer almaktadır. kolektif ekonomik sistem ile liberal ekonomik sistemin sınırındadır. İslam toplumu ile Hıristiyan toplumun, Doğu kültürü ile Batı kültürün ve farklı ideolojik uygulamaların sınırındadır. Bu bağlamda Türkiye, kuzeyi güneye, doğuyu batıya karşılıklı olarak açıp kapatabilme yeteneğini elinde bulundurmaktadır. (İlhan S., 1992: 12)

Türkiye'nin klasik jeopolitik önemini günümüz koşullarında sağlamlaştıran, bu önemine güç katan belli faktörler vardır. Bu faktörler, çoğunlukla dünya siyasi ortamının değişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu değişiklikler, dünyayı evrensel güçlerin egemenliğinden bölgesel güçlerin etkinliğinin artacağı bir artama doğru götürmektedir. Dolayısıyla uluslar arası politikada güçlerin, bölge devletleri olarak belireceğini söyleyebiliriz. İşte bu durumda Türkiye de kendi bölgesinde bir güç, bir denge unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Orta Asya, Orta Doğu ve Balkanlar ile sıcak ilişkileri olan Türkiye, bu bölgelerde var olan istikrarsızlıklar ortasında laik ve demokratik rejimi, liberal ekonomisi ve Batı ittifaklarıyla kurduğu sıcak ilişkileri sonucunda halen coğrafyası ve politikalarıyla uluslar arası platformda stratejik bir önem taşımaktadır. Hala koruduğu bu jeopolitik önemiyle Türkiye, YDD'de birçok

gelişmeyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu gelişmeler de Türkiye'yi yeni stratejik önceliklerini belirlemeye itmektedir. Bu bağlamda sırasıyla Balkanlar, Yunanistan, Türk Cumhuriyetleri, KEİB, Orta Doğu ve son olarak da AB ve NATO'nun Türkiye ile ilişkileri YDD açısından incelenecektir.

4.3.1. Türkiye ve Balkanlar

SSCB'nin dağılarak uluslar arası politika sahnesinden çekilmesinden sonra, değişen dünya düzenine paralel olarak Balkanlar'ın da yapısı değişmiş ve heterojen bir hale gelmiştir. (Armaoğlu, 1992: 30) Bu çatışmalara yol açan ilk etken, SSCB'nin yarattığı güç boşluğudur. Ancak büyük devletlerin yeni etki alanı hesapları çerçevesinde, bölgeye bir istikrar getirememeleri çatışmaların gerçek sebebini oluşturmaktadır. (Soysal, 1993: 103) Örneğin; ABD'nin bu yıllarda, başta Kuveyt'te meydana gelen gerginlik ve çatışmalara kimseye ihtiyaç duymadan neredeyse tek başına müdahalelerde bulundu. (Bal, 2001: 117)

Dağılan Yugoslavya'da Sırp-Karadağ işbirliği ile bir Hırvat-Sırp-Bosna-Hersek çatışması yaşanmaktadır. Bunlara ek olarak Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesi Yunanistan'ı rahatsız etmekte, Kosova'nın durumu Sırbistan ve Arnavutluk arasında her an bir problem yaratma potansiyeli taşımaktadır. Balkanlar'da yaşanan bu olaylara gerek ABD ve gerekse AB yakın bir ilgiyi başlangıçta göstermemiş işin yükünü BM'ye bırakmışlardır. (Armaoğlu, 1992: 127) Buradan yola çıkarak ABD'nin olsun AB'nin olsun dünya arenasında ekonomik ve bununla birlikte siyasi gövde gösterilerini tüm dünyaya sergilemektedirler. (ABD'nin Kuveyt Müdahalesi)

ABD'nin Balkanlarla ilişkileri, 1947 Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'ı komünizme, daha doğrusu SSCB'nin tehdidine karşı korumakla başlamış ve 1952'de bu iki Balkan devletinin NATO'ya alınmasıyla süreklilik kazanmıştır. (Soysal, 1993: 106) Zaten NATO'nun saklanmış kuruluş nedeni burada kendini göstermektedir. Bu dönemi izleyen süreçte Bush yönetimi eğilimi Balkanları yeni düzen sorumluluğunu AB devletlerine bırakmak eğilimi olmuştur. Ama ABD bunu gerçekleştirememiştir.

Balkanlar'ın Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini ise henüz tam bir siyasal birlik gerçekleşmediğinden birliğin üç büyük devletinin tutumları belirlemiştir. Balkanlar'daki iç savaş sırasında Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımış ve AB'yi de aynı kararı gecikmeden almaya zorlamış dolayısıyla Yugoslavya iç savaşını hızlandırmıştır. İngiltere Yugoslavya'ya gönderilen BM barış gücüne katılmakla beraber herhangi bir askeri müdahalede bulunmaktan kaçınmıştır. Almanya Anayasası elvermediğinden dolayı askeri bir harekete girmemiştir. Fransa ise AB içinde Sırpların insanlık dışı saldırılarına karşı en duyarlı davranan ülke olmuştur. BM barış gücüne katılması ve cesaretli girişimler yapması Fransa'nın insancıl olaylara verdiği önemin yanı sıra Müslüman dünyayı kollaması ve Balkanlar konusunda şimdiden söz sahibi olmak istediğini göstermesi şeklinde yorumlanabilir.

Avrupa'nın Balkanlar'daki sorunlara çözümler sunmayışının ardında yatan nedenler şu şekilde özetlenebilir. (Bağcı, 1994: 129)

- AB ülkeleri arasında askeri mutabakatın olmamasının yanı sıra siyasi iradenin yokluğu
- Batı Avrupa Birliği'nin caydırıcılığının olmaması
- Rusya Federasyonu'nun gerek Almanya'nın gerekse ABD'nin dış politikalarında kilit rolü oynaması ve bu devletlerin Rusya'yı karşılarına alacak herhangi bir müdahaleden kaçınmaları
- NATO'nun ortak bir operasyona sıcak bakmaması
- ABD'nin tek taraflı bir müdahaleyi kendi kamuoyuna inandıramama endişesidir.

Türkiye-Balkanlar ilişkilerine baktığımızda ise şu tabloyla karşılaşmaktayız. Komünizm sonrasında Balkan ülkelerinde demokrasiye ve pazar ekonomisine geçiş sürecinin başarılı olması şüphesiz çatışma olasılıklarını azaltacaktır. Ancak bu süreç tamamlanıncaya kadar Balkan devletleri arasında doğabilecek uyuşmazlıklarda

uzlaştırıcı olabilecek devletlerden birisi de Türkiye'dir. Bununla beraber Balkanların mevcut durumu Türkiye için belirli tehditleri içermektedir. Ayrıca bu bölgenin, Türkiye'nin Avrupa'ya çıkış alanı üzerinde bulunması Balkanları Türkiye için stratejik bir öneme getirmektedir. (Armaoğlu, 1991: 130) Balkanlar'da ilişkisini canlı tutan Türkiye 6 Şubat 1992'de Bosna Hersek, Slovenya ve Hırvatistan'ı bağımsız devletler olarak tanımıştır. (Mughisüddin, 1992: 34)

Türkiye sadece bölgesel anlamda rolü, büyüklüğü ve zenginliği ile değil aynı zamanda 1878 yılından başlayıp II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam eden göçler sonucu Türkiye'de iki milyondan fazla Boşnak'ın bulunması nedeniyle anlaşmazlıktan en çok etkilenen ülkelerden birisidir. Ayrıca Balkanlar'daki güven ve istikrarın bozulmasının Türkiye aleyhine olması ve bir din savaşının çıkmasının Türkiye'nin laik yapısına zarar verecek olması, Türkiye'yi konu üzerinde çalışmaya ve aktif olmaya yöneltmiştir. (Bağcı, 1994: 108) Bu bağlamda Türkiye resmi olarak dışişleri bakanlığı aracılığıyla, Bosna-Hersek'teki çatışmaları sürekli kınamıştır. Bunlara paralel olarak Türkiye, AB, ve BM'nin yaptığı bütün barış girişimlerini desteklemiş ve BM tarafından alınan ambargo kararına tümüyle uymuştur. Gerektiği takdirde BM'nin caydırıcı, uyarıcı ve uygulayıcı nitelikteki her türlü karar ve harekatına katılacağını da bildirmiştir. Bu çerçevede Ağustos 1992'de Londra'da barışın sağlanması için toplanan barış konferansına Türk hükümeti olarak hem temsilciler hem de gözlemciler yollanmıştır. Aynı toplantıya Türkiye temsilcisi İslam ülkelerini temsilen gönderilmiştir. Daha sonra 3 Eylül 1992'de Cenevre'de yapılan ikinci Bosna-Hersek barış görüşmelerine de temsilci yollanmıştır. Bu anlamda yapılan diğer diplomatik atak da İran ve Tunus'un çağruları üzerine gerçekleşen İslam Ülkeleri Konferansı'nın dışişleri bakanları toplantısına katılmak ve Bosna-Hersek'teki durumu tartışmak olmuştur. (Mughisüddin, 1992: 35)

YDD'de Balkanlarda bir birlik olmamasından dolayı Balkan devletlerine karşı standart ve global bir politika izleme olanağı da kalmamıştır. (Manisalı, 1993: 90) Bu durum karşısında Türkiye'nin selektif bir Balkan politikası oluşturmasının zorunlu olduğu ileri sürülebilir. Balkanlar konusunda Türkiye açısından rahatlatıcı bir unsur da, bugün Türkiye'nin Yugoslavya'dan kopan Cumhuriyetler de dahil olmak üzere, Balkan ülkelerinden hiçbiri ile çatışma halinde olmamasıdır.

Bu koşullar altında Türkiye'nin Balkan ülkelerine karşı izleyebileceği politikalar şöyle özetlenebilir.

- Ülkeler bazında selektif uygulamaların geliştirilmesi,
- Bosna-Hersek, Makedonya gibi İslam faktörünü ihtiva eden Cumhuriyetlerle ilişkilerin sistematik bir şekilde geliştirilmesi,
- Yunanistan ve Sırbistan ile iyi ilişkiler içinde olmayan Arnavutluk'la ilişkilerin siyasi ve ekonomik açıdan geliştirilmesi

Bu dış politika uygulamaları Türkiye'nin Balkanlar'daki yeni ittifak arayışlarına cevap verebilecektir. Böylece Türkiye, Balkanlar'da hem Yunanistan'ın tutumunu hem de Ortodoks işbirliği ile Müslüman-Hristiyan ayrımı yapan politikaları kontrol altına alabilecektir. Bu sayede hem güvenlik sorunları çözülmüş olacak hem de bölge istikrara kavuşabilecektir.

4.3.2. Türk-Yunan İlişkileri

Türkiye ve Yunanistan AB'ye hemen hemen aynı tarihlerde başvurmuşlar, birbirlerine çok benzer siyasi ve ekonomik yapıları olmasına rağmen Yunanistan'ın 1980'lerin başında AB'ye tam üye olması, buna karşılık Türkiye'nin dışarıda kalması Türkiye'de AB'ye dönük güven problemini arttırmış, aynı zamanda AB'nin daha kuruluş yıllarında Türkiye ve Yunanistan'a vaat ettiği iki ülke arasında bir denge politikası izleme sözünü de boşa çıkarmıştır. AB'ye üye olmasını takip eden son derece sorunlu olan iki ülke ilişkilerinin yükü AB-Türkiye ilişkilerine geçmiştir. (Yalçın S., Özcan M., Bal ,İ., 2004: 127)

Diğer taraftan; Yunanistan, Balkanlar, Ege ve Doğu Akdeniz'de ekonomik, politik, kültürel ve askeri nüfuzunu genişletme politikasını en sıcak şekilde sürdüren ülkedir. Yunanistan izlediği bu politika karşısında en büyük engel olarak AB dışında tutmak istemesinin nedenlerinden biri de budur. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasında

öteden beri kronik hale gelmiş kıta sahanlığı, kara suları, Ege adaları, Batı Trakya, Kıbrıs sorunları mevcuttur. Bu sorunlara bugün Balkanlardaki dağılma sonucu ortaya çıkan bir takım problemler de eklenmiştir.

1990 sonrası Türk-Yunan ilişkilerinde ortaya çıkan önemli sorunlardan bir tanesi, Karadeniz çevresi ve Balkanlarda Ortodoks dünyasının birleşme çabasıdır. Yunanistan bu çabayı Türkiye aleyhine kullanma eğilimi olan bir ülkedir. Aynı paralelde Fener Rum Patrikhanesi'nin etkinliğini arttırmaya yönelik faaliyetler içine girmesi de dini kökenli etnik çatışmalar çerçevesinde, Türkiye aleyhine bir durum oluşturmaktadır. (Manisalı, 1993: 94) Bunun yanında Yunanistan, Sırp larla işbirliği yaparak Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya'da Türk nüfuzunu kırma çabası içindedir. Yunanistan'ın YDD ile beraber Türkiye'yi yıpratma politikasının yeni dayanaklarını da bunlar oluşturmaktadır. Türkiye'nin ılımlı ve uzlaştırmacı politikasına karşılık Yunan hükümetlerinin bu kadar saldırgan politika izlemelerinin nedenlerini ise şöyle izah edebiliriz. Yunanistan'ın AB'nin bir üyesi olması, bu ülkenin her şeyden önce Avrupa tarafından tercih edildiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Avrupa devletleri de, Türkiye gibi güçlü bir potansiyele sahip bir devletin kontrol edilmesi amacıyla Yunanistan'ı bir kalkan olarak kullanmakta ve destek vermektedirler. (Manisalı, 1993: 96)

– Yunanistan'ın Türkiye karşıtı politikasını ulusal boyutta sürdürmesi, kendi etkinlik alanını arttırması ve ulusal bütünlük gibi faydalar elde etme amacıyla izah edilebilir.

– Yunanistan kronik problem olan Kıbrıs'ta Türkiye'yi sıkıştırmakla, yalnız Ege'de değil, aynı zamanda Balkanlarda da rahatlayabileceğini düşünmektedir. Ayrıca Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda uzlaşmaya gitmemesi bu sorunun çözülmesini istemediği anlamına da gelmektedir. Çünkü Kıbrıs meselesinin çözülmesi demek, Yunanistan'ın Türkiye ile Ege uyuşmazlığını görüşmek zorunda kalması demektir. Bilindiği gibi Ege suları, kıta sahanlığı ve hava sahası Türkiye ile Yunanistan arasında askıda duran büyük bir sorunlar yumağıdır. Yunanistan bu uyuşmazlıkları Türkiye ile görüşmek istemektedir. Çünkü Yunanistan, AB'nin bir Avrupa devleti olma yolunda

ilerlemesi ile Ege'yi AB'nin bir parçası olarak tescil ettirmiş olacağına ve dolayısıyla bu sorunu uzun vadede kendi lehinde çözebileceğine inanmaktadır. (Gürel, 1992: 128)

– Yunanistan Avrupa ve Balkanlardan soyutlanmış bir Türkiye yaratmak istemektedir. Böylece Balkanlar, Ege ve Doğu Akdeniz yani Kıbrıs'ta hareket ve nüfuz alanını arttırabilecek dolayısıyla da Körfez bölgesini, Süveyş'i ve genelde Orta Doğu'yu askeri ve ekonomik olarak kontrol edebilme fırsatın yakalayabilecektir. (Gürel, 1992: 130) Böylece Yunan dış politikasının ulusal boyut halini almış olan Türkiye aleyhtarlığı büyük ölçüde açıklanmıştır. Görülmektedir ki önümüzdeki yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinin düzelebilmesinin anahtarı Yunanistan'ın elindedir. Ancak, iki devletin aralarındaki sorunları açıklık ve cesaretle alabilecekleri bir ortam henüz mevcut değildir. (Gürel, 1992: 132) Ancak Türkiye'de Balkanlarda ittifak içine girebileceği Arnavutluk ve Makedonya kartlarına sahiptir. Türkiye'nin bu devletlerle ekonomik ve kültürel bağlarını güçlendirmesi en azından Yunanistan'ın Balkanlardaki emellerini engelleyebilecektir.

4.3.3. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri

SSCB'de 1985 özellikle de 1989 yılından itibaren meydana gelmeye başlayan iç gelişmeler ve bu devletin dağılmaya başlaması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada oluşan iki kutuplu sistemle Soğuk Savaş'ı fiilen ve resmen sona erdirmiştir. Böylece dünya güçler dengesinde yeniden büyük bir değişim ve gelişme başlamıştır. Bu değişimin ilk göstergesi dünyanın tek bloklu hale gelmesidir. Değişimin en önemli ikinci göstergesi ise, dünyanın siyasi yapısı ile coğrafyanın değişmesidir. Bu dönemde Avrupa devletleri siyasi ve ekonomik birliği öngören bir kalkınmanın son aşamalarına gelirken, SSCB'nin dağılmasıyla Doğu Avrupa ve Asya çözülmüş, Balkanlar etnik ve milliyetçi nedenlerle çatışma alanına dönmüştür. (Uçarol, 1992: 170)

Avrupa'nın batısında böylesine büyük bir siyasi ve ekonomik birlik ve güç doğarken, Kafkaslar ve Balkanlarda büyük bir güç boşluğu meydana gelmiştir. Bu güç boşluğunun yaşandığı eski SSCB'de meydana gelen en önemli gelişme 1991 yılı sonlarında eski SSCB'yi oluşturan 15 Cumhuriyetin bağımsızlıkların ilan etmesidir. Bu

Cumhuriyetlerden 11'i 21 Aralık 1991'de Kazakistan'ın başkenti Almaata'da düzenledikleri doruk toplantısında, kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmayı kabul etmişlerdir. (Uçarol, 1992: 195)

Türkiye'nin kuzeyinde meydana gelen bu oluşum, hem mevcut dünya sisteminde hem de Türkiye'nin gelecekteki stratejik önceliklerinde ve ekonomik girişimlerinde etkili bir rol oynama potansiyeline sahiptir. SSCB'nin dağılmasıyla birliği oluşturan Cumhuriyetlerin bağımsız statü kazanması Moskova'nın temsil ettiği merkezden uzaklaşmayı, merkezkaç kuvvetine tabii olarak kapmasını ifade etmektedir. (Çandar,1992: 137)

Ancak bağımsızlık mücadelesi vermeden, bağımsızlık iradesi göstermedikleri halde, metazori¹⁸ olarak merkezden kopmak zorunda kalan Türk Cumhuriyetleri, varolan bu boşlukta yeni bir eksen yaratma ihtiyacını duymuşlardır. İşte bu noktada Türkiye, bu Cumhuriyetlerin oluşturmayı istedikleri eksenin merkez noktasını oluşturmaktadır. Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için merkez noktası olmasının sebepleri şöyle izah edilebilir.

- Türkiye'nin bu Türk Cumhuriyetleri ile etnik, kültürel, tarihi, dini ve coğrafi yönlerden tarihsel bir ilişkisi bulunmaktadır.
- Türkiye, Türk Cumhuriyetleri için laik Cumhuriyet ve serbest Pazar ekonomisini, İslami modele alternatif olarak sunmaktadır.
- Türkiye, günümüz dünyasının tek kutuplu siyasal yapısı içinde yegane süper güç olan ABD'nin müttefiğidir.
- Türkiye, batının ittifak sistemlerinde ve ekonomik birliklerinde yer alan bir ülkedir.

---

¹⁸ Metazori: Emrivaki, gönülsüzce, zorla

– Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin güvenlik ve istikrar arayışında batı ile aralarında taşıyıcı olabilecek tek Türk devletidir. Nitekim Türk Cumhuriyetlerinin AGİK yapısı içine girmelerinde Türkiye öncülük etmiştir.

Türkiye'nin bu etkin konumuna karşılık, Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde bir takım handikaplar da mevcuttur. Bunlar:

– Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye dönük büyük beklentilerine karşılık, Türkiye'nin hazırlıksız olması ve imkanlarının kısıtlı olması,

– Türk Cumhuriyetlerinin gelecekteki iç siyaset yaşamı çekişmeli olacaktır. Çünkü, bugün için Türkiye ile sıkı ilişkilerin başını çeken yönetimler, daha önce de değinildiği gibi SSCB'den ayrılma iradesini Baltık Cumhuriyetleri gibi kendileri göstermemiş, metazori olarak bu konuma gelmiş yönetimlerdir. Dolayısıyla Sovyet etkisini taşıyan bu yönetimler geçici bir nitelik taşımaktadır.

– Üçüncü handikap ise, Türkiye'nin Soğuk Savaş sırasında ABD ve Batı dünyası tarafında yer alması ve nihayet Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bölgesinde bir alt güç olarak belirmesidir. Dolayısıyla bölgesel ve bölge dışı rakiplerinin, Türkiye'yi güçten düşürmek için terör ve destabilizasyon politikası izlemelerinin muhtemel olmasıdır.

Bu bağlamda Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerde etkin rol oynayacak iki temel faktör ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, siyasi faktördür. Yani, Türkiye'nin eski sistemin Doğu-Batı bölüntüsü içinde Batı tarafında olan konumunun, bugün Doğu Bloku'nun yıkılması ile Kuzey-Güney bölüntüsüne doğru giden dünya sisteminde değişip değişmeyeceğidir. Bu sorunun cevabı eski Batı şimdiki Kuzey yanında yer almalıdır şeklinde olabilir. Çünkü Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın sonundan beri Batı entegrasyonu içinde çalışmış, bütün uluslar arası forumlarda, kuruluşlarda, barış ve askeri örgütlerde Batı ile beraber hareket etmiştir. Şimdiyse Türkiye, eski sistemde Doğu Bloku'nun kurucusu olan SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan Türk Cumhuriyetlerinin yanı sıra fakir Güney devletlerinin lideri gibi gözükmektedir. Bu sıfatla

zengin Batılı devletlerin karşısına çıkmak kanaatimizce, Türkiye için bir dezavantaj olacaktır.

İkinci etkin faktör ise, ekonomiktir. Günümüz dünyasında ekonomiyi birleştirici bir faktör olarak tanımlayabiliriz. Bunun en güzel örneği AB'dir. Tarih boyunca din, ırk ve milliyet savaşı yapmış olan Avrupalılar bugün birleşmektedirler. Birleşmelerini sağlayan faktör ise ekonomidir. Bugün Türk Cumhuriyetlerinde Sovyet döneminden kalma merkezi planlamanın olumsuzlukları aşılmaya çalışılmaktadır. Serbest Pazar ekonomisine geçiş süreci yaşayan bu devletlerde olası kargaşaların temel nedeni de ekonomik olacaktır. Bu bağlamda Türkiye, kuracağı ilişkilerde ekonomik yönden güçlü olduğu takdirde hem Türk Cumhuriyetlerinin birçok zorluğu aşmalarına yardım edebilecek, hem de ekonominin birleştirici olma özelliğini kullanabilme fırsatını yakalayabilecektir. İşte bu aşamada karşımıza çıkan ilk girişim, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesidir.

4.3.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB)

Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler, Avrupa'nın entegrasyon, liberalleşme ve demokratikleşme açısından nispeten daha sorumlu bir kısmını oluşturmaktadır. Kıyı boyunca Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Moldovya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Gürcistan Karadeniz ülkelerini oluşturmaktadır. Karadeniz'e en uzun kıyısı olan ülke Türkiye, aynı zamanda bu denizi Akdeniz'e bağlayan iki stratejik boğazın, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın da sahibidir. (Yalçınar ve diğerleri, 2004: 55)

YDD'de bölgesel işbirliği çatıları altında ekonomik bloklasmaya doğru gidilmektedir. Düzenin oluşumunu ve gidişini belirleyen bu faktör Türkiye içinde büyük önem taşımaktadır. KEİB ise Türkiye'nin bu alanda kaydettiği önemli gelişmelerden birisidir.

KEİB'in amacı, üye ülkelerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı niteliğinden yararlanarak ortaklaşa alınacak önlemlerle, aralarındaki ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmelerini ve

Karadeniz bölgesinin bir barış işbirliği ve refah bölgesi haline getirilmesini öngörmektedir. Ayrıca bölgenin dünyaya artan ölçülerde açılması, dünya ekonomisiyle kaynaştırılması ve çevrenin korunması alanında geniş işbirliğine gidilmesi de bu amaçlar arasında yer almaktadır. (Elekdağ, 1992: 203-207) Bunun yanında, bazı çevrelerce AB'ye alternatif olarak sunulsa da KEİB tam aksine AB ile başlamış olan girişimi tamamlayıcı alt bölgede entegrasyonu ve istikrarın korunmasını hedefleyen bir örgüt olarak kurulmuştur. (Yalçınar ve diğerleri, 2004: 55)

KEİB projesinin ilk kurucu üyeleri, Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine, Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla katılmışlardır. Daha sonra projeye Karadeniz'e kıyısı olmayan Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak katılmıştır. 3 Şubat 1992'de Türkiye'de, Türkiye, Rusya Federasyonu, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna, Bulgaristan KEİB ile ilgili temel belgeyi paraflamışlardır. KEİB anlaşması, 25 Haziran 1992 tarihinde bu sayılan 9 devletin yanı sıra Yunanistan ile Arnavutluk'un da kurucu üye olarak katıldığı 11 ülke tarafından Türkiye'de imzalanarak hayata geçirilmiştir. (Balkır, 1993: 21)

Türkiye'nin gerek Karadeniz'e sahili olan Balkan devletleri gerekse Rusya ile ilişkileri göz önüne alındığında KEİB'in hem ekonomik hem de politik yararlarla gündeme geldiği görülmektedir. Böyle bir uluslar arası kurumun Türkiye'ye getireceği ekonomik yararlar şöyle sıralanır.

- Dünyadaki ekonomik entegrasyon örneklerinde olduğu gibi KEİB'de de ticaret üzerindeki engeller kısıtlamalar kalktıkça ülkelerin ticari faaliyet hacmi artacak ve GSMH artarak ülkelerin refahı üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Çünkü daha kaliteli malı daha ucuza tüketebilecekler.

- Ekonomik entegrasyon uygulamaları, üye ülkelerin ekonomik yapılarının birbirinden farklı olması nedeniyle bölge içi ticaretinde gelişmesine yol açacaktır. (Elekdağ, 1992: 212)

– KEİB çerçevesinde gerçekleşecek işbirliği sonucunda bölgenin zengin kaynaklarının katma değerlerinin dünya pazarlarına sürülmesi sağlanacaktır. KEİB, demokratik kurumlara ve kişisel girişim özgürlüğüne dayanan, geniş tabanlı bir ekonomik işbirliğini gündeme getirmektedir. (Balkır, 1993: 33-34)

KEİB, Türkiye'nin aktif dış politikasına da örnektir. Dolayısıyla KEİB'in politik yararları şöyle izah edilebilir. (Elekdağ, 1992: 216)

– KEİB Türkiye'nin dünya politika sahnesinde yerlerini alan Orta Asya Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile derin ve zengin ekonomik ve kültürel ilişkiler kurması bunları geliştirmesi ve bu devletlerin dünya ekonomisine açılıp kaynaşması için uygun bir zemin hazırlayacaktır.

– KEİB başarısı aynı zamanda Türkiye'nin kendi bölgesinde bir merkez olmasına katkıda bulunur.

– Diğer taraftan Türkiye KEİB'deki iki ortağı Bulgaristan ve Romanya sayesinde güçlü bir Balkan politikası yürütme şansına sahip olacaktır.

Görüldüğü gibi KEİB Türkiye'ye siyasi sorun olan Balkanlar ve dünya siyasetine girmiş olan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde büyük bir avantaj yakalamasına olanak vermektedir. YDD'de temel olan ekonomik bloklaşmaya paralel olarak gelişen KEİB, Türkiye'nin ekonomik olarak bir güç olmasını da sağlayabilecektir.

Diğer taraftan KEİB hiçbir şekilde Türkiye'nin Batı'ya ve AB'ye alternatif olacağı şekilde yorumlanmamalıdır. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye Batı'daki öncelikleri ile Doğu'daki öncelikleri arasında tercih yapmak yerine, bunların birbirlerini tamamlayıp güçlendirmelerini sağlayabildiği takdirde güçlenecek ve daha etkili bir konuma gelebilecektir.

4.3.5. Türkiye ve Ortadoğu

Ortadoğu bölgesi özellikle II Dünya Savaşı'ndan buyana Türkiye'den İran'a Mısır'dan Suudi Arabistan'a kadar dünya politikasında merkezi rol oynamıştır. Bu merkezi rol, bölgenin Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında geçiş kavşağı durumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bölge 19. yy'da Avrupa devletlerinin ana sömürge bölgelerinden biri haline gelmiş ve 20. yy'ın ikinci yarısında dünya egemenliği peşinde koşan süper devletlerin etki alanı içine alma mücadelesine konu olmuştur. Bu bağlamda, Ortadoğu tarihi boyunca hep egemenlik savaşlarına konu olmuştur jeopolitik açıdan dünyanın en kritik kavşağında bulunan Ortadoğu'da egemenlik elde edemeyen bir güç dünya hakimiyetini sağlayamamıştır. Ve bu nedenle Ortadoğu tarihi boyunca hegemonya savaşlarına sahne olmuştur. (Demirer ve Orhangazi, 1998: 5)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu'daki siyasi gelişmeleri etkileyen en önemli faktör İsrail Devleti'nin kurulması olmuştur. 1948'den itibaren şiddetlenen Arap İsrail çatışması, gerek Arap devletleri arasında, gerekse bunların diğer devletlerle olan ilişkilerinde esas rolü oynamıştır. (Serdaroğlu, 2004: 181) nitekim son zamanlarda gelişen olaylara baktığımızda Ortadoğu'daki İsrail Arap çatışmasının hangi şiddete olduğu görülmekte olup Ortadoğu'nun şekillenmesinde bu çatışmaların etkili olacağı tartışılmalıdır.

Ortadoğu bölgesine karşı batılı devletlerin duyduğu bu büyük ilginin diğer bir nedeni de, bölgenin dünya petrolünün %70'ini ürettiği olmasıdır. Böylesine büyük bir üretim hacmine rağmen Ortadoğu devletleri ürettikleri petrolün ancak %4'ünü tüketmektedir. Buna karşılık Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya %75 oranında Ortadoğu petrolü tüketmektedir. Genel bir ifade ile bunun anlamı Batı'nın Ortadoğu petrolüne bağımlı olması, dolayısıyla bütün büyük devletlerin yaşamsal çıkarlarının Ortadoğu'da bulunması demektir.

Ortadoğu bölgesi sanayileşmiş batılı devletler için böylesine büyük bir önem taşıırken, kendi içinde bir çatışma ve istikrarsızlık içindedir. Bu çatışma hali ve

istikrarsızlığın kaynağını ise din ve milliyetçilik olguları oluşturmaktadır. Bu olguların yol açtığı temel uyuşmazlık da İsrail-Arap çatışmasıdır. Nitekim son günlerde tank olduğumuz İsrail'in Lübnan'a saldırması bu temel uyuşmazlığın yol açtığı çatışmanın büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.

1990 sonrasında Türkiye'yi Ortadoğu açısından ilgilendiren bazı temel sorunlar vardır. Bunların bir kısmı, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi ve ardında baş gösteren Körfez Savaşı'nın sona ermesiyle başlamıştır. Diğer sorunlar ise bölgenin yapısı ve devletlerin yönetim şekillerinden, rejimlerinden ve uyguladıkları politikalardan kaynaklanmaktadır. YDD'de Türkiye'yi Ortadoğu açısından tehdit eden ve karışıklığa yönelten üç ülke vardır. bunlar, İran, Irak, Suriye'dir. Günümüzde Türkiye'nin Ortadoğu politikasını temelde bu devletlerle olan ilişkileri belirlemektedir.

Türkiye-Irak ilişkilerine bakıldığında belli başlı üç sorun gündeme gelmektedir. Bunlar; su sorunu, PKK ve Kuzey Irak sorunudur. Türkiye-Suriye ilişkilerinde ise, su sorunu ve PKK ile birlikte tarihten kaynaklanan Hatay sorunu mevcuttur. Türkiye İran ilişkilerine bakıldığında ise, PKK ile birlikte Orta Asya'da bir nüfuz kazanma yarışı ve bu ülkenin kökten dinci yayılmacı emelleri ve dinsel tahrikleri gündeme gelmektedir. Ayrıca bu ülkelerin askeri güçlerini arttırma çabaları ve nükleer silahlara sahip olma çalışmaları Türkiye'yi endişelendirmektedir.

Türkiye'nin gelenekselleşmiş Ortadoğu politikası Körfez Krizi'yle değişmiş diğer taraftan diğer ülkelerin birbirleri ile olan ilişkileri de değişmiştir. Dünyanın iki kutuplu yapısını bir sonucu olarak gündeme gelen ve Soğuk Savaş'ın bir simgesi olarak görülen Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılması ile birlikte uluslar arası ilişkiler yeni bir biçim almaya başlamıştır. Körfez Krizi esnasında şimdiye kadar karşı taraflarda yer alan ABD ve SSCB bu kriz esnasında görülmedik bir işbirliği örneği ortaya koyarak BM bünyesinde peş peşe kararların alınmasını sağlamışlardır. (Bal, 2001: 424-425)

Türkiye 1960'lı yıllardan itibaren Ortadoğu'daki gelişmelere karışmamaya dikkat göstermiş, Araplar arası çatışmalara ve Arap-İsrail uyuşmazlığına uzak kalmaya çalışmıştır. İran-Irak savaşı boyunca da Türkiye tarafsızlığını korumuş ve savaşı

tarafına silah satışından bile kaçınmıştır. Ancak 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine karşı gösterilen uluslar arası tepkiye Türkiye'de katılmış ve 1990 Eylülünde Türkiye, BM Güvenlik Konseyince alınan 667 ve 670 sayılı kararları desteklemiş ve Irak ile Kuveyt'e karşı deniz ve hava ablukası uygulayacağını açıklamıştır. Aralık 1990'da da dönemin Cumhurbaşkanı Özal hükümetinin Suudi Arabistan'a küçük bir birlik göndermesini önermiş ancak hükümetin kamuoyu tepkisinden çekinmesi nedeniyle bu gerçekleşmemiştir. (Cumhuriyet, 1990: 6)

Körfez Savaşı boyunca Türkiye'nin ABD önderliğinde koalisyon güçleri yanlısı siyaseti devam etmiştir. Türkiye Aralık 1990'da NATO çevik kuvvetinin hava birimini ülkesine davet etmiştir. çevik kuvvete ait 42 uçağı 6-10 Ocak 1991 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Bu uçaklar Malatya Erhaç hava üssünde konuşlandırılmışlardır. Türkiye'nin bu davranışlarındaki amaç hem Irak'a ikinci cephe ihtimaliyle gözdağı vermek hem de Irak'ın Türkiye'ye olası saldırısını caydırmak olarak açıklanabilir. Daha sonra 17 Ocak 1991'de TBMM savaşta taraf olma yönünde bir adım daha atarak hükümete yurtdışına asker gönderme ve yabancı askerleri ülkede konuşlandırma konusunda yetki vermiştir. Ertesi gün de bu yetkiye dayanarak 41 Amerikan F-15 uçağının İncirliğe inmesi onaylanmış ve 18 Ocak 1991 günün bu uçaklar Kuzey Irak'taki hedefleri bombalamaya başlamışlardır. (Bölükbaşı, 1992: 81)

Türkiye için tehlikeli bir tehdit unsuru oluşturabileceği dolayısıyla, Körfez Savaşı'nın Irak'a ağır bir darbe vuracağı ve bu nedenle ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasına izin verildiği şeklinde dönemin Cumhurbaşkanı Özal tarafından açıklanmıştır. Böylece Türkiye herhangi bir riski göze almadan tehlikeli bir rakipten kurtulacaktır. (Cumhuriyet, 1991: 4-11-17) Gene Özal tarafından Türkiye'nin koalisyon güçleri mücadelesini desteklemesine rağmen, sadece şu koşullarda kuzeyde bir kara cephesi açabileceği belirtilmiştir. Bunlar: (Bölükbaşı, 1992: 97) Irak'ın Türkiye'ye saldırması ile Irak'ta bir otorite boşluğu ve kaosu doğması ve İran ve Suriye'nin bu durumdan yararlanmak istemeleridir.

Uzun süren hava bombardımanları ve 1991 Şubat ayı sonundaki kısa kara savaşı boyunca yukarıdaki gelişmeler olmamıştır. Aslında böyle gelişmelerin olmaması için Türkiye, İran ve Suriye sürekli olarak birbirlerini yoklamışlardır ve yaptıkları

açıklamalarla diğerlerinin Irak'ta durumu tek yanlı olarak kendi lehlerine çevirmelerine karşı oldukların belirtmişlerdir. Türkiye'nin Suriye ve İran'dan çekindiği ölçüde bu iki ülke de Türkiye'den çekinmiş ve Türkiye'nin savaştan yararlanarak Kuzey Irak'ı işgal etmesini büyük bir olasılık olarak görmüşlerdir. (Milliyet, 1991: 16) Savaşın 28 Şubat 1991 günü sona ermesiyle birlikte Irak'ın Kuzey'inde baş gösteren Şii ve Kürt ayaklanmaları sonucu Türkiye geleneksel politikasının Irak'ın parçalanmasına karşı olduğunu, halen de bu politikayı sürdürdüğünü bildirmiştir. 1991 Mart ayı sonunda Irak bu ayaklanmaları rahatlıkla bastırması ve yaklaşık üç sene öncesinde olduğu gibi binlerce sığınmacı Türkiye ve İran sınırına kaçmaya başlamıştır. 14 Nisan 1991 tarihinde Türkiye'ye sığınan Iraklıların sayısı 460.000'e ulaşmıştır. (Yinanç ve diğerleri, 1992: 49) Bunun üzerine Türkiye BM Güvenlik Konseyi'ne başvurarak yardım talebinde bulunmuştur. Türkiye yaptığı açıklamalarda, sığınmacıları Türkiye topraklarına kabul etmek yerine Irak topraklarında bir güvenlik bölgesi oluşturulmasını ve bu sığınmacıların uluslar arası teminat altında tutulacak bir bölgede barındırılması önerisinde bulunmuştur. Türkiye'nin böyle bir istekte bulunmasının nedenlerinden biri 1988'den beri karşılaşılan zorlukların artık sadece Türkiye'nin çabasıyla halledilmesinin istenmemesidir. Bilindiği gibi 1988 yılında Irak'ın Halepçe Katliamı sonucu Türkiye'ye bir sığınmacı akımı başlamış ve Irak kuvvetlerinin saldırısı karşısında bir hafta içinde 51.542 kişi Türkiye'ye gelmiştir. (Yinanç ve diğerleri, 1992: 25)

1991 sığınmacı akımı olduğunda ise, 1988 sığınmasından kalan 20.048 kişi hala Türkiye'de barındırılmaktaydı. Ancak batılı devletlerin Türkiye'nin yaptığı fedakarlığı belirtmek yerine genellikle bunu küçümsemeleri ve Türkiye'yi sığınmacılara karşı kötü davranmak, yetersiz şartlarda barındırmak ve insan haklarından yoksun bırakmak gibi suçlamalarda bulunması sonucu Türkiye yukarıda değinilen güvenlik bölgesi fikrini ortaya atmıştır. Nitekim bu güvenlik bölgesi ya da güvenlik kuşağı önerisi ABD ve diğer devletler tarafından benimsenmiş ve Irak'ın kuzeyinden geçen 36. paralel ile Türk sınırı arasında kalan alanda söz konusu bölge oluşturulmuştur. (Yinanç ve diğerleri, 1992: 30-48)

Bu bölgede güvenlik Amerikan, İngiliz ve Fransız birlikleri tarafından sağlanmaya başlamıştır. Ancak, bu güvenlik bölgesinde çok uluslu gücün Iraklı Kürtlere yardımının Kuzey Irak'ta Irak'ın bütünlüğünün parçalanmasına doğru bir gidişi

güçlendirdiği ve Iraklı Türkmenlerin bu durumdan zararlı çıkacağı Türkiye tarafından algılanmış ve Türkiye Dış İşleri Bakanlığı vasıtasıyla Türkmenler aleyhine oluşacak bir gelişmeye karşı olduğunu sık sık duyurmuştur. Türkiye'nin bu kaygıları fazla sürmemiş 11 Ağustos 1991'de çok uluslu güç geri çekilmiş ve bu gücün yerine 5.000 askerden ve savaş uçaklarından oluşan başka bir çok uluslu güç Türk hükümetinin izniyle İncirlik, Silopi ve Batman'da konuşlandırılmıştır. (Bölükbaşı, 1992: 99-100)

Buradan da anlaşılacağı gibi Ortadoğu günümüzde en büyük silah stoklarına sahip bölgelerin başında geliyor. Bölgesel güç olma iddiaları ile beslenen bu silahlanma faaliyeti, sorunların çözümüne yönelik seçenekleri sınırlandırıyor, askeri çözümsüzlükler yoğunluk kazanıyor. Bu arada en büyük silahlanmayı İsrail gerçekleştiriyor. İsrail, tüm Arap ülkeleriyle birden savaş kurgusuna göre silahlanıyor. Ayrıca Suudi Arabistan ve diğer Körfez petrol oligarşileri İran'a karşı silahlanırken, Türkiye-Suriye, Suriye-Irak, Mısır-Irak, Türkiye-İran birbirlerinin silahlanmalarını dikkatle izliyorlar bu arada İran ve Türkiye savaş sanayini geliştiren bölge ülkeleri arasında İsrail'le birlikte yer alıyorlar. Ulusal silah sanayi programları kapsamında 45.000 personel, 240 ana üretim merkezi ile bunları destekleyen 12.000 küçük özel işletme İran'ın bu programının çapını gösteriyor. Türkiye ise silah sanayisi ve ordunun reorganizasyonu çerçevesinde 1995-2005 yılları arasında kapsayacak 150 milyar dolarlık bir silahlanma programını yürürlüğüne koymuş durumda. (Parlak, 2002: 226)

3 Ağustos 1990 sabahı tüm medya organları ve televizyon ekranları bütün dünyada çok önemli bir olayı duyuruyorlardı. Irak ordusu Kuveyt'i işgal etmiş bağımsız bir devletin varlığına fiilen son vermişti zaten kısa bir süre sonra Irak yöneticileri Kuveyt toprakları ilhak ettiklerini dünyaya ilan ederek işgalin "hukuki" cephesini de tamamladılar. Aslında %60'ı yabancı olmak üzere 1,8 milyonluk bir nüfusu, 17.800 kilometrekarelik bir toprak alanına ve 20.000 kişilik bir orduya sahip bir şehir devletinin onun üzerinde tarihi haklar iddia edebilecek durumda bulunan bir devlet tarafından işgali, farklı koşullarda herhalde bu kadar yankılar uyandıramazdı. Bir petrol devi olan bu cüce ülkenin işgali dünyanın enerji dengesini bozacak nitelikteydi. (Timur, 1996: 204)

Bu savaş iki taraf dışında tüm sömürenlerin işine yaradı. Savaş sonlandığında dengeler yeniden kurulurken “Filistin” sorunu ABD’nin istediği biçimde çözümlenme yoluna girmiş ancak bu seferde Kürt sorunu bölgeyi tedirgin etmeye başlamıştır. Diğer taraftan savaş sürecinde İran’a karşı Irak’a yayılan silahlar Körfez Savaşı’nın başlamasına aracılık eder. Yeni Dünya Düzeni adı altında saldırganlığı reelleşiren ABD emperyalizminin bölgedeki dengelere yeniden müdahale edişinin de ilk adımını oluşturmuştur. (Ersoy, 1998: 24)

11 Eylül 2001’de Usame Bin Ladin tarafından ABD’ye yapılan saldırı Amerikan şahinlerini ilk defa ABD hükümetin kısa dönem siyasetlerini kontrol eder bir noktaya getirdi. Hemen kendi orta dönem programlarını işleme koyacak bir ilk adım olarak gördükleri Irak ile bir savaşın gerekliliğine itti. Savaş başladı. Savaşta ilk hafta işler şahinlerin umdukları ve belediklerinden daha az iyi gidiyordu. ABD’nin Irak işgalinde umdukları gerçekleşmedi. Irak halkının savaşta gösterdiği direnme, mücadele, azim ve morali ve elbette öncelikle Arap ve Müslüman aleminde bir dönüm noktası olacak kadar etki yaratmıştır. Irak direndikçe gücü ve etkisi daha da artacak bu çağrışım ABD-İngiltere-İspanya koalisyonunun umurunda bile olmayabilir, ama Arap ve hatta tüm Müslüman halklar üzerinde kurulu rejimleri daha şimdiden titretmektedir. Örneğin; Suudi Arabistan, ABD’ye karşı daha Irak saldırısı öncesinde taşma düzeyine yaklaşan halk tepkisinden korkarak aldıkları “nötr” kararlar ayakta kalıp kalmayacakları bir soru işaretidir. Diğer taraftan biraz beklemesi gerekenler vardı. Bunların başında Irak Kürtleri geliyor. Tarihlerinde ABD tarafından iki kere yüzüstü bırakılmak varken, Irak Kürtleri bir kez daha ABD ile işbirliğine hem de bu koşullarda ve şimdiye gerçekleşmiş bir “ulusal konsensus” ile girmektedirler.

Türkiye ABD ilişkilerinde ise ABD’ye verilen ilk tezkere ile adımını attığını bu eşikten ikinci tezkereyi çıkarmayan Meclis sayesinde kıl payı dönmüş ama tamamen de uzaklaşmamıştır. TÜSİAD Başkanı ve Sabancı gibi “başımıza konan devlet kuşunu kaçırdık” diye hayıflanmış büyük sermaye çevrelerinin ABD’den gelecek yeni yardımlık teklifinin kabulü için bastırdıkları da sır değildir. dünyanın tüm halkları gibi, zaaf ve tereddütlerine rağmen “halkın sağduyusu” denen şeyin kanıtını verircesine bir basiretle Amerikan saldırganlığını da Türkiye ABD yardımlığına soyunmasına da karşı olduğunu gösterdi. Bu paylaşma duygusunun sadece bir duygu olarak kalmamaları

ABD'nin meşrulaştırdığı Irak işgali ile görülmektedir. Kaldı ki bu savaşın böyle kalmayacağı bunun akabinde bir savaş zincirinin Suriye ve İran'la devam edeceğinin sinyallerini veriyordu.

4.3.6. Türkiye ve AB İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısında ilerlemesinin durması ve siyasi mücadelelerin sürekli olarak mağlubiyetle sonuçlanması Osmanlı'nın Batılılaşmasını da beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın Batı'nın üstünlüğünü kabul etmesi 17. yüzyıla; bunu kendine dert etmesi ve Batılılaşma çabası içine girmesi 18. yüzyıla rastlamaktadır.

Osmanlı'nın Batı'ya yönelmesinin temelinde, siyasi olarak yeniden Batı karşısında zaferler kazanabilmek yattığı tartışılabilir. Bu durumda da Batılılaşma askeri kurumlardan başlamıştır. Orduda yapılan yenilikler diğer alanlara da nüfuz ederek Batılı tarzların toplumda egemen olmaya başlamasına neden olmuştur. Tanzimat ve Islahat Fermanları, I. ve II. Meşrutiyet Batılılaşma yolunda Osmanlı'nın yaptığı yeniliklerdir. Yapılan bu yenilikler ve bunların getirdikleri, Osmanlı toplumunun kendi içsel dinamikleri ile ortaya çıkmadığı için toplumdan kopuk bir görünüm arz etmiştir. Ayrıca yapılan değişikliklerin üst yapı kurumları ile sınırlı kalması ve toplumun üretim yapısının değişmemesi bir diğer olumsuz yöndür.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Osmanlı'nın yaptığı Batılılaşma yolundaki reformlar “çağdaşlaşma” “muassır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma” amacıyla daha köklü bir şekilde devrimlerle devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için başlattığı Batılılaşma serüveni cumhuriyetle birlikte devam ederek, devletin sürekli olarak Batı'ya yönelmesini beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin çağdaşlaşma projesi Batılılaşma olarak algılanmıştır. Batılılaşma çabasının somutlaşması da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme çabaları ile kendini göstermektedir.

Avrupa Birliği'nin temeline baktığımızda birliği oluşturan ülkelerin 16. yüzyıldan itibaren toplumlarında belli dönüşümleri yaşayarak, farklı bir üretim biçimine

geçmiş, ulus-devletlerini kurmuş ülkeler olduklarını görüyoruz. Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi modernliğin temel unsurlarını ortaya koymuş; aynı kültürden beslenen ülkelerin AB'yi oluşturduklarını görüyoruz. Başlangıçta ekonomi temelli oluşturulan bu Birlik günümüzde Avrupa Birleşik Devletleri'ne doğru siyasi bir nitelik almaktadır. AB gelişme politikaları belirleyerek kendi bünyesine yeni ülkeleri dahil etmektedir.

Türkiye de 300 yıldır Batılılaşma çabası içinde olduğu için bu Birliğe girmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin AB'ye dahil edilmesi durumunda AB'nin kültür farklılığındaki sıkıntıları daha da artacaktır. Üyeler birçok konuda ortak değere sahip oldukları halde bunu yeterli bulmuyor, kültürel ortaklıkları bir üst kültürde birleştirmeye çalışıyorlar. “Avrupa Birliği'ni bugün kurmaya başlasaydık ekonomiden değil; kültürden başlardık diye düşünüyorlar.” (İlhan, 1999: 216)

Son on yılın gelişmelerini iyi anlamamız, iyi görmemiz gerekiyor, Türkiye Soğuk Savaş sonrasında “içine alınmadığı AB tarafından iktisadi ve siyasi olarak sömürülmektedir” on dokuzuncu yy'da Osmanlı'ya uygulanan Avrupa politikası, içimizdeki işbirlikçilerle tekrar ettirilmektedir. (Manisalı, 2004: 94) bu bağlamda düşünüldüğünde AB'nin Türkiye açısından hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olabileceği tartışılabilir.

4.3.6.1 Türkiye AB İlişkilerinin Başlangıcı ve Gelişim

Türkiye'nin Orta Avrupa'da doğan sanayi devletleri topluluğuna yaklaşma süreci oldukça uzun ve sık sık sorunların yaşandığı bir tarihe dayanmaktadır. Bu süreç, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 31 Temmuz 1959 tarihindeki başvurusuyla başlamıştır.(Bu adımın atılmasında siyasi ve ekonomik çıkarların yanında, Yunanistan'ın iki hafta önce yaptığı ortaklık başvurusu da etken olmuştur). Görüşmeler iki ay sonra başlamış ve ortaya çıkan bir kısım çok büyük güçlüklerden 12 Eylül 1963 tarihinde AET'yi kuran antlaşmanın 238.maddesine dayanan AET- Türkiye Ortaklık Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin daha sonraki Avrupa Topluluğu(AT) ve

Avrupa Birliği ile sürdürdüğü ilişkiler de dikkate alındığında topluluk ile ilişkileri kırk yılı aşkın bir geçmişe uzanmaktadır. (Gümrükçü, 1999: 65)

Tam üyelik başvurumuza AET tarafından verilen cevapta Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması önerilmiştir. Söz konusu anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu (AT) ile kurduğu ortaklık ilişkisi 12 Ekim 1963 tarihinde imzalanan, 01 Aralık 1963'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'na dayanmaktadır. Ankara Anlaşması'nın hedefi Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğidir. (Şişman ve diğerleri, 2005:181) Ankara Anlaşması'nın önsözünde Türk halkının yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla AET'nin sağlayacağı desteğin ilerdeki bir tarihte Türkiye'nin Topluluğa katılmasına yardımcı olacağı belirtilmektedir.

Ankara Anlaşması'na göre Türkiye'nin tam üyelik yönünde ilerlemiş üç temel dönemde planlanmıştır. Bunlar; hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönemdir. Anlaşma hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç devre öngörmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise, Gümrük Birliği'nin tamamlanması planlanmıştır. Anlaşmada öngörülen hazırlık döneminin sona ermesi ile birlikte 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol'de geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üsteleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Ancak gerek Ankara Anlaşması gerek ise Katma Protokol öngörüldüğu şekilde uygulanamamıştır. (Şişman ve diğerleri, 2005:181-182)

AET, Türkiye'ye “geçiş ve son dönemde doğacak yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için” belirli bir süre ekonomik yardımda bulunmayı taahhüt etmekteydi. Bu adımların ilerde olası bir tam üyeliğe geçişi kolaylaştırma gibi siyasi amaca hizmet etmesi düşünölmekteydi. Ortaklık Anlaşması'na iki ek, iki protokol, ortak bir açıklama ve bir son senet eşlik etmekte ve bu arada anlaşma bir dizi protokol ve temel belgeyle de tamamlanmaktadır. (Gümrükçü, 1999: 71)

Türkiye Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Batı'ya yönelmiş ve çağdaş Batı'nın değerlerini benimsemiş ve benimsemeye çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan

sonra Avrupa kıtası merkezli kurulan siyasi ve güvenlik oluşumlarının tümüne katılmaya yönelmiştir. Batılılaşma isteği Türkiye’yi OECD, Avrupa Konseyi ve NATO gibi birlikteliklere katılmasını beraberinde getirmiştir. Bu birlikteliklere katılmış olan Türkiye’nin Avrupa’nın en iddialı entegrasyon hareketine katılma isteği Türkiye’yi AB ile ikili ilişkilere sokmuştur. Ancak Avrupa ile bugün geldiğimiz nokta tarihten devraldığımız bir güçsüzlüğün ve ezikliğin izlerini taşır. Ve AB ile ilişkilerimiz ikili düzeyde bağımlılık ilişkilerini beraberinde getiriyor. Bizim devlet-toplum anlayışımızı değiştirmemizi talep ediyor. Kendi içsel dinamiklerimizle gerçekleştiremediğimiz bu gelişmelerin, dışarıdan gelen dayatmalarla kabul edilmesi veya edilmek zorunda kalınması acı verici.

AB ile aramızdaki bağımlılığı kendimiz için bir fırsata dönüştürememek ya da bu fırsatı reddetmek bizi bağımlı kılan her şeyin sürmesini istemekten başka bir şey değil. (Mahçupyan, 2000: 218) Sonuç olarak Avrupa Birliği konusunda ülke olarak yeterince enforme edilmiş, bilgilendirilmiş değiliz. Bu yüzden doğru dürüst bir fikre sahip olduğumuz söylenemez. Çoğu insan ve özellikle geniş kitleler, bu sürecin sonunda ne olacağı konusunda hemen hemen hiçbir şey bilmiyor. Avrupa Birliği, tabii ki sadece bir ekonomik kuruluş değildir. Başlangıçta temel vurgu ekonomi üzerine yoğunlaşıyordu, bundan dolayı bu entegrasyona “Ortak Pazar” deniyordu. Bugün gelinen noktada ise doğrudan siyasal ve toplumsal bir birlikle karşı karşıya bulunuyoruz.

4.3.7. Türkiye ve NATO İlişkileri

NATO-Türkiye ilişkileri, Türkiye’nin dünyanın hali hazırda en istikrarsız bölgeleri olan Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar üçgeninin ortasında bulunması nedeni ile ayrı önem taşımaktadır. Bu stratejik konum da Türkiye’yi NATO açısından işlevsel bir fonksiyona sahip kılmaktadır. Nitekim YDD ile beraber Körfez Krizi’nin ortaya çıkması, ardından Balkanlar’daki iç çatışmalar ve nihayet eski SSCB’deki nükleer silahların kontrolü konuları yeni risk alanları ortaya çıkarmış ve Türkiye’nin önemini bir kez daha gündeme getirmiştir.

Kaldı ki Körfez Krizi ve hemen akabinde Irak İşgali ve son olarak meydana gelen 11 Eylül olayı NATO’yu “Süper NATO” haline getirmese de ABD’ye emperyal yayılma olanağı, hareket alanı kazandırdı. ABD 11 Eylül sonrasında bugüne kadar, Karadeniz’den Çin sınırına kadar olan coğrafyada yeni askeri üs ve tesisler oluşturdu. (Yaraşır, 2005: 190) Tabii ki bu üslerin bir ayağı da Türkiye’deydi.

Türkiye’nin NATO bağlantısının yanında mevcut güvenlik yapıları ve ilişkilerinin muhafaza edilmesi konusunda ABD ile güçlü bir çıkar ortaklığı söz konusudur. (Lesser, 2000: 147) Dağılan SSCB’deki mevcut askeri gücün geleceğinin ne olacağı, nükleer silahların ve konvansiyonel gücün azaltılması ve sınırlandırılması konusundaki anlaşmaların akıbeti, Türkiye için askeri alanda ortaya çıkan öncelikli sorunlardır.

Körfez Krizi sırasında NATO’nun Türkiye’ye müttefik destek kuvvetleri gönderme karşısında Almanya’nın tepkisi, Sovyet tehdidinin yokluğunda NATO garantilerinin güvenilirliği konusunda kalıcı şüphelerin doğmasına yol açmıştır. Ancak NATO bağlantısı çok büyük simgesel maddi önem taşımaktadır. Her şeyden önce, AB’ye üyelik beklentisinde olduğu gibi ittifak üyeliği Türkiye’nin Demokratik Batı “Kulübü” üyeliğinin bir simgesi olarak görülmektedir. (Lesser, 2000: 148)

NATO ile Türkiye işbirliğinin büyük önem taşımasının bir nedeni başka güvenlik sistemlerine karşı Türkiye’nin hassas bir konumda bulunmasıdır. Örneğin BAB’ı düşünecek olursak bu yeni tasarlanan savunma örgütünü Türkiye’nin desteklemesi mümkün değildir. Çünkü Türkiye bu örgütün dışında kalmakta sadece ortak üye olmakla dez avantajlı konuma gelmektedir. Bu ortak üyelik Türkiye’ye örgütün karar mekanizmalarına katılma hakkını vermemekte, sadece üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirme ödevi vermektedir. Bunun yanında BAB’a Yunanistan’ın dahil edilmesi Türkiye için mevcut uyuşmazlıklar çerçevesinde yeni riskler taşımaktadır. Örneğin BAB’a üye bir Yunanistan’ın Ege’de kara suları sınırını 12 mile çıkardığını ilan etmesi iki ülkeyi savaşın eşiğine getirebilecektir. Bu durumda Yunanistan’ın BAB’a başvurması ve bu anlaşmanın 5. maddesi uyarınca yardım istemesi halinde Türkiye’nin NATO müttefikleri BAB çerçevesinde Türkiye’nin karşısına geçmek durumunda kalabilecektir. Söz konusu 5. madde BAB’a üye bir

ülkenin saldırıya uğraması durumunda diğer üye ülkelerin mutlak yardıma koşma yükümlülüğünü içermektedir. Gerçi gerek Yunanistan gerekse Türkiye NATO çerçevesinde aynı savunma şemsiyesi içinde yer almaktadır. BAB ta bu savunma şemsiyesinin bir parçasıdır. Ancak her ne kadar bu anlatılan durum güvenlik anlayışının doğasına aykırı olsa da teorik açıdan geçerliliğini korumaktadır.

Ankara NATO çerçevesinde “alan dışı” bir rolün geliştirilmesi konusunda ihtiyatla yaklaşmaktadır. Uygulamada ittifakın sorumluluk alanının resmen genişletilmesi NATO için pek olası olmadığı gibi Türkiye açısından da sorunlara yol açabilecektir. Türkiye'nin görüşüne göre Türkiye'nin Orta Doğu sınırlarının savunulması açıkça ittifakın sorumluluk alanı içinde yer almaktadır. NATO anlaşması Türkiye'nin bu konuda haklı olduğuna dair hiçbir şüphe bırakmasa da, Körfez Krizi deneyimi ve özellikle de IMF desteği konusunda tartışmalar, NATO garantilerinin Doğu-Batı sınırları dışında işlerliği konusunda Türkiye'nin şüphe duymasına yol açmıştır. NATO'nun Avrupa dışında daha aktif bir rol benimsemesi ... NATO'nun Avrupa dışında daha aktif bir rol benimsemesi ise Türkiye'nin Arap dünyası ile zaten nazik durumdaki ilişkilerini ciddi biçimde sıkıntıya sokabilecektir. (Lesser, 2000: 149)

SONUÇ

Devletler arası ilişkilerde uluslar arası sistemin yapısını belirleyen temel faktör daima güç dengesi olmuştur. Tarih boyunca bu güç dengesinin sürekli bir değişim göstermesi uluslar arası sistemin yapısını da etkilemiş ve sistemin güç dengesinin değişimine paralel olarak farklı yapılara girmesine neden olmuştur.

Tarihsel süreç içinde uluslar arası sistem, devletler arasında oluşan güç dengesine bağlı olarak üç temel yapıda oluşmuştur. Bunlar, gücün tek elde merkezileştiği Roma İmparatorluğu dönemi ve tek kutuplu uluslar arası sistemin, temel güçlerin bulunmadığı 19. yy. Avrupa'sında meydana gelen çok kutuplu sistem ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra gücün iki süper devlet arasında merkezileştiği ve uluslar arası sistemi iki kutuplu bir yapı içinde olduğu Soğuk Savaş dönemi olarak tanımlanabilir. Tarihsel süreç içerisinde güçler sürekli yer değiştirmiştir ve uluslar arası sistem oluşan güç dengesine bağlı olarak sürekli değişmiş göstermiştir. Burada Osmanlı İmparatorluğunu görmezden gelmek imkansızdır.

Osmanlı İmparatorluğu 16. yy'da ciddi bir güç olmuş ve bu gücünü uzun zaman sürdürmüş olup uluslar arası sistemde gücünü hissettirmiştir. Sanayileşme ile birlikte Osmanlı İmparatorluğunun sanayileşmede geç kalması dolayısıyla sahip olduğu bu güç batıya doğru kaymıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısında ilerlemesinin durması ve siyasi mücadelelerin sürekli olarak mağlubiyetle sonuçlanması Osmanlı'nın Batılılaşmasını da beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın Batı'nın üstünlüğünü kabul etmesi 17. yüzyıla; bunu kendine dert etmesi ve Batılılaşma çabası içine girmesi 18. yüzyıla rastlamaktadır. Osmanlı'nın Batı'ya yönelmesinin temelinde, siyasi olarak yeniden Batı karşısında zaferler kazanabilmek yattığı tartışılabilir. Bu durumda da Batılılaşma askeri kurumlardan başlamıştır. Orduda yapılan yenilikler diğer alanlara da nüfuz ederek Batılı tarzların toplumda egemen olmaya başlamasına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslar arası sistemi belirleyen iki kutuplu Soğuk Savaş dönemi ise, askeri ve stratejik olarak bu yapısını korurken zaman içinde

kademeli olarak siyasi ve ekonomik düzeyde çok kutuplu bir yapıya kavuşmuştur. Savaş sonrası dönemden beri süregelen bu yapı ise, SSCB'nin dağılarak dünya politika sahnesinden silinmesinden sonra stratejik açıdan sona ermiş ve iki kutuplu sistem de klasik görünümü ile ortadan kalkmıştır. İki kutuplu sistemin sona ermesiyle beraber uluslar arası sistemde ortaya çıkan durum ise YDD olarak adlandırılmaktadır. YDD halen sürmekte olan ve son şeklini almaya doğru ilerleyen bir süreç olarak tanımlanabilir.

YDD'nin oluşum sürecini tamamlamasında belirleyici olacak bir takım faktörler de mevcuttur. Bunlar sistemin yapısını belirleyecek olan güç dengesini paylaşacak bazı devletler, uluslar arası dengeleri etkileyebilecek bir takım oluşumlar ve nihayet toplumlar içinde meydana gelecek olan radikal akımlar şeklinde sıralanabilir. YDD'de güç dengesinin sadece iki devlet arasında oluşmayacağı artık kesinlik kazanmıştır. Süper güçlerden ayakta kalan ABD'nin, dünyanın en güçlü devleti unvanına sahip olmasına rağmen uluslar arası sistemde her düzeyde hiyerarşik bir yapı oluşturacağını söylemek zordur. Bugünün uluslar arası sisteminde askeri ve stratejik açıdan ABD en yüksek noktada yer alabilir. Fakat siyasi ve ekonomik düzeyler için durum farklıdır. Çünkü Japonya ve AB karşısında ABD ticari olarak rekabet etmekte zorlanmaktadır.

Sistemin bir başka özelliği de dinsel ve ulusçu akımların giderek güçlenmesidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki sisteme şekil vermiş olan ideoloji faktörünün SSCB'nin yıkılması ile uluslar arası politikadan çekilmesi, yıllarca baskı altında tutulmuş bu duyguların bir patlama ile ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların yeni sistemde çatışmalara yol açacakları yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Balkanlarda yaşanan etnik çatışmalar ve günümüzde farklı bölgelerde halen devam eden etnik çatışmalar bu savı doğrulamaktadır.

2000'li yıllarda ekonomik, kültürel, teknolojik ve toplumsal olmak üzere yaşamın her alanında hızlı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme olgusunun yaşamımızın her alanında etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Küreselleşme olgusu sınırları kolaylıkla çizilmemekle birlikte karmaşık bir yapıya sahiptir. 1980'lerin sonlarında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin

dağılmasıyla ivme kazanan küreselleşme süreci genel bir çerçevede incelenmiştir. Küreselleşmenin tanımının yapıldığı ikinci bölümde tarihi gelişim süreci içindeki ekonomik yapıdan genel olarak söz edilmiştir.

Küreselleşme süreci içinde önemli bir yere sahip olan YDD çalışmamızın en önemli bölümünü oluşturuyor. Özellikle YDD ve YDD içerisinde gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırma metodu kullanılarak irdelendiği çalışmamızın üçüncü bölümünde ortaya çıkan veriler sonucunda birtakım görüşler sunulmuş ve bu görüşlerin küreselleşmeyle bağlantısı açıklanmıştır. YDD'nin tüm insanlara aynı eşitliği sunmadığı ve gelişmiş ülkelerin bu konuda her zaman daha şanslı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş-az gelişmiş ülke farklılıklarının yer aldığı dünya ölçeğinde bu ülkeler arasındaki eşitsizliğin günümüzde de sürdüğü gözlenmektedir. Bu aşamada karşımıza çıkan en belirgin sonuçlardan birisi de, halen ekonomik ve kültürel açıdan karşıt tarafların hararetle tartıştığı küreselleşme olgusunun ya da serbest Pazar oluşumunun eşit olmayan ve taraflı bir yapıya sahip olduğudur. Bu bağlamda küreselleşme kavramını ortaya atan kurmacıların gözden kaçırdıkları en önemli nokta ülkelerin siyasal görüşleri ve sistemleridir. Ortak bir kültür ve Pazar için tüm dünyanın birbirine yakın görüşlere ve ekonomilere sahip olması gerekmektedir. Oysa günümüzde birbirinden farklı yönetim biçimlerine ve gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkeler yer almaktadır. Bu durum da bu ülkelerin aynı pazarda ve ortak bir kültürde birleşmelerini güçleştirmektedir.

Dördüncü bölümde ise 1980 sonrası dönem Türkiye açısından ele alınmıştır. Öncelikle bu dönemin topluma olan yansımaları ve Türkiye'nin dünyaya entegre olma süreci irdelenmiştir. Türkiye, 80'li yıllarda dünyaya entegre olmak için ekonomik sistemini devletçilikten liberalizme kaydırmıştır. 1980 sonrası, Türk toplumu için küreselleşmeyle birlikte tüketim kalıplarının büyük önem kazandığı bir dönemdir. Giderek sınırlar ortadan kalkmış Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke dünya pazarlarına açılmıştır. Ancak uluslar arası gelir dağılımındaki uçurumun bu dönemden başlayarak günümüze dek geldiği gözlemlenmektedir. Ticaret alanında ortaya çıkan kolaylıklar sayesinde insanlar ithal ürünlerle tanışma fırsatı bulmuşlar ancak bu ürünlerden eşit bir biçimde yararlanamamışlardır. Bu durum günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Belirli temel faktörleri ve oluşumları sıralanan YDD’de Türkiye ise hem yeni fırsatlarla karşılaşacak hem de belirsizlikler ve zorluklarla yüzyüze gelecektir. Bunun sebebi Türkiye’nin jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. İstikrarsızlık bölgeleri olan Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeni içinde Doğu Avrupa ve Batı Asya arasında geçiş noktası konumunda olan Türkiye’ye yönelik tehditler artacaktır. Soğuk Savaş’ın bitmesiyle kuzeyde başlayan yumuşama ise, Türkiye’nin batı ile olan ilişkilerini ileri bir karakol olma konumundan çıkartmıştır. Dolayısıyla Türkiye, artık uluslar arası sisteme kendi karar ve kavramlarıyla siyaset yapabilecek konumdadır. Batı ile demokratik yapıdaki benzerlikler ve liberal ekonomi sistemiyle Türkiye, YDD’de etki alanlarını ve rolünü genişletebilme imkanını yakalayabilecektir.

Türkiye içinde bulunduğu coğrafya çok zorlu ve istikrarsız bir coğrafyadır. Balkanlarda ortaya çıkan etnik ve dini çatışmalar, Kafkaslarda zaman zaman şiddetlenen çatışmalar, Ortadoğu’ya barışın bir türlü gelmemesinin yanında; Kıbrıs, Ege adaları vb. gibi sorunlarımız Yunanistan’la devam etmektedir. Kökten dinci akımlar yine İran tarafından desteklenmektedir. Türkiye’nin bu dış sorunlar karşısında ulusal bütünlüğünü ve menfaatlerini korumak için savaş da dahil her türlü çatışmaya açık konumu içerde ulusal birliği ve kültürel oydışmayı sağlamasını mecbur kılar nitelikte ve ivediliktir. Türkiye ulusal bütünlüğünü sağlama ve iç barışı kurmak zorundadır. Bunun içinde Türkiye zaman geçirmeden; tam demokrasi ve insan hakları ne gerektiriyorsa onu yapmalıdır.

Bu gün ABD dünyanın tek süper gücü olma niyetini saklamıyor. Ancak ABD’nin bu gücü tek başına elde etmesi oldukça zor görünüyor. Çünkü ABD artık eski gücünde değil. ABD’nin bu şekilde gerilemesi dünyada bir hegemonya krizi yaratmaktadır. YDD’nin geleceğine ilişkin olarak yapılan değerlendirmelerde en çok üzerinde durulan bir diğer tehdit unsur İslam radikalizmi veya dini fundamentalizm olgusudur. Bu gün İslam ülkelerinde ve özellikle de dini esaslara göre yönetilen ülkelerde Batı karşıtı bir hava vardır. İslam ülkelerinde ise bu akım gün geçtikçe daha fazla taraftar bulmaktadır.

Bu gün çok sayıda bilim adamını kaygıya düşüren global tehlikeler Dünyayı bir yıkama doğru sürüklemektedir. Bütün insansal değerler aşınmakta ve tükenmektedir.

Tüketim fetişizmi insanı kişiliksizleştiriyor. Olumsuzluk ve çaresizlik içinde insanlar umutsuzlaşıyor. 2000’li yıllarda dünya nüfusu 6 milyarı aşacak. Nüfusun %86’sı açlık sınırında besleniyor. Öte yandan ise gezegenimizde dünya nüfusunun %14.7’sini oluşturan sanayileşmiş ülkeler dünya gelirinun %76,6’sına el koyuyor. 3. dünyada ise 1,2 milyar insan ise mutlak açlık tehdidi altında yaşıyor. 1,5 milyar insan temel sağlık hizmetlerinden yararlanamıyor. 1,9 milyar insan temiz içme suyundan mahrum. 180 milyon çocuk ölümle pençeleşiyor. 1 milyar insan hiç okuma yazma bilmiyor. Bütün bu eşitsizlikler dünyanın gözü önünde artarak devam ediyor. Son olarak verdiğimiz bu sayısal verilerden yola çıkarak bazı teorisyenlerin ballandırdığı YDD’nin herkese eşitlik getirmediği ve bu düzen içerisinde birileri sürekli zengin olurken çoğunluğun oluşturduğu kesim ise gün geçtikçe daha da fakirleşmektedirler. Ayrıca dünya nüfusunun büyük bir kesiminin açlık sınırında olduğu da görülmektedir. Bu durum nereye gidecek? Yaşadığımız gezegen cehenneme mi dönecek? Doğanın ve insanlığın can çekişmesine kim dur diyecek?

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKMAN, Vedat, **Gelecek Yüzyılın Gündemi**, Rota Yayınları, İstanbul, 1999
- AKTAN, Coşkun, **21.Y.Y. İçin Global Hedefler**, Mercek Yayınları, İstanbul, 1999
- AMIN, Samir, **Küreselleşme ve Kapitalizm**, Çev:Vasif Erenus, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, 1999
- ANDERSON, Benedic, **Hayali Cemaatler**, Çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1993
- ARHAN, Faruk ve Diğerleri, **Medya Eleştirisi Ya da Hermes'i Sorgulamak**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998
- ARIK, Bilal; **Değişen Toplum Değişen Karikatür**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1998
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. yy. Siyasi Tarihi, (Cilt:II 1980-1990)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991
- , "Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye", **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, S. ŞEN (ed), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
- ASLANOĞLU, A. Rana, **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Asa Kitabevi, Bursa, 1998
- ATABEK, Nejdet; DAĞTAŞ, Erdal, **Kamuoyu ve İletişim**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998
- AYDOĞAN, Metin, **Yeni Dünya Düzeninde Kemalizm ve Türkiye**, II. Cilt, Umay Yayıncılık, İzmir, 2004
- BAĞCI, Hüseyin, **Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991-1993)**, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1994
- BAL, İdris, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001
- BALKIR, Canan, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, Ekonomik Bir Değerlendirme**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1993
- BARRET, Richard; CAVANAGH, John, **Küresel Düşler**, Çev: Gülden Şen, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994

- BAŞKAYA Fikret, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994
- , **Az Gelişmişliğin Sürekliliği**, Ütopya Yayınları, Ankara, 1997
- , **Avrupa-Merkezcilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm**, Ütopya Yayınları, Ankara, 1999
- BAŞKAYA, Fikret; LEVENTOĞLU, Ömer, **Rant ve Savaş Kıskaçında Türkiye Ekonomisi**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999
- BAUMAN, Zygmunt, **Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları**, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999
- BELGE, Murat; **12 Yıl Sonra 12 Eylül**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1992
- BERKSOY, Taner, **Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme**, Belge Yayınları, İstanbul, 1982
- BOZDEMİR, Mevlüt, “**Terör (mü) ve Terörizm (mi)?**”, SBF, Basın ve Yayıncılık Yüksek Okulu, c.VI, Ankara, 1981
- BOZKURT, Veysel, **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, Sistem Yayınları, İstanbul, 2000
- , **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2000
- BÖLÜKBAŞI, Süha, **Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu**, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992
- BREZEZİNSKİ Zbigniev, **Büyük Çöküş**, Çev: G. Keskin ve G. Pekkan, Ankara, 1990
- BULAÇ, Ali, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Eylül Yayınları, İstanbul: 2001
- CHOMSKY, Noam, **Dünya Düzeni: Eski Yeni**, Çev: Ali Bakıroğlu ve Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2003
- CHOSSUDOUSKY, Michael, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çivi Yazıları, İstanbul, 1999
- ÇANDAR, Cengiz, “Değişmekte Olan Dünyada Türkiye’nin Bağımsızlığını Kazanan Yeni Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, S. ŞEN (ed), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992

- DANI, Rodrik, **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?** Çev:Ünsal Akyol, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 1999
- DEMİRER, Temel, **Yeni Dünya Düzeni**, Pelikan Yayınları, İstanbul, 1996
- DEMİRER, Göksel N.,ve diğerleri., **Neo-liberal Saldırı Kriz ve İnsanlık**, Ütopya Yayınları, Ankara, 1999
- DEMİRER, Temel, “İsyanın Latin Amerika Cephesi’nden Kesitler”, **Latin Amerika Başkaldırıyor**, Sibel Özbudun ve Diğerleri, Ütopya Yayınları, Ankara, 2005
- DECAUX, Emmanuel, **AGİK**, Çev:G.Tunalı Alpaya, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi No:112, Ankara, 1993
- DPT, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler, Ankara, 1999
- EKİN, Nusret, **Çalışma Yaşamında Dönüşüm**, Mercek Yayınları, İstanbul, 1998
- ELEKDAĞ, Şükrü, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi” **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, S. ŞEN (ed), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
- ELKİN, Frederick, **Çocuk ve Toplum, Çocuğun Toplumsallaşması**, Çev:Nazife Güngör, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995
- ELLWOOD, Wayne, **Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu**, Çev: Betül Dilan Genç, Metis Yayınları, İstanbul, 2003
- ERCAN Fuat, **Modernizm, Kapitalizm ve Az Gelişmişlik**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996
- ERDOĞAN, İrfan, **İletişim, Egemenlik ve Mücadeleye Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997
- ERGİL, Doğu, **Türkiye’de Terör ve Şiddet**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980
- ERKAN Hüsni, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Bilim Dizisi 8, Ankara, 1993
- ERKİNER, Engin, **Avrupa Birliği ve Türkiye Soldan Bir Bakış**, Öteki Yayınevi, Ankara: 1999
- FALK, Richard A., **Dünya Düzeni Nereye, Amerikan Emperyal Jeopolitikası**, Çev: Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2005

- FUKUYAMA, Francis, **Tarihin Sonu mu?** Haz: Ercan Şen, Vadi Yayınları, Ankara, 1999
- GARİH, Üzeyir, **Globalleşme Sürecinde Türkiye**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000
- GİDDENS, Anthony, **Sosyoloji**, Haz:Hüseyin Özel ve Cemal Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara,1993
- , **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994
- GRAY, John, **Sahte Şafak: Küresel Kapitalizm Aldatmacaları**, Çev: G. Güven, Om Yayıncılık, İstanbul, 1999
- GÜRBİLEK, Nurdan; **Vitrinde Yaşamak**, Metis Yayınları, İstanbul, 1993
- GÜVENÇ, Nazım, **Küreselleşme ve Türkiye**, BDS Yayınları, İstanbul, 1998
- HABLEMİTOĞLU, Şengül, **Küreselleşme, Düşlerden Gerçeklere**,Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004
- HARMAN, Willis, **Küresel Zihniyet Değişimi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2000
- HENZE, Paul B., “Türkiye: 21. Yüzyıla Doğru,” **Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu**, Lesser, Ian O. Ve Fuller, Graham E., Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- HUNTINGTON, P.Samuel, **Medeniyetler Çatışması**, Der: Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara, 2000
- İLAL, Ersan; **İletişim, Yıgınsal İletim Araçları ve Toplum**, Der Yayınları, İstanbul, 1991
- İLHAN, Atilla, **Hangi Küreselleşme**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997
- İLHAN, Suat, **Dünya Yeniden Kuruluyor**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1999
- İNSEL, Ahmet; **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1990
- KANSU, Işık, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997
- KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999

- KEYMAN, E. Fuat ve SARIBAY, A. Yaşar, **Küreselleşme, Sivil Toplum, İslam**, Vadi Yayıncılık, Ankara, 1998
- , **Global Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- KIŞLALI, A. Taner, **Siyasal Çatışma Ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993
- KONGAR Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998
- , **Küresel Terör ve Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001
- KOZANOĞLU, Hayri, **Yuppiler, Prensler ve Bizim Kuşak**; İletişim Yayınları, İstanbul, 1993
- KÖKNEL, Özcan, **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996
- LACLAU, Ernesto, **Evensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000
- LESSER, Ian I; FULLER, Graham E., **Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- MAHÇUPYAN, Etyen, **Osmanlı'dan Postmoderniteye**, Patika Yayınevi, İstanbul 2000
- MANİSALI, Erol, **YDD, Batı ve Türkiye**, Derin Yayınları, İstanbul, 2004
- , **Türkiye ve Küreselleşme**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003
- MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999
- OKMAN, Cengiz, "Teorik Çerçevde Türkiye'nin Dış Politika Seçenekleri", **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, S. Şen (ed.), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
- ÖZDEMİR, Sadi, **Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998
- ÖZER, Ahmet; **11 Eylül, ABD, Türkiye ve Küreselleşme**, Elips Kitabevi, Ankara, 2005
- PARASIZ, İlker, **Kriz Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayıncılık, Bursa, 1994

- PARLAK, Suat, **Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar**, Mep Kitap Yayınları, İstanbul, 2002
- SANDER Oral, **Siyasi Tarih (1912-1994)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998
- SERDAROĞLU, Rıfat, **Yeni Dünya Düzeni Büyük Ortadoğu ve Türkiye**, Eda Matbaası, Ankara, 2004
- SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslar arası İktisat**, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1647, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:862., Eskişehir, 2005
- SOROS, George, **Küresel Kapitalizm Krizde**, Çev: Gülden Şen, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, Cilt:II, (1945-1990), TTK Yayınları, Ankara, 1991
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, , "Sunuş", **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, S. Şen (ed.), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
- , **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996
- SWINGEWOOD, Alan, **Kitle Kültür Efsanesi**, Çev: Aykut Kansu, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1996
- ŞAYLAN Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994
- ŞEN, Sabahattin, "Yeni Dünya Düzeninde Avrupa ve Türkiye" **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
- ŞİŞMAN, Yener ve Diğerleri, **Uluslararası Çalışma Normları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2005
- TİMUR, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996
- TOYYBEE, J. Arnold, **Uygarlık Yargılanıyor**, Çev: Kasım Yargıcı, Mehmet Ali Yalman, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004
- TUNCAY, Can, **Değişim Esneklik ve Türkiye İçin Çözüm Önerileri**, Mercek Yayınları, İstanbul, 1999
- TÜRKDOĞAN, Orhan, **Sosyal Şiddet Ve Türkiye Gerçeği**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996

- UÇAROL, Rifat, “Değişmekte Olan Dünyada Türk Boğazlarının Önemi ve Geleceği”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, S. ŞEN (ed), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
- ÜLMAN, Haluk, “Dünya Nereye Gidiyor”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, S. ŞEN (ed), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
- WALLERSTEİN, Immanuel, **Jeopolitik ve Jeokültür**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998
- YALÇINER, S.; ÖZCAN, M.; BAL, İ., **Türkiyeli Avrupa, Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2004
- YAMAKOĞLU, Cihan, **Türkler Yine Avrupa'da**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993
- YARAŞIR, Volkan, **İmparatorluğun Yeni Av Sahaları**, Mephisto Yayınları, İstanbul, 2005
- YILDIZOĞLU Ergin, **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996
- YILMAZ, Aytakin, **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996
- YILMAZ, Gaye, **Kapitalizmin Kaleleri-I IMF, WB ve AB**, Türkiye MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, Türk Tabipleri Birliği Yayını, İstanbul, 2000
- YİNANÇ, Refet ve diğerleri; **Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye (1988-1991)**, Ankara, 1992
- ZÜRCHER, Eric Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

DERGİLER

- ALTAN, Mehmet, Bilgi Toplumu ve Yeni Dünya Düzeni, **Ekonomik Trend Dergisi**, Yıl 2, Sayı 22, 2002
- ARCHER, Dane; GARTNER, Rosemary, “Şiddet, Barış Dönemi Kayıpları: Savaşa Katılmayanların Şiddet İçeren Davranışlarında Savaşın Etkisi”, Çev: Aysun Babacan, **Cogito Düşünce Dergisi**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 6-7, İstanbul, 2001

- BAŞKAYA, Fikret, “Sermayenin Küreselleşmesi”, Küreselleşme Avrupa Merkezilik, Sosyalizm, **Özgür, Üniversite Forumu**, Sayı 11, Ankara, 2000
- BOSTANCI, Meltem, “Geri Kalmışlığın Temelindeki Üç Kutsal (!) Kural”, **Nokta Dergisi**, Sayı 51, 1997
- ÇEÇEN, Anıl, “ABD Süper Güç Olarak Kalabilir mi?”, **Avrasya Dosyası**, ABD Özel, Cilt 6, Sayı 2, Asam Yayınevi, Ankara, 2000
- DEMİRER, T., DEMİRER, Y., ORHANGAZİ, Ö., “Pax Amerikana Ortadoğu’da Ne Yapıyor?”, Ortadoğu, **Özgür Üniversite Formu**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998
- ERBAŞ, Hayriye, “Küçük Sevimli Dünya: Küreselleşme Bazı Yanılgılar” **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 10, Ankara, 2000
- ERDİNÇ, Zeynep, “Küreselleşmenin İstihdama Etkisi”, **DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 3, 1999
- ERİNÇ, M.Sıtkı, “Barış ve Savaş, Benlikte Savaş ve Barış”, **Cogito Düşünce Dergisi**, Sayı 3, İstanbul, 1995
- ERSOY, Tolga, Ortadoğu ve İran’da Sol ve Komünist Partiler”, **Özgür Üniversite Formu**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998
- GHEBALİ, Victor Y., “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa’sında AGİK”, **NATO Dergisi**, Sayı:2, 1991
- GİDDENS, Anthony, Küreselleşmenin İkilemleri, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, İstanbul, 1999
- GÖKDERE, Ahmet, “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Ankara Üniv., cilt 1, sayı 1, Ankara, 2001
- GÜMRÜKÇÜ, Harun, “Türkiye Avrupa İlişkilerinin Dünden Bugüne Evrimi”, **Birikim Dergisi**, Sayı 128, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999
- JANNUZZI, Giovanni, “Avrupa ve Bir Güvenlik Boyutu”, **NATO Dergisi**, Sayı 2, 1991
- KILINÇ, Uğur, “Batı Avrupa Birliği”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 1, Sayı 2, Ankara, 1994
- KÜÇÜMENOĞLU, Uğur; “Küreselleşme, Modernleşme ve Modernlik”, Dünya Neyi Tartışıyor? -1 Küreselleşme, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 8, Ankara, 2002

“Küreselleşme Avrupa Merkezilik, Sosyalizm”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı 11, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000

LAÇİNER ,Sedat, “ABD; İngiltere Özel Bir İlişki”, **Avrasya Dosyası**, ABD Özel, Cilt 6, Sayı 2, Asam Yayınevi, Ankara, 2000

VAN EKELEN, William, “Yeni Bir Avrupa Güvenlik Düzeni Oluşturma: Batı Avrupa Birliği Katkısı”, **NATO Dergisi**, Sayı 3, 1990

SEMPOZYUM

GÜREL, S. Şükrü, “Tarihsel Boyutuyla Türk-Yunan İlişkileri”, **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu**, TTK Yayınları, Ankara, 1992

İLHAN, Suat, “Türkiye Jeopolitiği ve Jeopolitik Gelişmeler”, **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyum**, TTK Yayınları, Ankara, 1992

MANİSALI, Erol, “Değişen Dünya Dengelerinde Türkiye’nin Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu Bölgeleriyle İlişkileri”, **Yeni Uluslar arası Gelişmeler Sempozyumu**, Hava Harp Okulu Yayınları, İstanbul, 1993

MUGHISUDDIN, Akgönenç Oya, “Dağılan Yugoslavya” **Dış Politika Bülteni**, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Cilt 4, No 1, Ankara, 1992

SOYSAL, İsmail, “Değişen Dünya Düzeninde Türkiye’nin Balkanlar, Kafkaslar, ve Orta Doğu Bölgeleri ile İlişkileri”, **Yeni Uluslar arası Gelişmeler Açısından Türkiye’nin Stratejik Öncelikleri Sempozyumu**, Hava Harp Okulu Yayınları, İstanbul, 1993

GAZETELER

Adaletin Bu Mu Dünya”, **Radikal Gazetesi**, 18 Nisan 2005

DHA, “Açıkça Hayvan Muamelesi”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Nisan 2004

Cumhuriyet Gazetesi, 6 Aralık 1990, 24 Ocak 1991, 18 Şubat 1991, 20 Şubat 1991,

MANİSALI, Erol, “Tek Dünya Pazarı ve Ulusal Politikalar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1999

Milliyet Gazetesi, 19 Mart 1991,

SONER, Şükran, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1998

İNTERNET

ASLAN, H. Ali, “**Yalan Hikayesi**”, <http://google.com> 10.03.2004

BM Antlaşması, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/330.pdf>. 24.03.2006

GİRAY, Bahadır, “**Risk Çağında Küresel Eylem Alanlarının Ahlakileştirilmesi Üzerine**”, Türkiye ve Siyaset Dergisi, 2002, <http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi8/0805.htm> 10.10.2003

TJV, “**Japonya Devlet Yapısı**”, Türk Japon Vakfı, <http://www.minikjaponya.com/icerik/genel/japonyadevletyapisi.html> 12.03.2006

KUNT, Esen, “**Küresel Terör Dönemi**”, <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/71/haberler/g4.html> 02.09.2006

DİZİN

- 11 Eylül, 3, 6, 10, 101, 102, 103, 104, 109, 144, 149, 162
1980 Sonrası Dönem, 115, 121
AB, 19, 20, 21, 22, 23, 32, 37, 38, 43, 46, 74, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 136, 137, 139, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 163
Adaletsizlik, 64
AET, 19, 20, 22, 36, 147, 148
AGİK, 14, 23, 32, 33, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 135, 159, 164
ANAP, 117
APEC, 6, 18
AT, 19, 20, 37, 147
BAB, 20, 23, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 150
Bağit, 40, 41
Balkanlar, 34, 43, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 139, 149, 155, 157, 160, 161, 165
BDT, 11, 13, 126
BM, 14, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 82, 109, 129, 130, 141, 142, 166
Bolşevik Devrimi, 8
CIA, 91
Demokratik Kapitalizm, 8
Dezenformasyon, 105, 107, 108, 109, 110
EECD, 20
EFTA, 46
Enformasyon, 52, 158
Eşitsizlik, 64
EURATOM, 36
Faşizm, 8
GATT, 45
GSMH, 57, 88, 138
Güvensizlik, 64, 65
I. Dünya Savaşı, 5, 24
II. Dünya Savaşı, 1, 5, 6, 8, 9, 14, 19, 24, 27, 34, 45, 60, 71, 79, 99, 108, 130, 134, 136, 140, 152, 153
İşbölümü, 64
Jeokültür, 99, 163
Jeopolitik, 11, 99, 125, 160, 161, 163, 165
KEİB, 14, 128, 137, 138, 139
Kitle İletişim Araçları, 110
Komünizm, 8, 96, 130
Kültür, 67, 157, 159, 162
Küreselleşme, 1, 2, 3, 15, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 83, 85, 153, 154, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165
Liberalizm, 88, 118
Marksizm, 8, 51
Medeniyetler Çatışması, 8, 10, 91, 92, 96, 102, 160
MGK, 116
Modernizm, 52, 159
Modernleşme, 52, 165
NAFTA, 46, 91
NATO, 2, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 43, 128, 129, 130, 141, 148, 149, 150, 164, 165
OECD, 148
Ortadoğu, 139, 140, 141, 143, 155, 158, 162, 164
Savaş, 1, 2, 5, 7, 8, 13, 17, 30, 31, 45, 46, 71, 73, 74, 76, 79, 94, 102, 107, 122, 123, 124, 134, 136, 141, 144, 147, 152, 153, 155, 158, 164
Soğuk Savaş, 1, 2, 5, 7, 8, 13, 30, 31, 45, 46, 70, 71, 73, 74, 76, 79, 94, 102, 122, 123, 124, 134, 136, 141, 147, 152, 153, 155, 164
Sosyoloji, 160, 161
Şiddet, 105, 106, 110, 159, 161, 163, 164
Tarihin Sonu, 9, 92, 93, 102, 160
Terör, 105, 158, 159, 161, 166
TESEV, 121
Toplumsal Çözülme, 64, 65
Uluslararası, 162
Uygarlık Yargılanıyor, 95, 163
WB, 45, 163
YDD, 2, 3, 11, 13, 31, 38, 62, 76, 77, 78, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 115, 128, 131, 132, 137, 139, 140, 149, 153, 154, 155, 156, 161